

PROCESGIDS

SOEVEREINE RAAD TE ROERMOND,
JUSTIZ-COLLEGIUM TE GELDERN EN
STAATS HOF VAN GELRE TE VENLO

A.M.J.A. BERKENS

Soevereine Raad te Roermond, Justiz-Collegium te Geldern en
Staats Hof van Gelre te Venlo

Procesgidsen

- 1 Staatse Raad van Brabant
- 2 Hof van Friesland
- 3 Etstoel van Drenthe
- 4 Hoofdmannenkamer, sinds 1749 Hoge Justitiekamer van Stad en Lande van Groningen
- 5 Hoge Raad van Holland, Zeeland en West-Friesland
- 6 Staatse Raad van Vlaanderen te Middelburg
- 7 Hof van Holland, Zeeland en West-Friesland
- 8 Klaring van Overijssel
- 9 Soevereine Raad te Roermond, Justiz-Collegium te Geldern en Staats Hof van Gelre te Venlo

De totstandkoming van deze serie 'Procesgidsen' wordt begeleid door een commissie, ingesteld door het bestuur van de STICHTING TOT UITGAAF DER BRONNEN VAN HET OUD-VADERLANDSE RECHT (STICHTING OVR).

Van deze begeleidingscommissie maken deel uit dr. P. Brood, mr. T.J.M. Kolfschoten en prof. mr. C.H. van Rhee.

Met dank aan prof.mr. A.Fl. Gehlen, mr. H. van der Bruggen, mr. Th.J. van Rensch en dr. G.H.A. Venner voor hun waardevolle opmerkingen.

PROCESGIDS

SOEVEREINE RAAD TE ROERMOND,
JUSTIZ-COLLEGIUM TE GELDERN EN
STAATS HOF VAN GELRE TE VENLO

Hoofdlijnen van het procederen in civiele zaken in Spaans
en nadien Oostenrijks, Pruisisch en Staats (Oppер-)Gelre
in eerste aanleg en in hoger beroep

1580-1795

A.M.J.A. BERKVENs

Hilversum
Verloren
2011

Deze uitgave werd mogelijk gemaakt dankzij financiële steun van de
Dr. P.G.J.M. Janssens Stichting, de Hendrik Uwens Stichting,
Stichting Historie Peel- Maas- Niersgebied en de Stichting 1880.

Afbeelding op het omslag: Ruiterzegel van de Soevereine Raad te Roermond,
Filips IV (1623).

ISBN 978-90-8704-157-1

©2011 Stichting OVR en
Uitgeverij Verloren, Torenlaan 25, 1211 JA Hilversum, www.verloren.nl

Typografie Rombus, Hilversum
Drukwerk Wilco, Amersfoort
Brochage Van Strien, Dordrecht

No part of this publication may be reproduced in any form without written permission from the publisher.

INHOUDSOPGAVE

Inleiding	7
1 Bestuurlijke en rechterlijke organisatie	9
2 Geschiedenis, samenstelling en organisatie, competentie en instructies van de oppertribunalen in het Overkwartier van Gelre	16
2.1 Spaans en Oostenrijks Gelre: Soevereine Raad te Roermond 1580-1795	16
2.1.1 Geschiedenis	16
2.1.2 Samenstelling en organisatie	20
2.1.3 Competentie en instructies	22
2.2 Justiz-Collegium te Geldern 1714-1795	27
2.2.1 Geschiedenis	27
2.2.2 Samenstelling en organisatie	33
2.2.3 Competentie en instructies	33
2.3 Staats Hof van Gelre te Venlo 1717-1795	38
2.3.1 Geschiedenis	38
2.3.2 Samenstelling en organisatie	38
2.3.3 Competentie en instructies	39
3 Procesgang in civiele zaken	41
3.1 Procesinleiding	41
3.2 Drie wijzen van procederen	45
3.2.1 Rolprocedure	45
3.2.2 Communicatoire procedure	48
3.2.3 Procedure voor commissarissen	48
3.3 Beraadslaging en vonnis	49
3.4 Revisie	52
3.5 Appèl	53
3.6 Grote Revisie	53
4 Schema's van de civiele procesgangen in civiele zaken	57
Schema van de rolprocedure in eerste aanleg	57
Schema van de communicatoire procedure	58

5	Een appelprocedure voor de Soevereine Raad te Roermond (1789-1794)	59
5.1	Devolutierecht	59
5.2	Casus	60
5.3	Schepenbank Nederweert: eerste procedure in eerste aanleg (september 1789-maart 1790)	61
5.4	Schepenbank Nederweert: tweede procedure in eerste aanleg (16 september 1790-27 juni 1793)	64
5.5	Appelprocedure voor de Soevereine Raad	77
6	Bijlagen	95
1	Schepenbank Nederweert, eerste proces in eerste aanleg	95
2	Schepenbank Nederweert, tweede proces in eerste aanleg	96
3	Soevereine Raad te Roermond, appelprocedure	96
7	Archieven	98
	Soevereine Raad te Roermond	98
	Justiz-Collegium te Geldern	98
	Staats Hof te Venlo	99
8	Uitgegeven bronnen	100
	Soevereine Raad te Roermond	100
	Justiz-Collegium te Geldern	100
	Staats Hof te Venlo	101
9	Literatuur	102
	Soevereine Raad te Roermond	102
	Justiz-Collegium te Geldern	104
	Staats Hof te Venlo	104
10	Afkortingen	106
11	Glossarium	107

INLEIDING

De Stichting Oud-Vaderlands Recht (OVR) heeft enkele jaren geleden het initiatief genomen tot de uitgave van een serie procesgidsen, bedoeld voor gebruikers van de archieven van gewestelijke hoven van justitie in de periode voor 1811. In deze gidsen wordt in beknopte vorm, aan de hand van een of meer rechtszaken, inzicht gegeven in de procesgang in civiele zaken in eerste aanleg en in hoger beroep.

Inmiddels zijn acht gidsen verschenen: *Staatse Raad van Brabant, Hof van Friesland, Etstoel van Drenthe, Hoofdmannenkamer, later Hoge Justitiekamer van Groningen, Hoge Raad van Holland, Zeeland en West-Friesland, Staatse Raad van Vlaanderen te Middelburg, Hof van Holland, Zeeland en West-Friesland, en Klaring van Overijssel*.

De procesgids *Soevereine Raad te Roermond, Justiz-Collegium te Geldern en Staats Hof te Venlo* behandelt – als negende in de reeks – de hoofdlijnen van het procederen in civiele zaken in Spaans en nadien Oostenrijks, Pruisisch en Staats (Opperv)Gelre in eerste aanleg en in hoger beroep 1580-1795. Zoals uit de ondertitel reeds blijkt, kon voor het huidige Noord- en Midden-Limburg niet worden volstaan met de beschrijving van de geschiedenis van slechts één gewestelijk justitiehof. In afwijking ten opzichte van de eerder genoemde procesgidsen, die louter betrekking hebben op gewestelijke justitiehoven binnen de grenzen van de Republiek der Verenigde Nederlanden, heeft deze procesgids betrekking op een justitiehof uit de Zuidelijke Nederlanden, waaruit zich nadien een Pruisisch en een Staats rechtscollege ontwikkelden. De procesgids is daarom niet slechts van belang voor de beoefenaren van het Oud-Vaderlandse Recht, maar richt zich tevens op rechtshistorische onderzoekers in België en Duitsland.

Ter toelichting van de titel van de procesgids is het volgende van belang.

Van 1580 tot 1702 was Spaans Gelre, bestaande uit het Overkwartier van het oude hertogdom Gelre, onderdeel van de Zuidelijke Nederlanden onder Spaans bestuur. Dit ‘Belgische’ gewest omvatte een territorium gelegen in het midden en noorden van de huidige Nederlandse provincie Limburg en het aangrenzende deel van de huidige Duitse deelstaat Nordrhein-Westfalen. Tijdens de Spaanse Successieoorlog (1702-1713) werd Spaans Gelre ten dele door de Republiek der Verenigde Nederlanden en ten dele door Pruisen bestuurd. Bij de Vrede van Utrecht (1713) en het Barrièretractaat van Antwerpen (1715) werd het gebied verdeeld tussen Pruisen, de Republiek der Verenigde Nederlanden en Oostenrijk.

De opdeling van Spaans Gelre leidde tevens tot opdeling van het ressort van de Soevereine Raad te Roermond, die in de periode 1580-1713 fungeerde als geweste-

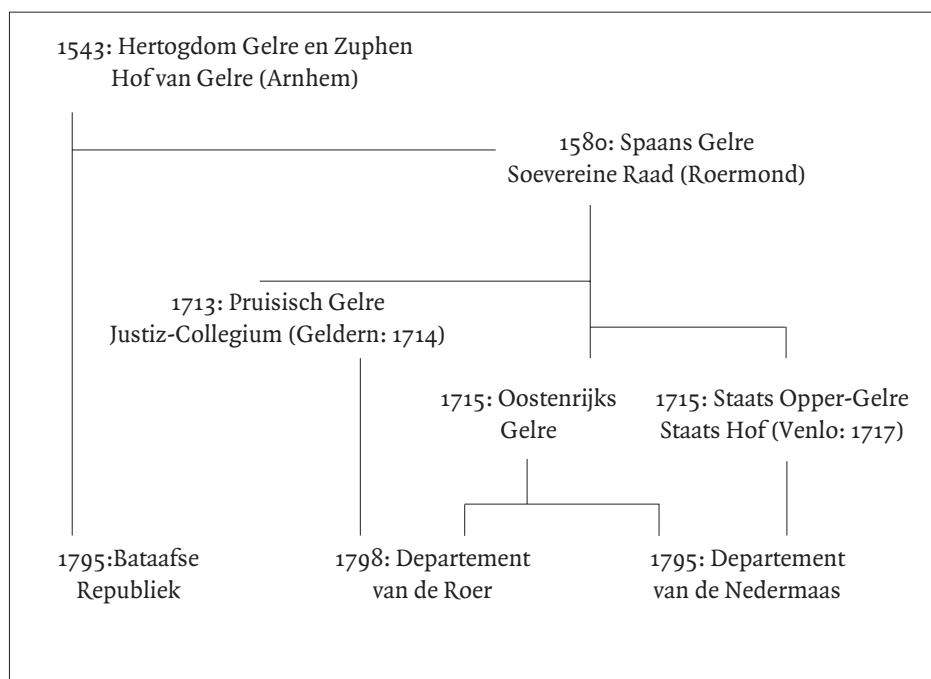
lijk justitiehof in Spaans Gelre. In 1714 richtte de koning van Pruisen te Geldern het Justiz-Collegium op als hoogste gerechtshof voor Pruisisch Gelre. Het ressort van dit gerechtshof strekte zich links en rechts van de Maas tot het huidige Noord-Limburg en een deel van Nordrhein-Westfalen uit. De Staten-Generaal der Verenigde Nederlanden gingen in 1717 over tot de oprichting van het Staats Hof van Gelre te Venlo als hoogste gerechtshof voor het generaliteitsland Staats Opper-Gelre. Oostenrijk daarentegen continueerde de Soevereine Raad te Roermond als hoogste gerechtshof voor Oostenrijks Gelre tot 1795.

De verdragen van 1713 en van 1715 bevatten garanties ten aanzien van de privileges van de Spaans Gelderse ingezetenen. Hierdoor weken de rechtsinstellingen binnen de nieuw gecreëerde staatkundige eenheden aanvankelijk slechts in zeer geringe mate van elkaar af. Het Gelderse Land- en Stadsrecht – de in 1619 gehomologeerde ‘costume’ van het Overkwartier – en dus ook de daarin vervatte regels van burgerlijk procesrecht, bleven er onverminderd gelden. Hetzelfde gold voor de sedert 1620 uitgevaardigde additionele regelingen ten aanzien van het procesrecht, zoals vervat in diverse ordonnances, plakaten en reglementen. Dientengevolge vertoonde de stijl van procederen bij de Soevereine Raad te Roermond, het Justiz-Collegium te Geldern en het Staats Hof van Gelre te Venlo tot omstreeks 1786 een grote mate van gelijkvormigheid. Daarom is ervoor gekozen de geschiedenis en de procesgang van deze drie hoven in deze procesgids in samenhang te beschrijven.

Aangezien de stijl van procederen voor de schepenbanken en voor de drie hoven van justitie niet wezenlijk verschilt, is ervoor gekozen een procedure in eerste aanleg voor de schepenbank te Nederweert als uitgangspunt te nemen. Het betreft een casus uit de periode 1789-1794, waarin de voogden van de minderjarige Angelina Hobus procedureerden tegen Maria Winckels en haar zoon Petrus Hobus, die zij beschuldigden van benadeling van hun pupil bij de verdeling van de nalatenschap van schoolmeester Thomas Hobus. Dit proces diende twee maal in eerste aanleg voor de schepenbank te Nederweert. In beide gevallen werden de aanleggers in het ongelijk gesteld. Zij tekenden daarom uiteindelijk hoger beroep aan bij de Soevereine Raad te Roermond.

1 BESTUURLIJKE EN RECHTERLIJKE ORGANISATIE

Een groot deel van het huidige Midden- en Noord-Limburg, alsmede een aangrenzend deel van het Nederrijnse territorium maakte in de middeleeuwen deel uit van het Overkwartier van Gelre, een van de vier kwartieren van het hertogdom Gelre. Het territorium bestond uit een geleidelijk gevormd conglomeraat van kleinere en grotere rechtsgebieden, alwaar de graven, sinds 1339 hertogen van Gelre overheidsgezag uitoefenden.¹ In het midden van de veertiende eeuw bereikte het Overkwartier een stabiele fase. Binnen het territorium kan men dan in hoofdzaak drie soorten van territoriale rechtskringen onderscheiden: steden, ambten² en hoge heerlijkheden.

¹ G.H.A. Venner, De territoriale ontwikkeling van het Overkwartier, in: G.H.A. Venner, S. Frankewitz, *De zegels der steden en dorpen in het Overkwartier van Gelder 1250-1798*, Venlo z.j. (1987), blz. 23-28; I. Hantsche, *Atlas zur Geschichte des Niederrheins*, Essen 2000⁴, blz. 70-71; kaart 7.

² Amt, ambt of ampt is de sinds de middeleeuwen in het hertogdom Gelre gebruikelijke aanduiding voor districten die onder rechtstreeks bestuur staan van een door de landsheer benoemde functionaris, drossaard of ambtman genaamd. Zie: J. Kuys, *De Ambtman in het kwartier van Nijmegen (ca. 1250-1543)*, Diss. Nijmegen 1987.

Na de inlijving van het hertogdom bij de Nederlanden van Karel V in 1543, werd in 1544 te Arnhem het Hof van Gelre en Zutphen opgericht, als hoogste bestuurlijk en rechterlijk college voor het hertogdom Gelre. Hierdoor werd aan de bestuurlijke en rechterlijke organisatie van het hertogdom een extra dimensie toegevoegd.

De evolutie van de bestuurlijke en rechterlijke organisatie van het hertogdom Gelre – en meer in het bijzonder van het Overkwartier van Gelre – nadien, is in sterke mate bepaald door politiek/staatkundige lotgevallen. Tot 1580 bleef het Overkwartier samen met de drie Nederkwartieren – Nijmegen, Arnhem en Zutphen – onderdeel van het hertogdom Gelre en Zutphen. Het Overkwartier ressorteerde in deze periode onder het Hof van Gelre en Zutphen te Arnhem. Hieraan kwam een einde ten gevolge van de Nederlandse Opstand. Nadat de Gelderse stadhouder Jan van Nassau in 1578 eigenmachtig het Hof van Gelre te Arnhem had hervormd, gaven enkele koningsgetrouwe raadsheren gehoor aan de oproep van Alexander Farnese, hertog van Parma, landvoogd van de Nederlanden (1578-1592), om de zetel van het Hof van Gelre provisioneel naar Roermond te verplaatsen en van daaruit hun werkzaamheden voort te zetten.

Wat als tijdelijk bedoeld was, werd dankzij het Twaalfjarig Bestand (1609-1621) en de Vrede van Munster (1648) permanent. Dientengevolge zetelde er in de periode 1580-1795 te Roermond een Hof van Gelre, dat in de ogen van de regering van de Zuidelijke Nederlanden de wettige voortzetting was van het Arnhemse Hof, dat op zijn beurt zich eveneens als wettige voortzetting van deze in 1544 opgerichte instelling beschouwde. Sedertdien ontwikkelden bestuur en rechtspleging in de drie Nederkwartieren enerzijds en het Overkwartier anderzijds zich langs gescheiden wegen: de drie Nederkwartieren maakten als hertogdom Gelre en Zutphen tot aan de Bataafse Omwenteling als zelfstandig gewest deel uit van de Republiek der Verenigde Nederlanden.³ Het Overkwartier van Gelre maakte – eveneens onder de naam hertogdom Gelre – deel uit van de Zuidelijke Nederlanden, en kende als zodanig ook in rechterlijk organisatorisch opzicht een eigen ontwikkeling (Spaans Gelre).⁴

Tijdens de Spaanse Successieoorlog (1702-1713) werd Spaans Gelre ten dele door de Staten-Generaal der Verenigde Nederlanden bezet en ten dele door Pruisen. Na de capitulatie van Roermond op 7 oktober 1702 duurde het nog tot 24 april 1703 alvorens de Staten-Generaal definitieve schikkingen hadden getroffen voor het bestuur van het door hen bezette gebied. *De facto* besloten zij er het dagelijkse bestuur toe te vertrouwen aan de Raad van State te 's-Gravenhage en het Hof van Gelre te Roermond te continueren als rechtsprekend college. De periode van het Staats-Interimbewind duurde voort totdat de Staten-Generaal, ter uitvoering van het Bar-

³ Voor de ontwikkelingen in de Nederkwartieren zie O. Moorman van Kappen, F. Keverling Buisman, F.W.J. Scholten, *Van hertogdom Gelre tot Provincie Gelderland. Hoofdstukken uit de geschiedenis van bestuur en bestuursinrichting van Gelderland 1339-1989*, Nijmegen 1990 (Rechtshistorische Reeks Gerard Noodt Instituut nr. 20). Voor het Arnhemse Hof van Gelre zal in deze reeks een afzonderlijke procesgids verschijnen.

⁴ A.M.J.A. Berkvens, *Plakkatenlijst Overkwartier*, dl. I en II, Nijmegen 1990, 1992 (Werken Gerard Noodt Instituut, nr. 19, 25; Werken Stichting Oud-Vaderlands Recht, nr. 20, 22).

rièretractaat (15 november 1715), in februari 1716 Roermond en het daartoe behorende ressort overdroegen aan de Oostenrijkse Nederlanden, waarna zij in 1717 aparte voorzieningen troffen voor bestuur en rechtspraak in het aan de Republiek der Verenigde Nederlanden toegevalen generaliteitsland Staats Opper-Gelre.⁵

Na de capitulatie van Geldern (12 december 1703) claimde Pruisen het gezag over één derde deel van Spaans Gelre.⁶ Dit gebied werd aanvankelijk door tussenkomst van commissarissen vanuit Kleef bestuurd. Op 21 februari 1705 werd het bestuur in het bezette gebied echter opgedragen aan een speciale commissie ‘zur Respizierung der geldrischen Affaires’.

Krachtens besluit van de Pruisische koning Frederik I van 22 maart 1704⁷ werd het Hof van Gelre te Roermond voor de duur van de bezetting als rechtsprekend college gehandhaafd.⁸ Hij maakte daarbij echter een voorbehoud ten aanzien van de revisie van vonnissen uit het Pruisisch bezette gebied. Bedoelde revisies zouden moeten worden afgedaan door tussenkomst van een door hem aan te wijzen ‘Verweser’. Bij besluit van 19 maart 1705 werd deze taak toevertrouwd aan speciaal daartoe benoemde ‘Revisionscommissare’.⁹ De Pruisische bereidheid om de jurisdictie van het Hof van Gelre te Roermond te gedogen, nam in de loop van de Spaanse Successieoorlog echter af, totdat Frederik I van Pruisen op 5 april 1712 besloot de rechtsmacht van het Hof te Roermond niet langer te erkennen. Bij instructie van 19 september 1712 wees hij het in 1709 opgerichte Oranische (Orangische) Tribunal voorlopig aan als hof van appel voor het door Pruisen bezette deel van het Overkwartier en hevelde hij de financiële bijdrage voor het onderhoud van het Roermondse college naar dit Tribunaal over.¹⁰ Ten overvloede bepaalde Frederik I op 17 februari 1713, dat degenen die nog langer zaken betreffende de hoogheid, regaliën en lenen in Pruisisch bezet Gelre aan het hof te Roermond zouden voorleggen, wegens felonie vervolgd en met confiscatie van leengoed gestraft moesten worden.¹¹

5 A.M.J.A. Berkvens, ‘De instelling van het Staats Interimbewind in het Overkwartier 7 oktober 1702-24 april 1703’, in: PSHAL 123(1987) 146-161.

6 Stad, voogdij en nederambt van Geldern, alsmede de steden en ambten Straelen en Wachtendonck, het dorp Hinsbeck in het ambt Kriekenbeck, de Maasheerlijkheden Arcen, Well, Afferden en Middelaar, de heerlijkheden Walbeck, Raay en Klein-Kevelaer en de in het Gulikse gelegen exclave Erkelenz.

7 Archiv Schloss Haag, inv.nr. 1594.

8 H. Langhoff, ‘Die Besetzung des Gelderlandes und der Friede von Utrecht’, in: S. Frankewitz (Hrsg.), *Preußen an Peel, Maas und Niers, Das preußische Herzogtum Geldern im 18. Jahrhundert*, Kleve 2003 (Führer des Niederrheinischen Museums für Volkskunde und Kulturgeschichte Kevelaer 45 / Geldrisches Archiv 7 / Schriften des Preußen-Museums Nordrhein-Westfalen Nr. 5), blz. 61-64, t.a.p. blz. 61.

9 *Acta Borussica*, Bd. I, S. 302-305; § 88 en H. Holthausen, *Verwaltung und Stände des Herzogtums Geldern preußischen Anteils im 18. Jahrhundert*, Geldern 1916, S. 7.

10 *Acta Borussica*, Bd. I, S. 90-93, § 38; het Oranische Tribunaal werd ingesteld als college van hoger beroep voor appellen uit Moers, Lingen en Tecklenburg, zijnde onderdelen van de nalatenschap van de stadhouder-koning Willem III, waarop Frederik I in het kader van de Oranjesuccessie aanspraak maakte en waarover hij gedurende de Spaanse Successieoorlog reeds feitelijke macht uitoefende. De onderbrenging van Pruisisch Gelre onder het ressort van het Oranische Tribunal lag voor de hand, aangezien Frederik I het territorium beschouwde als onderpand voor zijn aanspraken op de Oranje-erfenis, waarvan ook de heerlijkheid Montfort deel uitmaakte (cfr. E.J.M.G. Roebroek, *Het Land van Montfort*, Assen 1967 (Diss. Utrecht/ Maaslandse Monografieën 6), blz. 118-121. Over de inrichting van het Oranische Tribunal zie: Chr.O. Mylius, *Corpus Constitutionum Marchicarum*, Berlijn (17370-1755), Bd. II, Th. IV, I. Anhang; zie ook: *Acta Borussica*, Bd. I, S. 302-305.

11 *Acta Borussica*, Bd. I, S. 302-305, Edict über die Incompetenz des Ruremonder Jusitzhofes in Preußischen

Het ressort van het Roermondse – in de zeventiende eeuw ook wel als Soevereine Raad aangeduid – Hof van Gelre, bestaande uit het Overkwartier en enkele dependentiën, werd tijdens en na de Spaanse Successieoorlog verdeeld tussen Pruisen, de Republiek, de Oostenrijkse Nederlanden en Gulik.¹²

Op 11 april 1713 werd – nog tijdens de Pruisische en Staatse bezetting van Spaans Gelre – een deel van het grondgebied bij de Vrede van Utrecht aan Pruisen afgestaan (Pruisisch Gelre), waarna te Geldern op 5 januari 1714 een Justiz-Collegium werd opgericht, dat als volle dochter van het Roermondse Hof kan worden beschouwd.

Nadat op 15 november 1715 bij het Barrièretractaat van Antwerpen overeenstemming was bereikt tussen de Republiek en Oostenrijk over het bestuur van de Zuidelijke Nederlanden, werd opnieuw een deel van het ressort van het Roermondse Hof van Gelre afgesplitst, toen de Republiek Staats Opper-Gelder als generaliteitsland annexeerde, alvorens het restant van het Overkwartier – in de bronnen ook wel aangeduid als het ‘gedemembreerde Overkwartier’ – in februari 1716 aan de inmiddels Oostenrijks geworden Zuidelijke Nederlanden over te dragen (Oostenrijks Gelre).¹³

Nadat de Staten-Generaal der Verenigde Nederlanden op 5 juni 1717 te Venlo eveneens een oppertribunaal voor hun deel van het Overkwartier hadden opgericht, fungeerden er tot aan de Franse tijd in het Overkwartier drie hoge gerechtshoven, waarvan de jongste twee als dochterhoven aanvankelijk de stijl van het Roermondse moederhof volgden, zij het dat het Justiz-Collegium te Geldern in de loop van de achttiende eeuw, onder invloed van de justitiële hervormingen onder de Pruisische koningen Frederik Willem I (1713-1740) en Frederik II (1740-1786) vanaf omstreeks 1786 andere wegen insloeg.

Het ressort van de de Soevereine Raad te Roermond omvatte in de zeventiende eeuw het Overkwartier van Gelre, bestaande uit:¹⁴

- Ambt en Land van Kessel, omvattende Baarlo, Blerick, Broekhuizenvorst, Helden, Kessel, Maasbree, Sevenum, Swolgen, Venray, Wanssum, Blitterswijk, Broekhuizen, Geijsteren, Grubbenvorst, Horst, Lottum, Meerlo en Tienray, Oirlo, Ooijen en Oostrum-Spralant;
- Drostambt Gelder, omvattende de Voogdij – de dorpen Nieukerk, Aldekerk, Stenden, Tönisberg, Schaephuysen, Rheurdt, Sevelen, Venum en Winternam – en het Nederambt, bestaande uit de dorpen Wetten, Kapellen, Pont, Kevelaer en Veert;
- Drostambt Montfort, omvattende Asselt, Beesel, Belfeld, Echt, Ohé en Laak,

¹² In dit bestek wordt voorbij gegaan aan het lot van de Gelderse exclave Erkelenz, die na het vertrek van de Pruisische bezetting in 1713 door het hertogdom Gulik werd geannexeerd. Nadat de status van Erkelenz in 1715 bij verdrag was geregeld, werd de exclave op 1 mei 1719 formeel door de Oostenrijkse Nederlanden aan Gulik overgedragen. Nadien werd te Erkelenz een Oberappellationshof ingericht ter voldoening aan het beginsel van binnenlandse rechtspraak, dat werd afgeleid uit het Tractaat van Venlo van 1543, dat ook voor Erkelenz van kracht was gebleven. Cfr. RAL, Archief Staten Overkwartier van Gelre, inv.nr. 1031, fol. 1-19; alsmede A.M.J.A. Berkvens, *Plakkatenlijst Overkwartier*, dl. II, blz. 6 en de literatuur aldaar.

¹³ I. Hantsche, *Atlas zur Geschichte des Niederrheins*, blz. 94-95, kaart 39.

¹⁴ N.B. in dit overzicht wordt geabstraheerd van tussentijdse statuswijzigingen ten gevolge van de verkoop van delen van de oude drostambten in 1673 en de creatie van nieuwe heerlijkheden.

- Elmpt, Linne, Maasbracht, Nieuwstadt, Posterholt, Roosteren, Sint-Odiliënberg, Swalmen en Vlodrop, alsmede 't vleck Montfort;
- Ambt Kriekenbeck, omvattende Grefrath, Herongen, Hinsbeck, Leuth, Lobberich, Viersen en Wankum;
 - Stad en ambt Straelen;
 - Stad en ambt Wachtendonk;
 - Ambt Middelaer;
 - Ambt Erkelenz, omvattende Erkelenz, Kückhoven, Nedercruchten, Overcruchten, Brempt en Wegberg;
 - de heerlijkheden Afferden, Arcen-Velden-Lomm, Stevensweert, Walbeck-Twisteden, Raay en Klein-Kevelaer, Well en Bergen;
 - de steden Roermond, Venlo en Geldern;
- alsmede enkele dependentiën, vrije heerlijkheden of terres franchises:¹⁵
- de heerlijkheden Weert, Wessem en Nederweert (sedert 1570);
 - de heerlijkheid Obbicht en Papenhoven (sedert ± 1670);
 - de heerlijkheid Meyel (sedert ± 1670);
 - de heerlijkheid Dalenbroek, omvattende Herten en Maasniel (sedert ± 1670);
 - de heerlijkheid Hamb bij Kapellen (sedert ± 1670);
 - de heerlijkheid Hörstgen-Frohenbruch (sedert ± 1670).

Bij de Vrede van Utrecht (1713) werden

- de steden Geldern, Straelen en Wachtendonk;
- de ambten Geldern, Straelen, Wachtendonk, Kriekenbeck en Kessel;
- de heerlijkheden Afferden, Arcen-Velden-Lomm, Walbeck-Twisteden, Raay en Klein-Kevelaer, Well en Bergen en Middelaar,

integraal aan Pruisen afgestaan en gingen over naar het ressort van het Justiz-Collegium te Geldern;¹⁶ terwijl Erkelenz bij het hertogdom Gulik gevoegd werd en de terres franchises Hamb en Hörstgen-Frohenbruch opnieuw als rijksonmiddellijke territoria werden erkend en zich diensgevolge eveneens aan het ressort van de Soevereine Raad te Roermond wisten te ontworstelen.

Ten gevolge van het Barrièretractaat van Antwerpen (1715) werden

- de stad Venlo met inbegrip van het fort St-Michiel;
- de heerlijkheid en de vesting Stevensweert;
- alsmede het grootste deel van het ambt Montfort, omvattende Beesel, Belfeld, Linne, Sint-Odiliënberg, Vlodrop, Posterholt, Montfort, Maasbracht, Echt Roosteren en Nieuwstadt (dat wil zeggen het ambt Montfort minus Swalmen-Asselt en Elmpt),

¹⁵ Over de verhouding van de *dependentiën* van het Overkwartier t.o.v. Spaans Gelre, zie: A.M.J.A. Berkvens, *Plakkatenlijst Overkwartier*, dl. 1, blz. 81-125.

¹⁶ L.A.H. Peters, 'Pruisisch Gelder in de achttiende eeuw', in: *PSHAL* 105/106 (1969/70) 125-204, t.a.p. blz. 131, 148 noot 36, 203-204; Th.J. van Rensch, 'Het Hof van Justitie van Pruisisch Gelre', in: *PSHAL* 113(1977) 193-268, t.a.p. blz. 197-197.

aan de Republiek der Verenigde Nederlanden afgestaan. Deze gebieden vielen vanaf 1717 onder het ressort van het Staats Hof te Venlo. In 1785 werden Obbicht en Papenhoven nog hieraan toegevoegd.¹⁷

Van het oorspronkelijke, zeventiende-eeuwse ressort van de Soevereine Raad te Roermond resteerde derhalve na de overdracht aan Oostenrijk in februari 1716 enkel:

- Roermond, Swalmen en Asselt, Elmpt, Over- en Neder-kruchten, Wegberg en Brempt;
- de heerlijkheden Weert, Wesseem, Nederweert, Dalenbroek, Meyel; Obbicht en Papenhoven (tot 1785), alsmede Kessenich en Hunsel (vanaf 1784).¹⁸

¹⁷ G.H.A. Venner, *Inventaris van het archief van het Hof van Gelder te Venlo 1717-1795*, Maastricht 1997 (Publicaties Rijksarchief Limburg, nr. 5), blz. 10-11.

¹⁸ A.M.J.A. Berkvens, *Plakkatenlijst Overkwartier*, dl. 2, blz. 25.

2 GESCHIEDENIS, SAMENSTELLING EN ORGANISATIE, COMPETENTIE EN INSTRUCTIES VAN DE OPPERTRIBUNALEN IN HET OVERKWARTIER VAN GELRE

2.1 Spaans en Oostenrijks Gelre: Soevereine Raad te Roermond 1580-1795¹

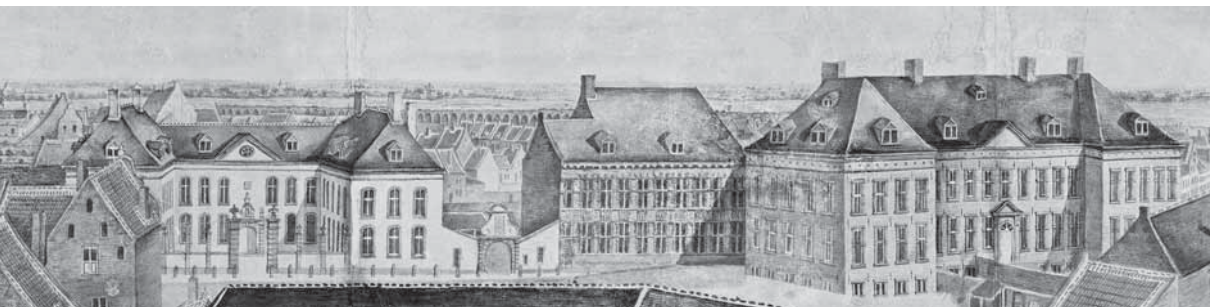
2.1.1 Geschiedenis

De Soevereine Raad te Roermond was een rechtstreekse voortzetting van het Hof van Gelre te Arnhem. Het is daarom goed kort stil te staan bij de voorgeschiedenis van de Soevereine Raad.

Het Hof van Gelre en Zutphen werd te Arnhem gevestigd ter voldoening aan de artt. 4 en 5 van het Tractaat van Venlo van 12 september 1543, als een college met zeer ruime bestuurlijke en rechterlijke bevoegdheden. Genoemde artikelen verplichtten Karel V tot de oprichting van een kanselarij 'daer die ondersaten alle gewoonlijk bescheidt vervolgen ende verkrigen sullen sonder deselve mit eenighe uutlandsche rechtsvordering te beswaren'. Tevens diende hij het in 1310 door keizer Hendrik III verleende *privilege de non evocando* te bevestigen. Deze toezeggingen werden door de toenmalige Staten van Gelre – en hun rechtsoptvolgers nadien – opgevat als een onherroepelijke garantie van het principe van bestuurlijke en rechterlijke autonomie van het hertogdom Gelre binnen de Habsburgse Nederlanden.² Formeel betrof de oprichting van het Hof van Gelre te Arnhem een nieuwe instelling. Materieel was het de voortzetting van de oude hertogelijke raad (art. 23 kanselarij-ordonnantie 1547). In 1544 werd een eerste voorlopige regeling getroffen met betrekking tot de bevoegdheden van het Hof; in 1547 gevolgd door een meer uitvoerige kanselarij-ordonnantie. Deze ordonnantie, maar vooral ook de *modus operandi* van het Hof, stuitten op bezwaren van de Staten van Gelre. Aan hun bezwaren werd deels tegemoet gekomen door de interpretaties van de kanselarij-ordonnantie van 1558 en 1559. Door deze tegemoetkoming niet voldaan, ontwierpen de Staten in 1565 zelf een conceptinstructie, welke vooralsnog niet werd ingevoerd. Als instru-

¹ Het hierna volgende is in hoofdzaak gebaseerd op Berkvens, *Plakkatenlijst Overkwartier*, dl.1, blz. 34-65 (Spaans Gelre) en dl. II, blz. 28-42 (Oostenrijks Gelre), alsmede A.M.J.A. Berkvens, W.J.H.M. van de Pas, G.H.A. Venner, 'De overheidsinstellingen van Spaans en Oostenrijks Gelre (1543-1795)', in: A.M.J.A. Berkvens, A.Fl. Gehlen en G.H.A. Venner, *Flittich erforscht und gecolligeert*, Maastricht 1995, blz. 187-225 (herdrukt in: W. van de Pas, *Tussen centraal en lokaal gezag*, Hilversum 2004 (Werken Gelre 58), blz. 151-191.

² Over de tekst van het Tractaat van Venlo, zie: F. Keverling Buisman, 'Het tractaat van Venlo, 12 september 1543. Inhoud, ratificatie en overlevering', in: F. Keverling Buisman e.a. (red.), *Verdrag en Tractaat van Venlo. Herdenkingsbundel, 1543-1993*, Hilversum 1993 (Werken Gelre, no. 43), blz. 247-266, alsmede *idem*, *ibidem*, 'Het tractaat van 12 september 1543. De tekst, blz. 267; over de interpretatie, zie: A.M.J.A. Berkvens, "In wesen sal het Tractaet van Venlo onderhouden worden ..." Het tractaat van Venlo als fundamentele wet van Spaans en Oostenrijks Gelre 1580-1794', in dezelfde bundel, blz. 153-170.

Afb. 2 Fragment panorama Roermond vanuit de toren van de Heilige Geest Kerk 1812, vervaardigd door een onbekende Franse genie-officier. Links bisschoppelijk paleis, midden de kanselarij en rechts het Prinsenhof. Collectie Historiehuis Roermond, inv.nr. 0942.

ment van de Spaanse kroon werd het koningsgetrouwe Hof op 7 september 1578 door stadhouder Jan van Nassau afgedankt. Op 24 september benoemde de stadhouder op voordracht van de Staten nieuwe raadsheren, die op 17 januari 1579 werden beëdigd op de inmiddels door de Staten bekrachtigde conceptinstructie van 1565. Deze ontwikkeling werd door de provisionele landvoogd Alexander Farnese van Parma niet gedoogd. Bij plakkaat van 9 februari 1580 ontbood hij de koningsgetrouwe raadsheren naar Roermond, teneinde aldaar hun werkzaamheden op de oude voet voort te zetten.³ Dientengevolge bestonden er sedert 1580 twee hoven van Gelre en Zutphen naast elkaar: het Hof te Arnhem, dat vanwege de Staten van Gelre gezag uitoefende in het tot de Republiek der Verenigde Nederlanden behorende gewest Gelderland, en het Hof te Roermond, dat vanwege de Spaanse Kroon, op voet van de instructie van 1547 en de interpretaties van 1558 en 1559, gezag uitoefende in Spaans Gelre, dat wil zeggen het Overkwartier van Roermond en de daarvan afhankelijke vrije heerlijkheden.

Het Hof van Gelre te Roermond, ook wel aangeduid als Souvereine Raad, ontving in 1609 een nieuwe instructie van de aartshertogen Albert en Isabella.⁴ Deze zou tot aan het einde van het Ancien Régime in hoofdzaak bepalend blijven voor de bevoegdheden van het Roermondse Hof en ten dele ook voor de achttiende-eeuwse afsplitsingen daarvan.

In de periode 1632-1637 werd het Overkwartier ten gevolge van het 'verraad' van stadhouder Hendrik van den Bergh deels door de Republiek bezet. Het Roermondse Hof week in deze periode uit naar Geldern, terwijl het Arnhemse Hof in het bezette gedeelte van het Overkwartier, met onder andere Roermond, Venlo en Straelen, dat tijdelijk met de drie Nederkwartieren herenigd werd, als voorheen jurisdictie uitoefende.

³ A.J. Maris, H.L. Driessen, *Het archief van het Hof van Gelre en Zutphen (1543-1795) ...*, dl. 1, Inleiding/ Een geschiedkundig overzicht, Arnhem 1978 (Rijksarchief in Gelderland), blz. 1-45, t.a.p. blz. 42-44.

⁴ Uitgegeven door K.Th.J. Janssen de Limpens, *Rechtsbronnen van het Gelders Overkwartier van Roermond*, Utrecht 1965 (Werken Vereniging Oud-Vaderlands Recht, 3^e reeks, nr. 20), blz. 458-469.

Nadat de centrale regering van de Zuidelijke Nederlanden door middel van diverse reglementen in de periode 1678-1682 met hulp van kanselier en raden de autonomie van de Staten van het Overkwartier goeddeels had weten in te perken, verslechterde de verhouding tussen de Staten en het Hof zodanig, dat de Staten – buiten de Brusselse regering om – in Madrid de opheffing van het Hof trachtten te bewerkstelligen. Hoewel zij er in 1686 inderdaad in slaagden de opheffing van het Hof te verkrijgen, werd dit besluit niet ten uitvoer gelegd en in 1687 ongedaan gemaakt.⁵

De Spaanse Successieoorlog bracht ten aanzien van het Hof grote veranderingen. Hoewel het Hof, anders dan in 1632, ten tijde van de Staatse bezetting van het Overkwartier (oktober 1702-februari 1716) in zijn jurisdictie werd gehandhaafd – de bestuurlijke bevoegdheden werden door de Staten-Generaal aan de Raad van State opgedragen – verloor het nog gedurende de oorlog aan zeggenschap in het door Pruisen bezette gedeelte van het Overkwartier. Krachtens de verdragen van Utrecht (1713) en Antwerpen (1715) werd het Overkwartier vervolgens blijvend onder Pruisen, de Republiek, Oostenrijk en Gulik verdeeld. Pogingen van de eerst presiderende en andere raden te Roermond om hun ressort te behouden, zoals het initiatief uit 1715 om in de aanloop naar het Barrièretractaat van Antwerpen te komen tot een gezamenlijk ‘administratie van een geunieerde superieure jurisdictie’ voor de drie delen van het Overkwartier – de zogeheten *Curia tripartita* – bleken tevergeefs.⁶ Dientengevolge verloor de Soevereine Raad te Roermond grote delen van zijn ressort: in 1714 aan het voor Pruisisch Opper-Gelder opgerichte Justiz-Collegium te Geldern; in 1717 aan het – na een tussenperiode van één jaar, waarin de rechtsmacht van het Roermondse hof al niet meer werd erkend – te Venlo opgerichte hof voor Staats Opper-Gelder; en in 1719 aan het Oberappellationshof te Erkelenz, opgericht ten behoeve van de aan de keurvorst van de Palts afgestane gebieden.

Na de Spaanse Successieoorlog herkreeg het Hof zijn volledige bestuurlijke en rechterlijke competentie, die zich in territoriale zin voortaan echter beperkte tot Oostenrijks Gelre. Bij royale *dépêche* van 8 mei 1720 werd vervolgens de personele formatie van het sedertdien als *Conseil provincial de Gueldres* aangeduide Hof aan de veranderde situatie aangepast.⁷ Nadien onderging het Hof in 1737, 1756, 1787 en 1790 institutionele veranderingen.

Bij diploma van 2 oktober 1737 werd het Hof samengevoegd met de magistraat van Roermond tot één lichaam met bestuurlijke, rechterlijke en financiële bevoegdheden onder de naam van *Provinciale Raad van het Hertogdom Gelre*.⁸ De eerste kamer van deze Provinciale Raad zette de werkzaamheden van de *Conseil provincial* ongewijzigd voort, terwijl de tweede kamer de werkzaamheden van de voormalige magistraat vervulde. Aangezien de met de samenvoeging beoogde grotere ‘efficiency’ van het gewestelijke en lokale bestuur niet werd bereikt, werd bij diploma van 12

5 G.H.A. Venner, *Inventaris van het Archief van het Hof van Gelder te Roermond 1580-1794*, Maastricht 2009 (Publicaties van het Regionaal Historisch Centrum Limburg, nr. 2, blz. 24-25).

6 *Acta Borussica*, Bd. II, S. 276-277, § 123 (september 1715).

7 Berkvens, *Plakkatenlijst Overkwartier*, dl. 2, blz. 153.

8 Berkvens, *Plakkatenlijst Overkwartier*, dl. 2, blz. 209.

juni 1756 de onwerkbare samenvoeging van Hof en magistraat ontbonden.⁹

Ten tijde van keizer Jozef II (1780-1789) werd de positie van het Hof opnieuw overwogen. Bij declaratie van 5 februari 1783¹⁰ werd besloten, dat het Hof door natuurlijk verloop zou moeten inkrimpen tot een driemans bezetting. Dit voornemen werd al spoedig achterhaald tengevolge van de algemene hervorming van de rechterlijke organisatie in de Oostenrijkse Nederlanden, die in 1787 werd doorgevoerd. Bij edict van 3 april 1787 werd bepaald, dat het Hof van Gelre per 1 mei 1787 zou ophouden te functioneren.¹¹ In plaats daarvan was de instelling voorzien van een Tribunaal van eerste instantie. De bestuurlijke bevoegdheden van het Hof gingen over op de kreitsintendant van de *Cercle de Limbourg et de Gueldre*, waarbij Oostenrijks Gelre bij edict van 12 maart 1787 reeds was ingedeeld.¹²

Ten gevolge van het algemene verzet tegen de hervormingen van Jozef II werd de vorige toestand al spoedig hersteld. Door de ordonnantie van 14 mei 1787¹³ werd de hervorming van de rechterlijke organisatie ongedaan gemaakt, hield het Tribunaal van eerste instantie op te functioneren en hernam het Hof van Gelre zijn zittingen. Nadat bij declaratie van 28 mei 1787 de activiteiten der kreitsintendanten voor onbepaalde tijd waren opgeschort, werden ook de bestuurlijke bevoegdheden van kanselier en raden hersteld.¹⁴

De Brabantse Omwenteling (1790) had opnieuw kortstondige gevolgen voor het Hof van Gelre, dat zijn bestuurlijke bevoegdheden zag overgenomen door de Soevereine Staten van Gelderland.¹⁵ Als rechterlijke instelling werd het Hof echter gecontinueerd, zij het dat het Hof bij resolutie van 19 mei 1790 opnieuw met de magistraat van Roermond werd gecombineerd.¹⁶ De akte van submittie van 6 december 1790¹⁷ bracht echter het herstel van de vorige toestand en op 31 januari 1791 hervatte het gezuiverde Hof op de oude voet zijn taken. Maar niet voor lang. Tijdens de eerste Franse bezetting van Oostenrijks Gelre (11 december 1792-5 maart 1793) heeft het Hof niet gefunctioneerd. Het definitieve einde van het Hof als bestuurscollege kwam tijdens de tweede Franse bezetting op 14 november 1794 toen bij besluit van 24 brumaire an III te Aken een Centrale Administratie werd ingesteld voor het veroverde land tussen Maas en Rijn en het voormalige Oostenrijks Gelre ondergeschikt gemaakt werd aan de Administratie te Geldern.¹⁸ Als rechterlijk college kende het Hof – ter afdoening van lopende zaken – nog een naleven tot 1796.¹⁹

9 Berkvens, *Plakkatenlijst Overkwartier*, dl. 2, blz. 297.

10 Berkvens, *Plakkatenlijst Overkwartier*, dl. 2, blz. 391.

11 Berkvens, *Plakkatenlijst Overkwartier*, dl. 2, blz. 429.

12 Berkvens, *Plakkatenlijst Overkwartier*, dl. 2, blz. 427.

13 Berkvens, *Plakkatenlijst Overkwartier*, dl. 2, blz. 432.

14 Berkvens, *Plakkatenlijst Overkwartier*, dl. 2, blz. 433.

15 J. Daniels, 'Oostenrijks Opper-Gelder, Roermond en de Brabantse Revolutie', in: *Spiegel van Roermond* 2008, blz. 6-49.

16 Berkvens, *Plakkatenlijst Overkwartier*, dl. 2, blz. 458.

17 Berkvens, *Plakkatenlijst Overkwartier*, dl. 2, blz. 463.

18 Berkvens, *Plakkatenlijst Overkwartier*, dl. 2, blz. 502.

19 Krachtens besluit van 6 frimaire IV (27 november 1795) dienden de activiteiten van de gewestelijke justitiehoven in de voormalige Zuidelijke Nederlanden met ingang van 10 frimaire IV (1 december 1795) 's middags om twaalf uur precies te worden gestaakt; cf. H.A. Kamphuis, *De invoering van wetgeving in het Franse Departement*

2.1.2 Samenstelling en organisatie

Het Hof van Gelre bestond tijdens de Arnhemse periode aanvankelijk uit een kanselier, tevens plaatsvervanger van de stadhouder en stadhouder van lenen, twee in de beide rechten gegradueerde raden ordinaris en vier costumiere raden als deskundigen in het inheemse recht, uit elk der vier kwartieren van het hertogdom één. Het officie-fiscaal werd vervuld door de momboir. De kanselarij beschikte over drie secretariaten: het bureau van de griffier of eerste secretaris; het bureau van de leen-griffier en het bureau van de charterbewaarder,²⁰ tevens conciërge. Daarnaast beschikte het Hof over ondergeschikt personeel, zoals klerken ter griffie, deurwaarders en boden, kapelaan, doctor medicus en beul. Naast de ordinaris raden werden geleidelijk ook extra-ordinaris raden benoemd, die bij de eerstvolgende vacature of bij uitbreiding van de formatie tot raad ordinaris benoemd zouden worden. In 1576 beliep de formatie zes raden ordinaris en twee raden extra-ordinaris. De hogere ambten stonden ter begeving van de landsheer. De stadhouder beschikte over de lagere bedieningen.

Toen de landvoogd Alexander Farnese van Parma in februari 1580 de koningsgetrouwe raadsheren opdracht had gegeven het Hof van Gelre naar Roermond te verplaatsen, werd daaraan gevolg gegeven door de president Van Gendt, de raadsheeren Craneveldt, Stalbergen, Berck en van Nyell, en de raad en momboir Van Wenshage. Het Roermondse Hof bestond aanvankelijk uit de kanselier, twee raden costumier en zes raden ordinaris, waarvan er een tevens de functie van momboir vervulde. Daarnaast beschikte het Hof over een griffier en een leengriffier. In 1603 werd bovendien een ontvanger der exploiten benoemd.

Vanaf 1668 werd de formatie van het Hof sterk uitgebreid. In dat jaar werden twee raden ordinaris aan het Hof toegevoegd. In 1675 werden nogmaals vier raden ordinaris gecreëerd, alsmede een tweede griffier. Had het Hof tot dan toe over een enkele kamer beschikt, in 1678 ging men over tot de instelling van een tweede kamer. De eerste kamer was samengesteld uit de kanselier, twee raden costumier en zes raden ordinaris; de tweede kamer bestond uit twee raden costumier en zeven raden ordinaris. In 1681 werd deze verdubbeling uit bezuinigingsoverwegingen ongedaan gemaakt. De afgedankte raden bleven echter als boventalligen in dienst en werden bij voorrang in vacatures benoemd.

Bij de capitulatie van Roermond op 7 oktober 1702 vertrok de toenmalige kanselier Philips François van Varick met het Spaanse garnizoen uit Roermond. Na het herstel van de jurisdictie in het voorjaar van 1703, stond de Soevereine Raad tot aan de machtsoverdracht aan Oostenrijk in februari 1716 onder leiding van een eerste presiderende raad. Deze functie werd aanvankelijk vervuld door Henri Anthoine de Haan († 1707) en nadien door François Caspar van Hemselrode. In deze periode

Nedemaas gedurende het eerste Directoire, Maastricht 1995 (Publicaties van het Rijksarchief in Limburg 1; Diss. RL), blz. 99, 343; cf. G.H.A. Venner, *Inventaris van het archief van de familie De Heusch, later Van Scherpenzeel Heusch* 1386-1895, Maastricht 1989 (Inventarissenreeks RAL nr. 44), inv. 413, stukken inzake processen ontvangen of opgemaakt [door Godefridus Petrus J. van Dungen] als secretaris van het Hof van Gelder, 1785-1796.

20 Dit bureau werd nadien overgeheveld naar de Gelderse Rekenkamer.

Afb. 3 Titelgravure eerste editie Gelderse Land- en Stadsrechten naar ontwerp van P.P. Rubens, gegraveerd door H. Collart (1620)

bestond het hof uit twee raden costumier en vier à vijf raden ordinaris, de eerste presiderende raad daaronder begrepen.²¹

In 1720 werd de personeelsformatie van het Hof aan het sterk gereduceerde ressort aangepast. Het bestond sedertdien uit de kanselier, tevens stadhouder van lenen, twee raden costumier, drie raden ordinaris, alsmede de momboir, die – voor zover zijn werkzaamheden als procureur-generaal en advocaat-generaal zulks toelieten – tevens als raadsheer ordinaris bevoegd was met betrekking tot niet-fiscale zaken. Bij de oprichting van de Provinciale Raad van het Hertogdom Gelre in 1737 werd de formatie als volgt: de kanselier, twee raden costumier, zeven raden ordinaris met inbegrip van de momboir, alsmede twee griffiers. De Provinciale Raad hield zitting in twee kamers, die elk effectief vijf raadsheren telden. De eerste kamer, bestaande uit de kanselier, de oudste raad costumier, de twee oudste raadsheren ordinaris en de momboir, was bevoegd met betrekking tot de bestuurlijke en rechterlijke aan-

21 Berkvens, Plakkatenlijst Overkwartier, dl. 2, blz. 11.

gelegenheden die voorheen door het Hof van Gelre werden behandeld. De tweede kamer, voorgezeten door de burgemeester, die jaarlijks op voordracht van de Raad door de Geheime Raad uit het midden van de raden ordinaris werd benoemd, bestond uit de burgemeester, de jongste raad costumier en de drie jongste raden ordinaris en was belast met het huishoudelijk bestuur van de stad Roermond. In 1750 werden twee raadsverwanten, gekozen uit de gegoede burgerij, aan de tweede kamer toegevoegd. In 1756 werd de Provinciale Raad ontbonden en werd het Hof hersteld op voet van de royale *dépêche* van 8 mei 1720.

Het officie-fiscaal of openbaar ministerie van het Hof van Gelre werd gevormd door de momboir, die de functie van procureur-generaal en advocaat-generaal vervulde. In de zeventiende eeuw werd hij bijgestaan door een substituut-momboir. De in 1569 voor momboir Johan Ordt²² uitgevaardigde instructie was in 1671 nog van kracht voor zijn Roermondse ambtsopvolger.²³ Deze instructie legt het accent op het bewaren van de hoogheid, rechten, en gerechtigheden van de hertog van Gelre. Werd deze functie aanvankelijk zo opgevat dat de momboir toezicht hield op de ambtsverrichtingen van de rechterlijke officieren en in bepaalde gevallen overging tot vervolging van delicten, in de loop der tijd werd de momboir in toenemende mate de agent van de centrale regering, die een eigen parallelle communicatie voerde met het officie-fiscaal van de Geheime Raad. In de achttiende eeuw voorzag hij de centrale regering van informatie met betrekking tot afkondiging en naleving van plakaten en ordonnantiën en stelde hij adviezen dienaangaande op.

2.1.3 Competentie en instructies

Het Hof van Gelre was zowel regeringsraad als justitieraad en als zodanig bekleed met bestuurlijke en rechterlijke bevoegdheden. Daarnaast maakten kanselier en raden ook aanspraak op het recht gratie te verlenen, alsmede remissies en octrooien.

Als bestuursorgaan was het Hof aanvankelijk primair adviesorgaan van de Stadhouder van Gelre en Zutphen. Reeds in 1544 was bepaald, dat de kanselier als plaatsvervanger van de stadhouder de bevoegdheid had bij afwezigheid van de stadhouder de aan hem gerichte correspondentie te openen en de zaken voor zover 'van zijnder kennisse oft van zijnen bewinde' af te handelen. Doordat de stadhouder in verband met zijn militaire functies veelvuldig afwezig was, nam zijn bestuurlijke invloed in de loop der tijd steeds verder af, terwijl de betekenis van het Hof als bestuursor-

²² Ook wel aangeduid als Wrdt of Urdt.

²³ Afschrift in RHCL, Archief Staats Hof van Gelder te Venlo, inv.nr. 105, fol. 115-117; voor de werkzaamheden van de momboir is verder nog van belang de instructie voor de fiscalen van 19 juli 1603 (tekst in: V. Brants, *Recueil des Ordonnances des Pays-Bas, règnes d'Albert et Isabelle*, dl. 2, blz. 217-219). Deze instructie werd op 17 januari 1614 opnieuw in het Overkwartier gepubliceerd; in 1649 gaf de Geheime Raad nadere voorschriften voor de salariëring van de momboir (reglement van 13 november 1649, afschrift in RHCL, Archief Staats Hof van Gelder, inv. 105, fol. 161r-162); dit reglement werd in 1679 aangevuld (reglement van 15 april 1679, RHCL, Staats Hof van Gelder, inv.nr. 105, fol. 162v-163r).

gaan dienovereenkomstig groeide. Deze geleidelijke verschuiving in de machtsbalans vindt zijn schriftelijke neerslag in het reglement van 10 mei 1619 betreffende de competentieverdeling tussen de stadhouder en het Hof²⁴ en in de instructie van de stadhouder van 1640.²⁵ Hierin was bepaald, dat alle aangelegenheden van wetgeving, bestuur, rechtspraak en gratieverlening moesten worden behandeld in de vergadering van stadhouder, kanselier en raden, hetzij bij aanwezigheid van de stadhouder, hetzij in diens afwezigheid, terwijl de besluitvorming plaats vond bij meerderheid van stemmen.

Als bestuursorgaan adviseerde het Hof van Gelre de centrale regering te Brussel over aangelegenheden van bestuur en wetgeving en voerde uit hetgeen door de landvoogd, c.q. de Geheime Raad werd opgedragen. De schriftelijke neerslag van deze activiteiten vindt men in de series plakATEN en ordonnantiën (1665-1794) en de consultboeken (1671-1702; 1716-1794) van het Hof. Daarnaast achtte het Hof – op grond van het Tractaat van Venlo – zich ook zelfstandig tot daden van wetgeving en het uitgeven van octrooien bevoegd. Eerst ten tijde van Maria Theresia ontmoetten deze activiteiten van kanselier en raden serieuze oppositie van de centrale regering.²⁶

Annex aan de bestuurlijke bevoegdheid van het Hof was de administratiefrechtelijke bevoegdheid van dit college. Deze werd voor het eerst helder geformuleerd in de artikelen 18 en 19 van de kanselarij-instructie van 1609.²⁷ Deze artikelen regelden de competentie van het Hof terzake geschillen tussen onderheren, steden, ambten en dorpen onderling, waarin zij zelf als formele partij geen rechters konden zijn, en bood particulieren de mogelijkheid zich bij het Hof over ‘onrechtmatige overheidsdaden’ te beklagen. Op basis van deze administratiefrechtelijke bevoegdheid vaardigden kanselier en raden in de tweede helft van de zeventiende eeuw voor verschillende steden, dorpen en heerlijkheden bestuursreglementen uit.²⁸ In het derde kwart van de zeventiende eeuw kreeg deze activiteit nog een extra impuls, toen door middel van de reglementen van 20 december 1680 en van 12 september 1682 aan het Hof een centrale plaats werd toegekend bij het toezicht op de financiële huishoudingen der gemeenten.

Voor wat betreft zijn rechterlijke bevoegdheden was het Hof volgens de kanselarij-instructie van 1547 in eerste instantie bevoegd te oordelen over zaken, waarin partijen – met voorbijgaan van lagere rechters – zich vrijwillig aan zijn jurisdictie onderwierpen (prorogatie); daarnaast was het Hof bevoegd ten aanzien van zaken, de hofhorige, keurmedige en ‘vrije’ goederen van de landsheer betreffende;²⁹

24 RHCL, Archief Hof van Gelder te Roermond, inv. nr. 978, fol. 153v-156r.

25 Berkvens, *PlakATENlijst Overkwartier*, dl. 1, blz. 451-455.

26 Berkvens, “‘In wesen sal het Tractaat van Venlo onderhouden worden ...’”, t.a.p. blz. 160-167.

27 K.Th.J. Janssen de Limpens, *Rechtsbronnen Overkwartier*, blz. 458-469, t.a.p. blz. 463.

28 Zoals bijvoorbeeld het provisionele reglement van 29 februari 1704 voor de schouten van Roermond en Venlo, ter voorkoming van processen ten laste van de respectieve gemeenten aangespannen door de stedelijke magistraat (RHCL, Archief Staats Hof van Venlo, inv.nr. 105, fol. 70v-75r; het provisionele reglement voor de geërfden van Echt van 28 maart 1692 (*idem*, *ibidem*, fol. 124-138r); en het provisionele reglement voor de geërfden van Obbicht en Papenhoven van 18 oktober 1780 (*idem*, *ibidem* fol. 94v-104r).

29 De bevoegdheid van het Hof van Gelre als domeinkamer werd nader uitgewerkt in het reglement voor de domeinen van Montfort, Gelre en Krieckenbeck, resp. voor de domeinen van Voogdij en Nederambt van Gel-

alsmede ten aanzien van zaken aangaande lenen waarvan de Gelderse landsheer zelf leenheer was.³⁰ Mutatis mutandis gold hetzelfde voor zaken, de landsheerlijke domeinen betreffende, voor zover de landsheer, danwel diens officieren daarvan in bezit waren. Als uitvloeisel van het beschermheerschap over kloosters en kerken, was het Hof bevoegd met betrekking tot kwesties betreffende beneficiën ter collatie van de landsheer en terzake van possessoire acties betreffende alle geestelijke goederen. Zeer belangrijk was de bevoegdheid ten aanzien van gewelddadige bezitsstoornis (spolie). Bovendien was het Hof in eerste aanleg bevoegd ter zake van klachten betreffende de ambtsvervulling van landsheerlijke ambtenaren. Het fungeerde tevens als *forum privilegiatum* in zaken wegens belediging aan het adres van de raad en met betrekking tot familie en dienaren van de stadhouder en van de functionarissen die aan de raad ondergeschikt waren.

In strafrechtelijke aangelegenheden hadden kanselier en raden het recht van compositie en remissie (schikking en kwijtschelding) met betrekking tot alle criminele zaken.³¹ Daarvan was een aantal ernstige misdrijven uitgezonderd, zoals majesteitsschennis, ketterij, oproer, moord, moordbrand en dergelijke. De vervolging daarvan was opgedragen aan de momboir.

In de nieuwe instructie van 1609³² bleven deze bevoegdheden in grote lijnen gehandhaafd, met dien verstande nochtans, dat meer garanties werden ingebouwd ter bescherming van de competentie der ordinarijs gerechten. Daarnaast werd voornamelijk de hierboven reeds besproken administratiefrechtelijke bevoegdheid van het Hof verder uitgebouwd.

In de achttiende eeuw streefden kanselier en raden in Oostenrijks Gelre ernaar hun strafrechtelijke competentie uit te breiden tot goedkeuring van doodvonnissen, gewezen door de subalterne gerechten van hun ressort (approbatierecht).³³

Voor wat betreft het hoger beroep wees de kanselarij-instructie van 1547 stadhouder, kanselier en raden aan als bevoegde instantie met betrekking tot de oordelen van ridderschap en knechten van de Veluwe (Klaring van Engelandersholt); idem van Overbetuwe (Klaring op de Praest); idem van Tiel. Voor het Hof van Gelre te Roermond werden deze bevoegdheden al spoedig tot dode letters. Wel werd het Roermondse Hof in 1586 aangewezen als hof van appel voor Weert, Wessem en Nederweert.³⁴ In de periode 1612-1631 fungeerde het Hof als instantie van hoger beroep voor Oldenzaal en Lingen, waartoe enkele raadsheren werden aangewezen, de

dern van 11 juni 1681. Deze reglementen gingen terug op een eerder reglement van 28 juni 1617. Zie: RHCL, Handschriftencollectie, inv. nr. 431, Ms. Kroonenbroeck, dl 3, fol. 300.

³⁰ De leenrechtelijke bevoegdheid werd nadien uitgewerkt in diverse reglementen. Uit de regeringsperiode van Karel II (1665-1700) zijn daarvan de belangrijkste, de reglementen van 11 oktober 1668, 30 juni 1671 en van 11 maart 1676. Deze dienden nadien als uitgangspunt voor de leenrechtelijke functie van het Justiz-Collegium te Geldern en voor het Staats Hof te Venlo.

³¹ A.M.J.A. Berkvens, "... Want remicteren es princelic?" Enkele opmerkingen over het remissierecht in het Overkwartier van Gelre ten tijde van de Aartsbisschoppen, in: 'Om daarmede vrijelijk te doen naer wil ende welgevallen'. Rechtshistorische opstellen aangeboden aan prof. mr. A.F.I. Gehlen, Maastricht 1998 (Werken LGOG 16), blz. 95-123.

³² Janssen de Limpens, Rechtsbronnen Overkwartier, blz. 458-469.

³³ A.M.J.A. Berkvens, À propos van de affaire Laurent Timmermans, Maastricht 1999 (Oratie UM), blz. 16.

³⁴ Plakkaat van 6 februari 1586 (RHCL, Archief Hof van Gelder te Roermond, inv.nr. 2115, fol. 193-196).

troffen, die in bepaalde gevallen de mogelijkheid van revisie van de vonnissen der subalterne gerechten open stelde ('kleine revisie'). Deze regeling verving de in 1612 ingestelde mogelijkheid van reformatie van de vonnissen van schepenbanken door de hoofdgerechten in het Overkwartier.³⁵ In 1623 werd het Hof bovendien belast met de revisie van vonnissen van de *Licentkamer* te Roermond. In 1784 werden Kessenich en Hunsel aan het *appel*-ressort van het Hof van Gelre toegevoegd.³⁶

Aangezien het Hof van Gelre, evenals de hoven van Brabant en Henegouwen, een soeverein hof was, kon men van de vonnissen van kanselier en raden niet in hoger beroep gaan bij de Grote Raad van Mechelen. Hoewel incidenteel reeds eerder door tussenkomst van de Geheime Raad voorzieningen waren getroffen die vonnissen van het Hof aantastten, werd eerst door reglementen van 1631 en 1679 officieel de mogelijkheid geopend tot herziening van vonnissen van de soevereine raad ('grote revisie'), op dezelfde voet als ook ten aanzien van de vonnissen van de Grote Raad werd gepraktiseerd.³⁷

Noch het Hof van Gelre te Arnhem, noch de Soevereine Raad van Roermond hebben een als zodanig uitgevaardigde integrale stijl van procederen gekend. Art. 32 van de kanselarij-instructie van 1547 verwees kanselier en raden te dien aanzien naar de 'gemeyne gescreven rechten, behoudelyck het lantrecht, leenrecht, stadsrecht, dijkrecht, waterrecht, etc., die wy willen onverbrekelycken onderhouden te worden.' Indien daartoe de noodzaak werd gevoeld, werden op onderdelen afzonderlijke reglementen uitgevaardigd, met als oudst bekende voorbeeld de *Ordonnantie betreffende den salarissen van den suppoosten (van den Hove)* van 8 september 1587.³⁸

In het Overkwartier werd sedert 1620 een uniforme stijl van procederen gevolgd, die was neergelegd in de in dat jaar afgekondigde, gehomologeerde *Geldrische Landt- en de Stadt-rechten int Overkwartier van Ruremundt*, voor wat betreft het burgerlijk procesrecht in boek 5, en voor wat betreft het strafprocesrecht in boek 6.³⁹ Deze stijl werd sindsdien zowel door het Hof als door de subalterne banken gevolgd. Daarnaast bleven afzonderlijke reglementen, zoals die van 1613 ter zake van de kleine revisie,⁴⁰ de reglementen van 1631 en 1679 ter zake van de grote revisie, de reglementen van 1614 en 1674 ter zake van advocaten en procureurs en de reglementen van 1620 en 1671 'op 't stuck van belooninghe' van belang.⁴¹

35 Janssen de Limpens, *Rechtsbronnen Overkwartier*, blz. 469-475.

36 Berkvens, *Plakkatenlijst Overkwartier*, dl. 2, blz. 398.

37 Uitgegeven door J.G.C. Venner, 'De verkrijging van het recht van Grote Revisie door het Hof van Gelder te Roermond 1607-1679', in: *PSHAL* 115 (1979) 331-362, t.a.p. blz. 362; zie ook A.M.J.A. Berkvens, 'Hervorming van bestuur en rechtspraak in Spaans Gelre tijdens de regering van Karel II', in: *Handelingen van de Koninklijke Commissie voor de uitgave der Oude Wetten en Verordeningen van België* 40 (1999) 9-100, blz. 61.

38 RHCL, *Archief Hof van Gelder te Roermond*, inv.nr. 2115, *Recueil van Lom*, fol. 346-350.

39 Heruitgave: A.M.J.A. Berkvens, G.H.A. Venner, *Het Gelderse Land- en Stadsrecht van het Overkwartier van Roermond 1620*, Arnhem 1996 (Werken Stichting Oud-Vaderlands Recht, no. 25).

40 Janssen de Limpens, *Rechtsbronnen Overkwartier*, blz. 469-475.

41 RHCL, *Hof van Gelder Roermond*, inv. 2115 (*Recueil van Lom*), *Reglement voor advocaten en procureurs*, 8 januari 1614, fol. 333-336; *reglement 'op't stuck van belooninghe'*, 29 oktober 1620, fol. 341-346; voor het reglement 'van belooninghe' van 25 juni 1671 en het reglement voor advocaten en procureurs van 8 januari 1674, zie: <http://lrg.unimaas.nl/lrg/index.jsp> (zoeken op trefwoord of datum).

2.2 Justiz-Collegium te Geldern 1714-1795

2.2.1 Geschiedenis

Tijdens de Spaanse Successieoorlog was in het door Pruisen bezette gedeelte van het Overkwartier reeds het voor de Pruisische landen gebruikelijke gedeelde bestuursmodel ingevoerd. Dit hield in dat er op het niveau van de afzonderlijke landen van de Pruisische monarchie sprake was van een verdeling van bevoegdheden tussen 'Regierungen' en 'Kriegskommissariaten und Kammern'. Deze verdeling resulteerde in een belangrijke overdracht van bevoegdheden van de oorspronkelijk volledig bevoegde 'Regierungen' aan 'Kriegskommissariaten und Kammern', waardoor hun competentie feitelijk werd beperkt tot justitiële aangelegenheden, hoogheidszaken, leenzaken en grensaangelegenheden, alsmede het toezicht op scholen en kerken. Aan de 'Kriegskommissariaten und Kammern' daarentegen werden alle aangelegenheden op het gebied van de 'Landespolicey' en belastingen toevertrouwd, de zogeheten 'Verwaltungssachen', met inbegrip van de daartoe noodzakelijke bestuursrechtspraak.⁴²

Dit model werd na de Vrede van Utrecht in Pruisisch Gelre gehandhaafd en verder uitgebouwd. Dientengevolge verloor het op 5 januari 1714 als voortzetting van de Soevereine Raad te Geldern opgerichte Justiz-Collegium onmiddellijk een belangrijk deel van zijn oorspronkelijke bestuurlijke en administratiefrechtelijke bevoegdheden. Deze werden toebedeeld aan de op 20 oktober 1713 als opvolger van de Gelderse Commissie opgerichte 'Interimskommission', die van meet af aan met de bevoegdheden van een Kriegs- und Domänenkammer was toegerust.⁴³ Dit verlies aan bevoegdheden leidde tot een lange reeks van competentiegeschillen tussen het Justiz-Collegium en de Interimcommissie en diens opvolgers, zoals de Commissio Regia en de Gelders-Meurse Kriegs- und Domänenkammer, gedurende de eerste helft van de achttiende eeuw.

Ter versterking van het Pruisische gezag, achtte de Geheime Justitieraad Plotho⁴⁴ het wenselijk het ressort van Pruisisch Gelre nadrukkelijk af te grenzen van de jurisdictie van de Soevereine Raad te Roermond. Zijn gedachten gingen aanvanke-lijk uit naar het inrichten van een afzonderlijk gerechtshof voor Pruisisch Gelre, dat onderworpen zou zijn aan hoger beroep op het Oranische Tribunal, waarvan hij directeur was. Alvorens tot inrichting van een dergelijke tusseninstantie over te gaan, zou men dienen te onderzoeken, of en – zo ja – in hoeverre deze inrichting zich verdroeg met het *ius de non evocando* van 1310, zoals gegarandeerd door art. 7 van het Verdrag van Utrecht. Om mogelijke bezwaren van de Standen te voorkomen, zou men ook kunnen overwegen, het principe van binnenlandse rechtspraak in eerste en laatste instantie te handhaven: in dat geval zouden de reglementen van

⁴² H. Langhoff, 'Die Landesbehörden', in: S. Frankewitz (Hrsg.), *Preußen an Peel, Maas und Niers*, blz. 127-140, t.a.p. blz. 127; zie ook: H. Holthausen, *Verwaltung und Stände*, S. 6-11.

⁴³ H. Langhoff, 'Die Landesbehörden', blz. 128.

⁴⁴ Zie over Ludwig Otto edler Herr von Plotho: *Acta Borussica*, Bd. I, S. 91, noot 6; S. 174-176; 306-307.

Afb. 5 Gebouw van de voormalige kanselarij te Geldern.

de Soevereine Raad mogelijk als uitgangspunt voor het nieuw in te richten college kunnen dienen.⁴⁵ Deze gedachten werden verder uitgewerkt in de decreten van 27 juni en van 22 juli 1713, waarbij de opheffing van de Gelderse Commissie werd aangekondigd en de instelling werd verordend van een regeringscollege, dat niet alleen bevoegd zou zijn voor de rechtspleging, maar ook de bestuurlijke taken van de Gelderse Commissie zou overnemen. Van de vonnissen van dit college zou hoger beroep openstaan op het Oranische Tribunal te Berlijn. Pruisisch Gelre zou voortaan naast Lingen, Moers en Tecklenburg naar rato in de onderhoudskosten van dit tribunaal moeten bijdragen.⁴⁶

⁴⁵ *Acta Borussica*, Bd. I, S. 507-508, § 167, Berlijn 10 juni 1713.

⁴⁶ *Acta Borussica*, Bd. I, S. 539-540, § 173.

Op aandringen van de Gelderse Commissie – die zich op het standpunt stelde, dat uit de artikelen 8 en 9 van het verdrag van 2 april 1713 voortvloeide, dat de koning voor Pruisisch Gelre een uit katholieke ingezetenen samengesteld rechterlijk college diende in te richten, dat in hoogste instantie recht zou spreken⁴⁷ – werd uiteindelijk toch voor een andere inrichting van bestuur en rechtspraak gekozen. De rechtspraak werd toevertrouwd aan een uit katholieke landskinderen samengesteld rechterlijk college, dat ook als leenhof zou optreden. Een Kriegs- und Domänenkammer, bestaande uit protestantse functionarissen, werd belast met de overige ‘Hoheits-, Polizei-, Militär-, Schatzungs- und Finanzsachen’.⁴⁸ Omdat de precieze inrichting van deze colleges enige tijd vergde, werd bij decreet van 20 oktober 1713 de zogeheten ‘Interimcommissie’ opgericht, die zich echter niet met de rechtspraak zou mogen bezig houden.⁴⁹ Op voordracht van de Interimcommissie werden vervolgens op 12 december 1713 de leden van het Justiz-Collegium benoemd: Willem Adriaan markies van Hoensbroek als ‘directeur’,⁵⁰ Caspar baron van Merwijk als raad costumier, de licentiaten Adam Steintgens, Johan Martin Bosman en Hendrik van Darth als raden ordinaris en notaris Adam Voeten als griffier.⁵¹ Bij decreet van 5 januari 1714 kreeg de Interimcommissie opdracht een datum te bepalen voor de officiële installatie van het Hof. Bij deze gelegenheid diende generaal-majoor Hagen als voorzitter van de Interimcommissie de leden van het Hof te beëdigen. Het Hof moest zich bij de rechtspraak richten naar de instructies en verordeningen, zoals deze golden voor de Soevereine Raad te Roermond ten tijde van de regering van Karel II (1665-1700) en de statuten en gewoonten in acht nemen. Kanselier en raden werden uitgenodigd een ‘vollständige Gerichtsordnung’ te ontwerpen.⁵²

Naar aanleiding van deze uitnodiging lieten kanselier en raden op 13 april 1714 weten, dat men zich ‘eedshalve’ verplicht achtte ‘in d’administratie van justitie ende instructien van saecken exactelijck t’observeren ende doen observeren’ de kanselarij-instructie van 1609 en de *statuta patriae*, dat wil zeggen de Gelderse Land- en Stadsrechten van 1619. Daarnaast wilde men de ‘heylsaeme reglementen’ die tijdens de regering van Karel II met medewerking van de Staten van het Overkwartier tot stand waren gebracht, blijven toepassen.⁵³

Deze stellingname markeerde het begin van een periode, waarin tussen het

47 Acta Borussica, Bd. I, S. 588-595, § 198, S. 588: rapport van de commissarissen Heiden, Haagen en Hymmen d.d. 31 augustus 1713.

48 Acta Borussica, Bd. I, S. 553-554 § 179; van Rensch, ‘Het Hof van Justitie in Pruisisch Gelre’, blz. 271-218.

49 Acta Borussica, Bd. I, S. 588-595, § 198; doordat in het decreet niets naders was bepaald over de inrichting van de justitie, hield men bij het Oranische Tribunal de valse hoop, dat de Gelderse appellen onder het ressort van dit Tribunaal gebracht zouden worden: Acta Borussica, Bd. I, S. 596-597, § 199, art. 6 en 7.

50 Willem Adriaan markies van Hoensbroek werd bij patent van 1 januari 1714 tot geheimraad en kanselier benoemd; Acta Borussica, Bd. I, S. 644-646, § 216; de benoemingsbrieven van de overige raadsheren dateren van dezelfde datum (*idem*, *ibidem*).

51 Acta Borussica, Bd. I, S. 627-629, § 211; t.a.v. de benoeming van Adam Voeten, zie: Acta Borussica, Bd. 1, S. 627, § 210, decreet van 11 december 1713.

52 Acta Borussica, Bd. 1, S. 648-650, § 219; de plechtige installatie van het Hof vond plaats op 21 februari 1714 (Fr. Nettesheim, *Geschichte der Stadt und des Amtes Geldern*, Krefeld 1863 / reprint Kevelaer 1963, S. 250, noot 21).

53 Acta Borussica, Bd. I, S. 713-723, § 242; cfr. A.M.J.A. Berkvens, ‘Hervorming van bestuur en rechtspraak’, blz. 9-100.

Justiz-Collegium en de Interimcommissie een reeks competentiegeschillen werd uitgevochten. Het Justiz-Collegium, daarin gesteund door de Staten van Pruisisch Gelre, beriep zich daarbij steeds op de bepalingen van het Utrechtse Vredestractaat, waarbij de Gelderse privileges waren gegarandeerd en schroomde niet een beroep te doen op Frankrijk, Oostenrijk⁵⁴ en de paus⁵⁵ als garanten van het Tractaat van Utrecht. De Interimcommissie daarentegen betoogde steeds, dat de koning als soeverein niet gebonden was aan enige beperkingen. Eerst na de uitvaardiging van het 'Ressortreglement' van 12 december 1721 waren wederzijdse bevoegdheden voldoende uitgekristalliseerd.⁵⁶ De geschillen betroffen onder andere het recht van grote revisie, het verlenen van gratie en remissie, en de bevoegdheden van het Justiz-Collegium als leenhof.

Ten aanzien van het recht van grote revisie maakten kanselier en raden, op grond van het *ius de non evocando*, bezwaren tegen het voornemen het Oranische Tribunal te belasten met herziening van de vonnissen van het Justiz-Collegium. De Interimcommissie daarentegen stelde zich op het standpunt, dat het hier in wezen om rechtstreeks beroep op de eigen soeverein en dat het niet de strekking was van het *ius de non evocando* om het *ius provocationis* te beletten.⁵⁷ Met betrekking tot de bevoegdheden van het Justiz-Collegium maakte de Interimcommissie bezwaren tegen de aanspraken van het hof op het recht in leenzaken octrooi te verlenen, aangezien men dit als exclusief prerogatief van de koning beschouwde. Hetzelfde gold naar hun mening voor het verlenen van gratie en remissie.⁵⁸

De verhouding tussen het Justiz-Collegium en de Commissio Regia onderging in 1752 opnieuw veranderingen ten gevolge van de gerechtelijke hervormingen die sedert 1746 door Samuel von Cocceji als minister van justitie namens Frederik II in de Pruisische landen werden doorgevoerd. Naar aanleiding van geconstateerde problemen bij het Hofgericht in Cöslin in Pommeren, die waren veroorzaakt doordat het bestuur door middel van kabinetsorders had ingegrepen in de rechtsgang, achtten men het wenselijk de verhouding tussen rechter en administratie opnieuw te definiëren en het burgerlijk procesrecht te herzien. Deze hervormingen kregen, voor wat het procesrecht betreft, gestalte in de *Codex Fridericianus Pommeranicus* (1747) en de *Codex Fridericianus Marchicus* (1748), welke laatste bestemd was voor algemene invoering in de Pruisische landen. Dit nieuwe wetboek voorzag in een overwegend mondelinge civiele procedure in drie instanties en de instelling van een *Oberappellationsgericht* te Berlijn als rechter in hoogste instantie. Door middel van het zogeheten *Ressortreglement* van 19 juli 1749 werd vervolgens de bevoegdheidsverdeling tus-

54 Acta Borussica, Bd. 2, S. 230-231, § 88.

55 Acta Borussica, Bd. 2, S. 208, § 73.

56 L.A.H. Peters, 'Pruisisch Gelder. Enige aspecten van bestuur en volkshuishouding', in: PSHAL 105-106 (1969-1970), blz. 125-204, t.a.p. blz. 143-144; 153-161; Reglement wegen Determinierung der Functionen zwischen S.K.M. Commissionen und dem Justizcollegii zu Geldern, Acta Borussica, Bd. III, S. 431-434, § 245; zie ook: <http://lrg.unimaas.nl/lrg/index.jsp> (zoeken op trefwoord of datum).

57 Acta Borussica, Bd. 2, S. 159, § 46; decreet van 18 november 1714.

58 Acta Borussica, Bd. 2, S. 172-177, § 52; zie leenreglement van 12 december 1714: <http://lrg.unimaas.nl/lrg/index.jsp> (zoeken op trefwoord of datum).

sen de justitiële colleges en de *Kriegs und Domänenkammern* opnieuw geregeld.

De introductie van het Ressortreglement stuitte in Pruisisch Gelre op groot verzet van de Landstanden. Zij waren van oordeel dat hoger beroep op het *Oberappellationsgericht* te Berlijn in strijd was met de bepalingen van het Utrechtse vredetractaat, op grond waarvan de koning gehouden was het *ius de non evocando* van 1543 te respecteren. De daarop volgende onderhandelingen resulteerden voor Pruisisch Gelre in de niet-invoering van de *Codex Fridericianus* en de intrekking van het Ressortreglement. In plaats daarvan werd op 12 december 1752 het zogeheten Instantiereglement voor het hertogdom Gelre uitgevaardigd. Dit Instantiereglement voorzag in rechtspraak in drie instanties binnen Pruisisch Gelre, door te bepalen dat van de vonnissen van lokale schepenenbanken hoger beroep mogelijk zou zijn op het Justiz-Collegium. Het vonnis in hoger beroep kon nadien herzien worden door een kamer, gevormd uit drie raadsheren van het Justiz-Collegium die niet bij het eerdere appel betrokken waren, aangevuld met vier raadsheren van het Hofgericht te Kleef, die zich daartoe te Geldern bij hen zouden voegen. Hierdoor bleef het principe van binnenlandse rechtspraak ook in hoogste instantie gerespecteerd.

De aldus bestendigde uitzonderingspositie van het Justiz-Collegium bleef vervolgens in hoofdzaak ongewijzigd tot aan de tweede gerechtelijke hervormingsbeweging die in januari 1780 in opdracht van Frederik II door groot-kanselier von Carmer in gang werd gezet. Met het oogmerk de hervormingen van von Cocceji te voltooien, ontwierp von Carmer een burgerlijk wetboek, het *Corpus Iuris Fridericianum* als een algemeen subsidiair Landrecht voor de Pruisische staten. Als eerste deel van het *Corpus Iuris Fridericianum* kwam in 1781 een vernieuwde *Prozeß-Ordnung* gereed. Met de introductie van een vernieuwd procesrecht, gebaseerd op een ambts-halve gevoerd burgerlijk proces, beoogde men de duur der processen te verkorten en de kosten voor partijen te beperken. Invoering van deze nieuwe stijl van procederen werd door het Justiz-Collegium opnieuw met een beroep op de bepaling van het Vredetractaat van Utrecht verhinderd. Hun verzet resulteerde uiteindelijk in 1786 in een aangepaste procesorde, zowel voor de subalterne gerechten als voor het Justiz-Collegium zelf, ontworpen door de raadsheer en latere kanselier Peter Heinrich Coninx.⁵⁹

Aan de rechtsmacht van het Justiz-Collegium kwam een einde ten gevolge van de Franse bezetting van Pruisisch Gelre. Anticiperend op de inname van Geldern (15

59 Zie over leven en werken van P.H. Coninx: G. Hövelmann, 'Bildungsarbeit im 18. Jahrhundert', in: *Gesammelte Beiträge*, Geldern 1987 (Veröffentlichungen des Historischen Vereins für Geldern und Umgegend 88), blz. 482-491; H.J. Knoors, 'Peter Heinrich von Coninx (1746-1814). Eine vergessene große Persönlichkeit aus Geldern', in: *Gelderischer Heimatkalender* 1971 (1970) s. 153-159; en A.M.J.A. Berkvens, 'Peter Heinrich Coninx als codificator van het burgerlijk procesrecht in Pruisisch Gelre 1783-1786', in: M. Gubbels, C.J.H. Jansen (red.), *Regio. Rechtshistorische opstellen aangeboden aan dr. P.P.J.L. van Peteghem*, Nijmegen 2010 (Werken Gerard Noodt Instituut nr. 53), blz. 235-266; Coninx was auteur van een tweetal verhandelingen over het inheemse Gelderse recht: *Præcognita juris Geldrici* en *Præjudicia juris Geldrici*. Hij maakte zich daarnaast bijzonder verdienstelijk als hervormer van het onderwijs en als hervormer van de rechterlijke organisatie en het burgerlijk procesrecht. Hij werd vanwege zijn bijzondere verdiensten op dit terrein op 1 februari 1787 door Frederik Willem II in de adelstand verheven. Bovendien werd hij op 18 april 1788 *citissime* tot kanselier benoemd.

Afb. 6 Buste Frederik II (1740-1786) Park Friedrichshain Berlijn (foto auteur)

oktober 1794) had het Justiz-Collegium zijn zetel naar Wesel verplaatst. Nadat op 14 november 1794 de Centrale Administratie voor de bezette gebieden tussen Maas en Rijn te Aken was gevestigd, werd Geldern aanvankelijk, als hoofdplaats van het arrondissement, bestuurszetel voor het voormalige Oostenrijks en Pruisisch Gelre, Kleef en Moers en werd aldaar een Tribunal Supérieur gevormd.⁶⁰ In het voorjaar van 1797 werden de bestuurlijke en rechterlijke instellingen van vóór 1794 hersteld.⁶¹ Dit had tot gevolg dat het Justiz-Collegium op 10 april 1797 zijn zittingen hervatte. De herleving was echter van korte duur. Begin 1798 werd de bestuurlijke en rechterlijke organisatie opnieuw gewijzigd en op 14 maart 1798 werd het Justiz-Collegium, bij gelegenheid van de instelling van het Departement van de Roer, definitief opgeheven.⁶²

60 Nettesheim, *Geschichte ... Geldern*, S. 304; Irmgart Hantsche, *Geldern-Atlas*, Geldern 2003 (Veröffentlichungen des Historischen Vereins für Geldern und Umgegend Nr. 103), S. 46-47 en de literatuur aldaar.

61 Bekendmaking van 11 april 1797: <http://lrg.unimaas.nl/lrg/index.jsp> (zoeken op trefwoord of datum).

62 Van Rensch, 'Hof van Justitie', blz. 262, Nettesheim, *Geschichte*, S. 313; de opheffing vond plaats krachtens besluit van de gouvernements-commissaris van de landen tussen Rijn en Maas en Rijn en Moezel Rudler van 4 pluviôse VI (23 januari 1798). Krachtens dit besluit werd overgegaan tot de inrichting van het Departement van de Roer; een nieuwe kantonindeling kwam tot stand bij departementaal besluit van 27 prairial VI (15

2.2.2 Samenstelling en organisatie

Het Justiz-Collegium bestond bij oprichting in januari 1714 uit een kanselier,⁶³ tevens stadhouder van lenen, een raad costumier en drie raden ordinaris, alsmede een raad fiscaal of momboir⁶⁴ en een griffier.⁶⁵ Op 21 april 1714 werd het aantal raadsheren op vijf gebracht door de benoeming van de licentiaat Johan Gosemans als extraordinaris raad. In 1779 werd een aparte registrator bij het Hof benoemd, die een deel van de functie van de griffier overnam.⁶⁶ Bij het Hof waren aanvankelijk zes advocaten geadmitteerd, alsmede drie procureurs.⁶⁷ Bij de invoering van het reglement van 23 juli 1786 werden advocaten en procureurs vervangen door assistent-raden, dat wil zeggen rechters in opleiding die als procesbemiddelaar optraden.

2.2.3 Competentie en instructies

Vanaf de installatie van het Justiz-Collegium in januari 1714 stelden kanselier en raden zich op het standpunt dat de kanselarij-instructie van 1609, de Gelderse Land- en Stadsrechten van 1619, alsmede de procesreglementen die tijdens de regering van Karel II voor het Roermondse hof waren uitgevaardigd als leidraad voor het Justiz-Collegium zouden moeten dienen. Consequent vasthouden aan dit uitgangspunt had tot gevolg, dat het Justiz-Collegium binnen de rechterlijke organisatie van de Pruisische landen een uitzonderingspositie verwierf, die onder anderen daarin tot uiting kwam, doordat de Justizordnung van 21 juni 1713⁶⁸ er niet werd ingevoerd.⁶⁹

juni 1798); Geldern werd toen ingedeeld bij het kanton Kleef (Nettesheim, *Geschichte*, S. 312-313).

⁶³ Deze functie werd achtereenvolgens vervuld door W.A. van Hoensbroek (1714-1735); R.J.Th. van Doorinck (1735-1752); W.A. de Freneau (1752-1765); J.B.L. Coninx (1765-1768); F.H. Petit (1769-1788) en P.H. (von) Coninx (1788-1798). In maart 1714 werd daarnaast Simon Soest van Borckenfeld tot vicekanselier benoemd. Hij werd echter door zijn mede-raden niet geaccepteerd en heeft feitelijk niet geresideerd. Tot aan zijn ontslag in mei 1750 heeft hij salaris getrokken; intussen vervulde hij de functie van Pruisisch resident te Brussel. Nadien werd de functie van vice-kanselier opgeheven. Cfr. *Acta Borussica*, Bd. 8, S. 738; zie tevens Van Rensch, 'Hof van Justitie', blz. 202.

⁶⁴ Als eerste werd Dr. H.H.C. Blechen in deze functie benoemd. Blechen had reeds sedert 1710 namens de koning de functie van momboir voor het Pruisisch bezette Overkwartier bij de Soevereine Raad te Roermond vervuld. Zijn benoeming bij het Justiz Collegium (23 maart 1714) stuitte op bezwaren van de Standen, aangezien Blechen geen Gelders ingezetene en bovendien protestant was (*Acta Borussica*, Bd. I, s. 700-701 §234). In zijn plaats werd Simon Petrus Coninx op 15 oktober 1714 benoemd; deze vervulde zijn functie tot aan zijn overlijden op 12 maart 1743; sinds 10 oktober 1727 was hij tevens lid van de Geldersche Kriegs- und Domänenkammer (Holthausen, *Verwaltung*, S. 43); cfr. Van Rensch, *Hof van Justitie*, blz. 204-207; bij ontstentenis van de momboir trad een der raden ordinaris als substituut-momboir op, als regel de jongste.

⁶⁵ A. Voeten (1714-1736); Tilman de Haes (1736) B.A. Thewis (1736-1749); P.A. Richardt (1749-1779); J.D. Wellens (1779-1797); de griffiers vervulden aanvankelijk tevens de functie van leengriffier.

⁶⁶ Van Rensch, 'Hof van Justitie', blz. 209.

⁶⁷ Nettesheim, *Geschichte*, S. 250.

⁶⁸ Mylius, *Corpus Constitutionum Marchicarum*, T. 2, Abt. 1, no CXXXI.

⁶⁹ Het Justiz-Collegium stelde in september 1715 een rapport op over de toepasbaarheid van de Justizordnung van 21 juni 1713 in Pruisisch Gelre, waarin men aan de hand van een artikelsgewijs commentaar betoogde, dat de kanselarij-instructie van 1609 en het Gelderse Land- en Stadsrecht reeds voldoende overeenkomstige maatregelen bevatten en dat het derhalve niet nodig was de Justizordnung in te voeren. Dit rapport werd ter fine van advies voorgelegd aan het Oranische Tribunal, dat op 20 februari 1716 adviseerde, de Justizordnung in Pruisisch Gelre niet in te voeren. Dit advies werd op 5 maart 1716 door de koning overgenomen. Cfr. *Acta Borussica*, Bd. II, S. 327-333, § 162.

Zoals hierboven reeds vermeld was er aanvankelijk sprake van een moeizame afbakening van bevoegdheden tussen de Interimcommission en vanaf 1720 de Commissio Regia of Koninklijke Commissie enerzijds en het Justiz-Collegium anderzijds, aangezien de Interimcommission aanspraak maakte op de bestuurlijke en administratiefrechtelijke bevoegdheden die vóór de Spaanse Successieoorlog tot de competentie van de Soevereine Raad te Roermond hadden behoord, terwijl het Justiz-Collegium zich op het standpunt stelde, dat het Tractaat van Utrecht aan Pruisisch Gelre het behoud van de aloude privileges garandeerde en op grond daarvan claimde mede gerechtigd te zijn in bestuurlijke aangelegenheden.

Een oplossing van deze problematiek werd gevonden in het *Reglement wegen Determinierung der Functionen zwischen S.K.M. Commissionen und dem Justizcollegii zu Geldern* van 20 december 1721. In dit reglement werd bepaald dat de kanselarij-ordonnantie van 10 oktober 1547 en de nieuwe instructie van 12 juni 1609, voor zover niet met de eigentijdse eisen in strijd, van kracht zouden blijven. Kanselier en raden zouden tevens als leenhof blijven optreden in ‘gewone’ leenzaken;⁷⁰ in zaken die afhingen van de bijzondere genade en het oordeel van de vorst diende men zich echter tot hem in persoon te wenden. Het Justiz-Collegium diende conform de privileges recht te spreken. Geschillen over de interpretatie van privileges, dienden echter aan de soeverein te worden voorgelegd. Ter zake van remissie en compositie bleef alles op voet van de instructie van 1609, zij het dat het Justiz-Collegium in overleg met de Commissie zou dienen te handelen. De Commissio Regia daarentegen was bij uitsluiting bevoegd ter zake van de aangelegenheden betreffende domeinen en financiën. Zij mochten zich echter niet inlaten met justitiële aangelegenheden. Administratieve processen, waarin de soeverein partij was, dienden door vertegenwoordigers van het Justiz-Collegium en van de Commissio Regia zoveel mogelijk in der minne geschikt te worden. In belastingzaken en zaken die tot de competentie van de Commissie behoorden, zoals rechtszaken in verband met ambts- en kerspelrekeningen, diende men zich naar het edict van 15 augustus 1721 te richten.⁷¹ Bij wijze van preventieregel werd bepaald, dat het partijen vrij zou staan belastingzaken bij het Hof dan wel de Commissie aanhangig te maken. Eenmaal aanhangig gemaakt, zou de forumkeuze niet meer gewijzigd kunnen worden. Zaken betreffende de politie, die in andere Pruisische provincies in hoofdzaak onder de competentie van Kriegs- und Domänenkammern vielen, dienden in Pruisisch Gelre door raadsheren van het Justiz-Collegium in overleg met belastingcommissarissen te worden behandeld.⁷²

Nadat de verdeling van bevoegdheden aldus was geregeld, kan men ten aanzien van de rechterlijke bevoegdheden van het Justiz-Collegium het volgende vaststellen:

- in eerste instantie was het Justiz-Collegium bevoegd ten aanzien van leenzaken, geestelijke beneficia, alsmede geprivilegieerde zaken;

⁷⁰ Zie onder anderen de reglementen van 25 november 1713, 12 december 1714 en van 1 maart 1715 (<http://lrg.unimaas.nl/lrg/index.jsp>).

⁷¹ Reglement van 15 augustus 1721; zie: <http://lrg.unimaas.nl/lrg/index.jsp>.

⁷² Reglement van 12 december 1721; zie: <http://lrg.unimaas.nl/lrg/index.jsp>.

- het *privilegium fori* werd genoten door de adel, koninklijke beampten, alsmede schouten, schepenen, gerichtsschrijvers en burgemeesters;
- in tweede instantie was het Justiz-Collegium bevoegd in zake de revisie van vonnissen door schepenbanken in eerste instantie gewezen;
- de strafrechtelijke bevoegdheid van het Justiz-Collegium werd in 1727 uitgebreid met het approbatierecht: door middel van de verordening van 6 december 1727 werden de subalterne gerechten verplicht gewezen doodvonnissen ter goedkeuring voor te leggen, alvorens tot tenuitvoerlegging over te gaan.⁷³

Deze bevoegdheidsverdeling bleef in hoofdzaak in stand, totdat ter gelegenheid van de introductie van de *Codex Fridericianus* (1747/1748) op 19 juni 1749 het zogeheten Ressortreglement werd uitgevaardigd. Dit reglement voorzag voor alle Pruisische landen in een nieuwe verdeling van bevoegdheden tussen Kriegs- und Domänenkammern enerzijds en Justiz-Collegia c.q. Regierungen anderzijds en verving als zodanig eerdere regelingen van 21 juni 1713 en van 25 april 1715.⁷⁴

De invoering van de *Codex Fridericianus*, alsmede van het Ressortreglement, stuitte in Pruisisch Gelre op grote weerstand van zowel Standen als Justiz-Collegium, zodat een afzonderlijke regeling diende te worden getroffen. Deze kreeg gestalte door middel van het Instantiereglement van 21 december 1752.⁷⁵ De bezwaren van de landstanden tegen het Ressortreglement betroffen de verruiming van de administratiefrechtelijke en fiscaalrechtelijke bevoegdheden van de Commissio Regia.⁷⁶

Waar zij voor hun bezwaren tegen het Ressortreglement aanvankelijk geen gehoor vonden,⁷⁷ hadden zij meer succes bij hun verzet tegen de invoering van de *Codex Fridericianus*. Frederik II beoogde met de invoering van de *Codex* een verbetering van het procesrecht, gekoppeld aan hervorming van de rechterlijke organisatie, verbetering van het materiële recht door codificatie en verbetering van de kwaliteit van de rechterlijke macht en van de advocatuur, onder andere door de invoering van examens voor de toelating tot rechterlijke macht en advocatuur. In het kader van de hervorming van het burgerlijk procesrecht werd gebroken met het in grote delen van het Duitse Rijk gehanteerde ‘gemeine Prozess’,⁷⁸ dat gekenmerkt werd door het ontbreken van openbaarheid, een grote mate van lijdelijkheid van de rechter, schriftelijke procesvoering, ruime mogelijkheden tot het instellen van rechtsmiddelen en verplichte procesvertegenwoordiging. De *Codex Fridericianus* stelde hiervoor een overwegend mondelinge procedure in de plaats, met een beperkte hoeveelheid rechtsmiddelen en een heldere regeling van het hoger beroep: procedures dienden in maximaal drie instanties te worden afgedaan. Het Oberappellationsgericht in

73 Reglement van 6 december 1721; zie: <http://lrg.unimaas.nl/lrg/index.jsp>.

74 Reglement van 19 juni 1749; zie: <http://lrg.unimaas.nl/lrg/index.jsp>.

75 Reglement van 21 december 1752; zie: <http://lrg.unimaas.nl/lrg/index.jsp>.

76 *Acta Borussica*, Bd. 9, S. 539-550.

77 Van Rensch, ‘Hof van Justitie’, blz. 232.

78 Het ‘Gemeine Prozess’ was in Pruisisch Gelre in 1715 niet ingevoerd, aangezien hiertegen in de provincie gefundeerde bezwaren bestonden – zie hiervoor blz. 33, noot 69 – toen was besloten de procedure van de kanselarijordonnantie van 1609 alsmede het GLS te handhaven.

Berlijn werd daarbij als hoogste instantie aangewezen.⁷⁹ Het verzet van de Staten van Pruisisch Gelre – waarbij de omstandigheid dat de Codex in het Hoog-Duits was gesteld, terwijl de voertaal in Pruisisch Gelre het Nederlands was, een belangrijke rol speelde – resulteerde uiteindelijk in intrekking van het Ressortreglement voor Pruisisch Gelre en de niet-invoering van de *Codex Fridericianus*. In plaats daarvan werd het zogeheten Instantiereglement van 21 december 1752 ingevoerd.

Het Instantiereglement bepaalde dat de Gelderse Land- en Stadsrechten van kracht bleven. Wel werden naar analogie van het ressortreglement nieuwe voorschriften gegeven ten aanzien van het hoger beroep. Daarbij werd onderscheid gemaakt tussen herziening van vonnissen van het Justiz-Collegium zelf (grote revisie) en de herziening van vonnissen van subalterne schepenbanken (kleine revisie). Voor grote revisie kwamen slechts zaken in aanmerking die in eerste aanleg bij uitsluiting onder de competentie van het Justiz-Collegium vielen, zoals processen over koninklijke lenen, lijfsgewinsgoederen en keurmedige goederen, bezitsacties betreffende geestelijke beneficiën, rechtsvorderingen tegen edelen of koninklijke beambten. Hieronder moesten schouten, griffiers, secretarissen, burgemeesters en schepenen der steden worden begrepen. Indien er sprake was van een dergelijk herzieningsprocedure, dienden de akten te worden opgezonden naar vier revisiecommissarissen te Kleef, die na bestudering der akten tezamen met drie raadsheren van het Justiz-Collegium die niet bij de totstandkoming van het gewraakte vonnis betrokken waren, uitspraak dienden te doen. Slechts bij uitzondering was het mogelijk in zaken die in eerste instantie door een der schepenbanken waren behandeld, na een uitspraak in hoger beroep door het Justiz-Collegium, door het instellen van grote revisie in derde instantie te procederen.

Het Justiz-Collegium volgde aanvankelijk de stijl van het Roermondse moederhof. In de loop der tijd werden echter aanvullende reglementen uitgevaardigd, zoals het provisionele reglement voor de practizijs in Pruisisch Gelre van 25 oktober 1738, het Instantiereglement van 21 december 1752, de reglementen ter zake van de procesduur van 15 januari 1776 en van 4 augustus 1777; de reglementen ter zake van de administratie der justitie door de subalterne gerechten van 20 september 1771,⁸⁰ 12 augustus 1779 en van 4 december 1779, alsmede het daaraan annexe reglement voor de sportulen van gelijke datum. Deze reglementen bouwden overwegend voort op reglementen uit de Spaanse periode.

Vanaf 1768 werd in opdracht van het General-Direktorium te Berlijn het toezicht op de rechtspraak in alle Pruisische landen verscherpt en werd een regelmatige visitatie van de gerechtshoven verordend. In Pruisisch Opper-Gelre werd aldus in 1768, 1772-1773 en in 1779 het Justiz-Collegium gevisiteerd door de Berlijnse Obertribunals-

⁷⁹ Van Rensch, 'Hof van Justitie', blz. 234.

⁸⁰ In september 1771 werden in het kader van de gerechtelijke visitatie van de ondergerichten door de raadsheer Peter Hendrik Coninx provisionele reglementen uitgevaardigd voor enkele door hem bezochte schepenbanken in het Land van Kessel (Helden, Venray). Onduidelijk is of deze reglementen ook officieel zijn bekrachtigd.

rath Johann Koenen. Deze visitaties resulteerden in aanbevelingen ter verbetering van de kwaliteit van de rechtspraak, die door de minister van justitie werden overgenomen in de vorm van *Visitations-Rescripte*, dat wil zeggen, dwingende aanwijzingen.

Hoewel de visitaties zich in hoofdzaak tot het Justiz-Collegium beperkten, werd ook enige aandacht besteed aan de subalterne schepenbanken en kregen de justitiabelen gelegenheid eventuele klachten rechtstreeks aan de visitatiecommissaris Koenen voor te leggen.

Krachtens het *Visitationsrescript* van 1769 werd aan kanselier en raden opdracht gegeven, de subalterne schepenbanken voortaan driejaarlijks te visiteren en door middel van regelgeving eventuele misstanden te corrigeren.

In het *Visitationsrescript* van 22 januari 1773 gaf de minister van justitie Carl Joseph Maximilian Fürst von Kupferberg⁸¹ aan kanselier en raden opdracht om een nieuwe instructie voor de subalterne banken te ontwerpen. Deze opdracht werd in 1779 herhaald en resulteerde in het reglement van 4 december 1779, dat zich evenwel in hoofdzaak beperkte tot het aanscherpen van de bestaande regelgeving.⁸² Deze maatregelen gingen echter niet ver genoeg voor grootkanselier Von Carmer, die in 1782 persoonlijk de rechtspraak visiteerde in de Pruisische territoria 'jenseits der Weser'. Zijn bevindingen over de kwaliteit van de rechtspleging in Pruisisch Gelre waren dusdanig, dat hij een integrale rechterlijke hervorming, zowel ten aanzien van het Justiz-Collegium als van de subalterne banken noodzakelijk achtte. Als uitgangspunt voor deze hervormingen dienden de algemene beginselen van de *Prozess-Ordnung* van boek I van het *Corpus Fridericianum* uit 1781.

Op basis van deze algemene beginselen concipieerde Peter Henrik Coninx, raadsheer in het Justiz-Collegium, het *Reglement wegens de inrigting van het justitiewezen bij de ondergerichten in Zijne Majesteits aandeel in't Hertogdom Gelre* van 21 juni 1786, alsmede het *Reglement wegens de nieuwe inrigting des gerichtshandels of manier van procederen bij den Souvereinen Hove van Justitie in het aandeel van Zijne Koninklijke Majesteit van Pruisen in het Hertogdom Gelder* van 30 juli 1786.

Het reglement van 30 juli 1786 markeerde de introductie van een geheel nieuwe stijl van procederen voor het Justiz-Collegium. Door middel van het reglement van 21 juni 1786 werden vergelijkbare vernieuwingen ingevoerd voor de subalterne gerechten. Beide reglementen traden op 1 maart 1787 in werking. Nadien werden door middel van de reglementen van 11 augustus 1787 en 18 augustus 1787 voorschriften gegeven over de behandeling van klachten over de kwaliteit der rechtspleging. Op 24 december 1787 werd het hervormingsproces voltooid met de publicatie van een reglement voor de aanstelling van gerechtsdienaren.⁸³

81 Lotte Knabe, 'Fürst von Kupferberg, Carl Joseph Maximilian', in: *Neue Deutsche Biographie* 5 (1961), S. 693-694.

82 A.M.J.A. Berkvens, 'De Geheime Tribunalsrath Johann Koenen en de visitatie van het Justiz-Collegium in Pruisisch Gelre, 1769-1779', in: A.M.J.A. Berkvens, Th.J. van Rensch (red.), *In hoede van rechte gekeerd*, Maastricht 2010 (Werken LGOG nr. 20), blz. 167-188.

83 A.M.J.A. Berkvens, 'Peter Heinrich Coninx als codicator van het burgerlijk procesrecht in Pruisisch Gelre 1783-1786', in: M. Gubbels, C.J.H. Jansen (red.), *Regio. Rechtshistorische opstellen aangeboden aan dr. P.P.J.L. van Peteghem*, Nijmegen 2010 (Werken Gerard Noodt Instituut nr. 53), blz. 235-266.

2.3 Staats Hof van Gelre te Venlo 1717-1795

2.3.1 Geschiedenis

In de aanloop naar het Barrièretractaat van 15 november 1715 en de daarin voorziene overdracht van een gedeelte van het Overkwartier aan de Republiek der Verenigde Nederlanden, heeft de Soevereine Raad te Roermond tevergeefs gepleit voor de 'administratie van een geunieerde superieure justitie'.⁸⁴ Hoewel de Staten-Generaal reeds in maart en opnieuw in mei 1716 bepaalden dat het Roermondse hof geen jurisdictie meer had ten aanzien van Staats Opper-Gelre, verzuisden zij aanvankelijk een regeling te treffen voor de hoge rechtspraak in dit territorium.

Nadat aanvankelijk was overwogen de Commissarissen-Deciseurs die tweejaarlijks naar Maastricht afreisden om aldaar de appelzaken af te doen, te machtigen op hun terugreis op gelijke wijze ook voor Staats Opper-Gelre in hoger beroep recht te spreken, besloten de Staten-Generaal op 5 juni 1717 te Venlo een Hof van Appèl op te richten, dat recht zou doen in alle zaken *'welcke voor desen gestaen hebben ter kennisse ende judicature van de cancellarije ende het hof te Roermonde'*. Dit gerechtshof sprak recht in naam van de *'Hoogh Mogende Heeren Staten-Generaal der Vereenighde Nederlanden'*. Het functioneerde te Venlo tot het einde van oktober 1795, hoewel de stad op 26 oktober 1794 reeds in Franse handen was overgegaan. Op 2 januari 1796 werd de gebruikelijke vergaderplaats van het Staats Hof van Gelre te Venlo op de Oude Markt naast de stads meelwaag door de magistraat van Venlo ingevolge van een besluit van de Volksrepresentanten in de Verenigde Departementen van 4 frimaire VI (27 november 1795) verzegeld.⁸⁵

Afb. 7 Grootzegel Staats Hof van Gelder

2.3.2 Samenstelling en organisatie

Het Staats Hof van Gelre te Venlo bestond aanvankelijk uit vier en sinds mei 1733 uit vijf raadsheren, te weten de eerste presiderende raad, tevens stadhouder der lenen, alsmede drie en nadien vier raden ordinaris; daarnaast beschikte het Hof over een momboir, griffier, deurwaarder, ontvanger der rapporten en twee boden. Het Hof te Venlo onderscheidde zich aldus van de Soevereine Raad te Roermond, doordat er geen kanselier en geen costumiere raden werden benoemd. In principe dienden de aan het Hof verbonden

⁸⁴ Zie hiervoor blz. 18.

⁸⁵ G.H.A. Venner, *Inventaris van het archief van het Hof van Gelder te Venlo 1717-1795*, Maastricht 1997 (Publicaties Rijksarchief Limburg nr. 5), blz. 9-42.

raadsheren op grond van het Barrièretractaat van de rooms-katholieke religie te zijn. In de praktijk weken de Staten-Generaal hiervan incidenteel af. Dit leidde in 1733 tot bezwaren van de gevolmachtigd minister van de Oostenrijkse Nederlanden.⁸⁶

2.3.3 Competentie en instructies

Het Staats Hof verkreeg bij zijn instelling impliciet dezelfde rechtsprekende bevoegdheden als het Roermondse moederhof. In de formulering van G. Venner, behoorde aldus tot zijn bevoegdheid de kennisneming in eerste aanleg van ‘geprivilegieerde’ delicten zoals majesteitsschennis. Tevens was het Staats Hof competent ten aanzien van bezitsacties, kwesties over domeinen en beneficies die ter collatie van de landsheer stonden, processen over Gelderse leengoederen en naar aanleiding van geschillen tegen en tussen heren, dorpen en steden. Daarnaast kon het Staats Hof in tweede instantie als beroepsinstantie vonnissen revideren, die door de schepenenbanken binnen zijn ressort in civiele zaken waren gewezen (‘kleine’ revisie). Tenslotte was het Staats Hof bevoegd voor de berechting van overtredingen van plakaten en ordonnantiën, maar in het algemeen berustte de criminele rechtspraak niet bij het Staats Hof.

Het Staats Hof stelde zich – in navolging van het Roermondse moederhof – op het standpunt, dat tegen zijn vonnissen geen gewoon rechtsmiddel openstond, behalve grote revisie. In de praktijk van het Staats Hof werd evenwel van dit middel geen gebruik gemaakt. Als regel wendden verongelijkte procespartijen zich rechtstreeks tot de Staten-Generaal en verzochten aldaar opschorting van de procedure, evocatie van het proces, of het buiten effect stellen van het gewraakte vonnis. De Staten-Generaal honoreerden dergelijke verzoeken van tijd tot tijd en tastten aldus het soevereine karakter van het Staats Hof aan.⁸⁷ De handelwijze van de Staten-Generaal toont daarmee een zekere mate van overeenkomst met de houding van de Pruisische koningen, die *recursus ad principem* niet in strijd achtten met het beginsel van binnenlandse rechtsvordering, zoals door het Tractaat van Venlo gegarandeerd. Zij onderwierpen in voorkomende gevallen vonnissen van het Justiz-Collegium aan revisie door externe commissarissen.⁸⁸ Ook de Staten-Generaal stelden zich op het standpunt, dat een rechtstreeks beroep op de soeverein als hoogste rechter niet met een beroep op het *ius de non evocando* kon worden uitgesloten. Ook zij hanteerden een scherp onderscheid tussen *appèl* en *ius provocationis*. Pogingen van de eerste presiderende en andere raden om evenals het Justiz-Collegium het approbatierecht in strafzaken te verwerven liepen in 1787 en 1788 op niets uit.

Ook voor het Staats Hof te Venlo dienden de instructies en reglementen, zoals tevoren uitgevaardigd voor de Soevereine Raad te Roermond, als richtsnoer.⁸⁹ Pas

⁸⁶ Venner, *Hof van Gelder te Venlo*, blz. 25.

⁸⁷ Venner, *Inventaris Hof van Gelder te Venlo*, blz. 31-32 en de literatuur aldaar vermeld.

⁸⁸ Zie hiervoor, blz. 11 en blz. 31..

⁸⁹ RHCL, *Inventaris Staats Hof te Venlo*, inv.nr. 104.

op het einde van de achttiende eeuw werden enkele van deze reglementen aangevuld. Dit betrof met name het reglement van 25 juni 1671 ter zake van de salarissen van advocaten en procureurs, dat door middel van het nader provisioneel reglement van 30 april 1772 werd 'geamplieerd'. Door middel van het provisioneel reglement van 7 januari 1782 trachtten de eerste presiderende en andere raden de pleitzucht van ingezetenen te beteugelen, door aanleggers en verweerders op voorhand een zekerheid van zesennegentig gulden brabantse te laten storten in de sportulenkas en de practizijns van den Hove *proprio nomine* aansprakelijk te stellen voor het tijdig voldoen van gerechtskosten. In 1786 ontwierp het Staats Hof een nieuw reglement betreffende de grote revisie.⁹⁰ Op verzoek van de momboir verbood het Staats Hof bij reglement van 9 juli 1787 het dienen van sluitrollen. Het Hof gelastte advocaten en procureurs bij deze gelegenheid zich bij het instrueren en furneren van processen strikt te houden aan de bepalingen van het Gelderse Land- en Stadsrecht van 1619 en van het reglement van 30 september 1683.

⁹⁰ RHCL, Inventaris Staats Hof te Venlo, inv. nr. 106; het is onduidelijk of dit reglement inderdaad is ingevoerd.

3 Procesgang in civiele zaken

De omstandigheid dat de vormvoorschriften met betrekking tot de procesvoering voor de drie hoven van justitie in het Overkwartier van Gelre in hoofdzaak zijn afgeleid van de Gelderse Land- en Stadsrechten van 1620, alsmede van de reglementen die tijdens de regering van Karel II (1665-1700) golden voor de Soevereine Raad te Roermond, rechtvaardigt een algemene beschrijving van de in het Gelders Overkwartier gebruikelijke gang van zaken in civiele procedures.

Hoewel het Hof sinds zijn oprichting een rechtbank was voor bepaalde zaken in eerste aanleg en vanaf 1613 beroepsinstantie in civiele zaken, is het verloop van de procedure, zoals oorspronkelijk neergelegd in boek 5 van de Gelderse Land- en Stadsrechten, pas tegen het einde van de zeventiende eeuw definitief in nadere reglementen vastgelegd. Van belang zijn in dit verband het reglement voor de advocaten en procureurs inzake het instrueren en fourneren van processen van 8 januari 1674, het reglement aangaande de stijl van procederen van 13 juli 1679, het reglement ter zake van de administratie der justitie door het Hof van 30 september 1683 en het reglement van 8 februari 1698 ter zake van de besluitvormingsprocessen binnen de Soevereine Raad in verband met de totstandkoming van vonnissen.¹

Sommige van de in deze latere reglementen opgenomen bepalingen herhalen echter beslissingen die al in het begin van de zeventiende eeuw waren genomen.

3.1 Procesinleiding

Volgens het in 1619 gehomologeerde en in 1620 ingevoerde Gelderse Land- en Stadsrecht kon men in het Overkwartier op vijf verschillende wijzen een civiele procedure aanhangig maken. Men onderscheidde daarbij tussen de *ordentelicke en gemeine rechtsvordering*, *onvertoghen recht*, *commerrecht* of *arrest*, *pendinghe* en het *voightsgedinghe*. De verouderde *jaergedingh*-procedure werd in 1620 nadrukkelijk afgeschaft.²

De *ordentelicke en gemeine rechtsvordering*, of *ordinarisse rechtsvorderinghe* was de meest gebruikelijke procesvorm. Deze procedure werd ingeleid door middel van dagvaar-

¹ Gepubliceerd in: Berkvens, 'Hervorming van bestuur en rechtspraak in Spaans Gelre', respectievelijk 141-153, 173-179, 197-204, 211-215.

² GLS 281, 'Van verscheiden manieren van burgelicke procedueren'; over het voogd- en jaergeding in het Overkwartier, zie: M.J.H.A. Lijten, 'Het voogd- en jaergeding in het Overkwartier van Gelder rond 1615', in: A.M.J.A. Berkvens e.a. (red.), 'Flittich erforscht und gecolligeert ...', Maastricht 1995, blz. 105-114.

HET VYFDE DEIL.

Eerste Titul.

Van verscheiden manieren van Burgerlicke Procedueren.

Aedem veelderley manieren van Rechtsvoordering in desen Ruremundtschen Quartier des Forstendoms Gelre syn geweest, ende dat mit der daer bevonden is, dat verscheiden misbruycken, ongerechtigheden ende ongelyckheden daerinne syn voiregeloeppen ende ontstanden, Soe sal men deshaluen van nu voortraen allein bie Vyffderley manieren syn Recht mogen vervolgen.

Alste weeten bie wegen:

1. *Van ordentlicke ende gemeine Rechtsvoorderinghe.*
2. *Bie maniere van Onuertoghen Recht.*
3. *Bie Commerrecht oft Arrest.*
4. *Bie Pendinghe ende*
5. *Voightsgedinghe.*

Sonder dat men voirtaen einich laergedingh, oft andere dergelycke sal gebruycken, gelyck men tot noch toe op veel plaetsen heeft gedaen.

Dwelck (d'weil geschiede) tot affwinninge, ende behalpinge van eins anders Landt, oft goet, bie besitt^{de} ende vervolch van laer ende dach, oft vorderen tyt, sonder anderflints van syn gerechtigheit, twaere van Eigendom, Schuldt, oft Schaede te doen blycken, wordt bie desen opgenomen, ende te niete gedaen.

Wel verstaende, dat als men misbetaelinghe heeft van Renthen, Tinsen, Erffpachten, oft oick van Schulden, ende dat men daarvan syn verhael wilt nemen op Erffgoederen, men daerin sal volgen den voet ende maniere van vervolch, van de selue die elck opt syn is gestelt, ende verhaelt, die men daerin niet te buyten sal gaen.

Aa 3

Tweede

ding of arrest. De zittingen werden telkens gehouden op de ordinaris gerechtsdagen, met een interval van acht dagen in de steden en van veertien dagen ten platelande. Deze procesvorm was gebruikelijk voor geschillen tussen ingezetenen van het Overkwartier onderling. Het geschil diende in personele acties en vorderingen wegens schuld en schade aanhangig gemaakt te worden bij de schepenbank van de woonplaats van de gedaagde; in reële acties daarentegen ter plaatse waar de bewiste onroerende zaken waren gelegen.

Ook vreemdelingen dienden als regel van de ordinaris rechtsvordering gebruik te maken in acties tegen ingezetenen.

Indien in personele acties partijen uit het ressort van verschillende schepenbanken betrokken waren, diende men desbetreffende actie aan te brengen bij het gemeenschappelijk hoofdgerecht.³

De ordinaris rechtsvordering was tevens de gebruikelijke procesvorm voor voogdij- of momboirsaken en erfrechtelijke kwesties. Hetzelfde gold voor processen betreffende huwelijks- en huwelijksvermogensrecht.

De ordinaris rechtsvordering was in civiele procedures voor de Soevereine Raad de meest gebruikelijke. Zaken die tot de competentie van de Soevereine Raad behoorden, dienden uiteraard aldaar rechtstreeks te worden aangespannen.⁴

Onvertogen recht hield in dat men procedeerde bij verkorte termijnen, dat wil zeggen van dag tot dag. Deze wijze van procederen stond in hoofdzaak open voor acties tussen vreemdelingen onderling en werd vaak ingeleid door middel van arrest of beslaglegging. Deze procedure kon ook worden toegepast indien een ingezetene beslag legde op de persoon of goederen van een vreemdeling. Daarnaast was zij gebruikelijk voor geschillen over niet verjaarde huishuur, verdiend loon, pacht, rente en cijns. Voor 'overjaerde' vorderingen ter zake diende men de ordinaris rechtsvordering te gebruiken.⁵

Daarnaast was onvertogen recht de gebruikelijke procedure in strafzaken.⁶

Hoewel *commer*, *besett* en *arrest* oorspronkelijk niet overal in het Overkwartier dezelfde betekenis hadden, worden deze termen in de Gelderse Land- en Stadsrechten als synoniemen gebruikt, ter aanduiding van beslag op personen of goederen.⁷

In beginsel wordt beslag alleen toegepast op vreemdelingen, die niet onder het lokale gericht zijn 'geseten'. Zowel vreemdelingen als ingezetenen kunnen derhalve jegens vreemdelingen tot beslag overgaan.

³ In de middeleeuwen fungeerde de schepenbank Roermond als hoofdgerecht voor een groot aantal schepenbanken in het Overkwartier. De invloed van dit hoofdgerecht was aan het begin van de zeventiende eeuw reeds sterk afgenomen ten gevolge van het toenemende belang van de Soevereine Raad te Roermond. Over het instituut van hoofdvart in het Overkwartier, zie: G.H.A. Venner, 'Het Hoofdgerecht Roermond', in: PSHAL 122 (1986) 30-101. Het schema op blz. 74 schetst een helder beeld van de vertakking van het ressort van het hoofdgerecht te Roermond in de periode 1490-1620.

⁴ GLS 282, art. 14; 283, art. 5-9.

⁵ GLS 284, art. 1-6.

⁶ GLS 385, art. 5.

⁷ GLS 285 art. 2.

Ingezetenen van het Overkwartier mogen elkaar ook niet buiten het Overkwartier met arrest bespringen, op straffe van nietigheid van het gelegde beslag.

Beslaglegging geschiedt op verzoek van de arrestant door drossard, schout of gerichtsbode. Indien deze niet beschikbaar zijn, kan de arrestant aan twee naburen verzoeken beslag te leggen.

Zodra beslag is gelegd, moet de arrestant de redenen van arrest verklaren en doen optekenen door de gerechtssecretaris ter plaatse. Vervolgens moet de arrestant de gearresteerde binnen drie dagen in rechte aanspreken.⁸

Panding, dat wil zeggen publiekrechtelijke beslaglegging, is de gebruikelijk procesinleiding, indien van overheidswege een vordering wordt ingesteld wegens (achterstalligheid bij de) schatheffing, of verschuldigde herenpenningen, dat wil zeggen aan de landsheer verschuldigde bedragen voortvloeiend uit de inning van tollens en andere heerlijke gerechtigheden. *Panding* is eveneens mogelijk in het geval ingezetenen in gebreke zijn gebleven bij het onderhoud van gemene straten, wegen, bruggen en waterlopen. Daarnaast kunnen particulieren overgaan tot *panding* wegens huishuur, verdiend loon, pacht, renten en cijnsen, binnen het jaar nadat deze verschuldigd zouden zijn geweest. Indien degene die door dit beslag is getroffen tot *pandkering* overgaat, dient er een procedure van onvertogen recht te worden gevolgd.⁹

Voogdgedingen konden sedert de invoering van de Gelderse Land- en Stadsrechten in 1620 enkel worden gevoerd, waar deze van oudsher gebruikelijk waren. Deze procedure diende in hoofdzaak teneinde maatregelen te kunnen treffen in het algemeen belang. Het ging daarbij om zaken als het onderhoud van wegen en waterlopen, limietscheidingen, maten en gewichten en dergelijke *Voogdgedingen* vervulden tevens een functie ter ontdekking van misdrijven, zoals diefstal, hoererij en dergelijke.

Aangezien op *voogdgedingen* geen bezits- of eigendomsacties mochten worden ingesteld, vielen zij eigenlijk buiten de scope van de ‘*verscheiden manieren van burgerlijke procedueren*’.¹⁰

Samenvattend zou men kunnen stellen, dat de Gelderse Land- en Stadsrechten de breuk markeren tussen oudere en modernere procesvormen, onder andere door afschaffing van het jaargeding, het beperken van het *voogdgeding* en het gelijkstellen van arrest, kommer en ‘besatt’. Vanaf 1620 zijn er in het Overkwartier feitelijk slechts twee procesvormen in civiele zaken: de *ordinaris rechtsvordering* en het *onvertogen recht*. Daarnaast is er sprake van drie vormen van procesinleiding, te weten *dagvaarding*, *arrest* en *panding*.

8 GLS 285-269.

9 GLS 297-298.

10 GLS 298, art. 1-3; Lijten, ‘Voogd- en jaargeding’, blz. 110-111.

3.2 Drie wijzen van procederen

Procedures in civiele zaken, aanhangig gemaakt bij de Soevereine Raad, konden – zowel in eerste aanleg, als in de graad van appèl, kleine of grote revisie – ter rolle, voor commissarissen, of ‘communicatoir’ worden gevoerd. De daarbij te volgen regels zijn oorspronkelijk opgetekend in de titels 7 t/m 17 van boek 5 van de Gelderse Land- en Stadsrechten en nadien verder uitgewerkt in gedetailleerde instructies voor advocaten en procureurs door middel van het reglement van 8 januari 1674, alsmede in aanwijzingen voor de raadsheren, zoals vervat in het reglement van 13 juli 1679 en herhaald door het reglement van 8 februari 1698.¹¹

Het onderscheid tussen deze procesvormen is bepalend voor de instructie van civiele procedures in eerste en tweede aanleg tot en met de sluiting in rechte en het *furnissement* der stukken.

Volgens het reglement van 1674 golden voor de instructie der processen in de drie procesvormen ten dele afzonderlijke regels, ten dele verliep de instructie echter volgens gemeenschappelijke regels.¹²

De regels betreffende het *furnissement*, het beraad en de totstandkoming van het vonnis, de uitspraak en de tenuitvoerlegging waren identiek.

De rolzittingen werden voor *gemene zaken*, dit zijn civiele zaken in eerste aanleg, op dinsdagmiddag en voor revisiezaken op vrijdagmiddag gehouden, aldus het reglement van 1674 (art. 1). In de achttiende eeuw is men (te Roermond) van deze dagen afgestapt. De gemene zaken dienden toen op woensdag. Fiscale zaken, dat wil zeggen, de door de *momboir* aangespannen processen, dienden eveneens voornamelijk op woensdag en revisiezaken op zaterdag.¹³ Een van de raadsheren leidde de rolzitting. Van de tijdens deze zitting genomen beschikkingen kon men beroep aantekenen bij het gehele Hof.

Sommige processen werden niet tijdens rolzittingen, maar voor een raadsheer-commissaris behandeld, te weten processen tussen ouders en kinderen, broers en zusters, man en vrouw, alsmede processen tot het afleggen van rekening en verantwoording en tot liquidatie (reglement van 1674, art. 18). Het leveren van bewijs door middel van getuigenverhoor kon in andere processen dan hier genoemd, eveneens voor commissarissen plaatsvinden (reglement van 1674, art. 19).

De derde vorm van procederen was de *communicatoire*.¹⁴ De stukken werden niet gewisseld tijdens de rolzittingen of de zittingen voor de commissaris, maar na

¹¹ Reglement van 8 januari 1674, Berkvens, ‘De hervorming van bestuur en rechtspraak in Spaans Gelre’, blz. 20-32; reglement van 13 juli 1679, idem, blz. 52-58; reglement van 30 september 1683, idem, blz. 77-84; reglement van 8 februari 1698, idem, blz. 91-95.

¹² Het reglement van 8 januari 1674 kent de volgende indeling: processen ter rolle (art. 1-17); voor commissarissen (art. 18-24); gemeenschappelijk voor processen ter rolle en voor commissarissen (art. 25-32); *communicatoir* (art. 33-35); punten gemeenschappelijk aan de drie soorten van procederen (art. 36-57).

¹³ RHCL, Archief Staats Hof van Gelre, inv.nrs. 273, 278, 281, 282, 286.

¹⁴ B.C.M. Jacobs, ‘Communicatoir procederen’, in: ‘Om daarmede vrijelijk te doen naer wil ende welgevallen. Rechtshistorische opstellen aangeboden aan prof. mr. A.Fl. Gehlen, Maastricht 1998 (Werken LGOG, dl. 16), blz. 125-140.

Afb. 9 Reglement voor advocaten en procureurs 1674

de beschikking van het Hof in origineel, met alle voorafgaande stukken, naar de tegenpartij gestuurd. Het aangroeiende dossier ging via het Hof enige keren tussen partijen heen en weer (reglement van 1674, art. 33 e.v.).

3.2.1 Rolprocedure¹⁵

De gewone procedure ter rolzitting kan als volgt worden omschreven. Een civiel proces in eerste aanleg start door middel van een *dagvaarding* of door middel van *arrest*, dat wil zeggen gerechtelijk beslag. In geval van dagvaarding heet de initiatiefnemende partij *impetrant* van citatie en de tegenpartij *gedaagde* of *verweerder*. In geval van een gerechtelijk beslag procedeert de *arrestant* tegen de *gearresteerde*. Na de dagvaarding of het arrest verschijnen partijen voor het Hof en dient de initiatiefnemer zijn eis respectievelijk zijn *redenen van arrest* in, waarop de gedaagde of gearresteerde

¹⁵ Venner, *Inventaris van het Hof van Gelder te Roermond*, blz. 85-88.

in het ideale geval tijdens de volgende zitting antwoordt. De gedaagde c.q. de gearresteerde kan immers uitstel vragen van het indienen van stukken of hij kan een exceptie opwerpen, bijvoorbeeld dat het Hof niet competent is (*declinatoire exceptie*), dat het proces niet op dit tijdstip gevoerd diende te worden (*dilatoire exceptie*), of juist in het geheel geen doorgang diende te vinden (*peremptoire exceptie*). De procedure gaat dan niet meer over de hoofdzaak, maar over de vraag of terecht een beroep op een exceptie wordt gedaan. Pas als over de geldigheid van het beroep is beschikt, wordt het proces weer over de vordering, zoals in de eis verwoord, voortgezet. De gedaagde noemt zich in geval van beroep op een exceptie *excipiënt* en de eiser *geëxcipiëerde*.

Soms komt de gedaagde of gearresteerde echter niet opdagen. De eiser of arrestant vraagt dan drie keer om tegen de tegenpartij een *acte van default* te verlenen, een beschikking waarbij de gedaagde telkens een mogelijk op te werpen exceptie verliest. Nadat tijdens drie opeenvolgende zittingen een *acte van default* is verleend, mag de eiser dienen van *intendit*. Op dit processtuk dat feitelijk dezelfde vordering als de eis bevat, wijst het Hof vonnis.

In de meeste gevallen reageert de gedaagde of arrestant echter wel, door middel van een antwoord. Het stuk geeft de eiser weer aanleiding tot het opstellen van een *replik*, die op haar beurt beantwoord wordt met een *dupliek*. Na de dupliek wijst het Hof een definitief vonnis of een *tussenvonnissen* (*interlocutoir vonnis*). De partijen krijgen bij *interlocutoir vonnis* veelal de opdracht hun stellingen te bewijzen door middel van akten of het laten horen van getuigen. Het horen van getuigen, het *ten toon* leiden, geschiedt ten overstaan van een raadsheer-commissaris en wordt in een *verbaal* vastgelegd. Er wordt derhalve bij wijze van tussenfase een commissoriale procedure ingelast. Na afsluiting van de bewijsopdracht kan de tegenpartij de uitslag van de bewijsvoering in casu de uitspraken van getuigen, in twijfel trekken in zogenaamde *reprochen*, die de bewijsvoerende partij weerlegt in *salvatiën*.

Het kan gebeuren dat een procedure geruime tijd onderbroken wordt of dat een van de originele partijen komt te overlijden. De wederpartij respectievelijk de erfgenamen van de overleden partij moeten het Hof dan vragen om het proces te mogen *resumeren*, dat wil zeggen *hernemen*.

Na het dienen van *salvatiën* krijgen beide partijen de opdracht de stukken te *fournen*. Dit *fournen* houdt in, dat de originele door beide partijen ingeleverde stukken alsmede een afschrift van de rolzittingen of het verbaal voor de raadsheer-commissaris doorlopend worden genummerd en van een *inventaris* voorzien. De inventaris wordt door de wederzijdse procureurs ondertekend. Na het inleveren van het dossier is de zaak gesloten. Slechts wanneer nieuwe feiten kunnen worden aangevoerd, mag een partij door middel van een *rekest civiel* verzoeken deze aan het dossier toe te voegen. De tegenpartij krijgt de gelegenheid tot het indienen van een *rescriptie*, overigens een algemene benaming voor een schriftelijk reactie op een *rekest* door de wederpartij, die ook in eerdere fasen van de procesgang kan worden ingediend.

3.2.2 *Communicatoire procedure*

De communicatoire procedure werd geheel schriftelijk gevoerd. Zij werd gebruikt om in bepaalde gevallen een sneller en minder kostbaar proces te verkrijgen. Met name aanzienlijke personen, voor wie het bezwaarlijk was om in persoon te verschijnen, geestelijke rechtspersonen en lokale overheden maakten van deze mogelijkheid gebruik. Er vonden over het algemeen veel minder proceshandelingen plaats – zo werden er in communicatoire processen geen rollen of verbalen gehouden (reglement van 1674, art. 35) – en bewijsstukken moesten onmiddellijk worden meegezonden, opdat de wederpartij zou kunnen besluiten *an cedere velit vel contendere* (reglement van 1674, art. 33).

De gang van zaken bij de Soevereine Raad te Roermond was, blijkens het reglement van 1674, globaal als volgt: de verzoeker of *suppliant* verzocht door middel van het indienen van een rekest toestemming om schriftelijk te mogen procederen. Het rekest en de bijgevoegde bewijsstukken werden door de raadsheren in raadkamer onderzocht. Vervolgens werd een *appointement* in de marge van het verzoekschrift geschreven. In de notulen werd door de griffier vastgelegd welke beslissing op het rekest was genomen. Indien de beslissing positief was, dan mocht het rekest aan de wederpartij ‘gecommuniceerd’ worden. De procureur van *suppliant* stelde het rekest daartoe ter hand aan de deurwaarder, die het aan wederpartij communiceerde. De wederpartij of *rescribent* reageerde op het rekest, eveneens door tussenkomst van een bode of deurwaarder, door middel van een *rescriptie*, onder onmiddellijke toevoeging van eventuele bewijsmiddelen. Hij kon door middel van zijn *rescriptie* de gebruikelijk excepties opwerpen, dan wel ten principale verweer voeren (reglement van 1674, art. 35). Na afdoening van de eventuele excepties, waren nog conclusie van repliek vanwege de *suppliant* en een conclusie van dupliek vanwege de *rescribent* mogelijk. De dupliek werd ingediend bij de Soevereine Raad, voorzien van een inventaris van stukken. Hierna werd het dossier door de griffier ter hand gesteld van de door de kanselier aangeduide raadsheer-rapporteur, die werd belast met de voorbereiding van het vonnis.

3.2.3 *Procedure voor commissarissen*

De commissoriale procedure was aangewezen voor gevallen, die zich naar hun aard niet leenden voor openbare behandeling, zoals geschillen tussen ouders en kinderen, of zaken betreffende rekening en liquidatie.¹⁶ Daarnaast werden ook delen van de gewone rolprocedure die zich niet voor openbare behandeling leenden, ten overstaan van commissarissen afgedaan, zoals *devoiren van toon en pointen van officie*.¹⁷ De commissoriale procedure kan derhalve worden beschouwd, enerzijds als een zelfstandige procesvorm en anderzijds als een tussenfase in de ‘gewone’ rolprocedure.¹⁸ Uit het reglement van 1674 blijkt, dat de commissoriale procesvorm als

¹⁶ Reglement 1674, art. 18.

¹⁷ Reglement 1674, art. 19.

¹⁸ Zie ook: E.J.M.F.C. Broers en B.C.M. Jacobs, *Procesgids Staatse Raad van Brabant*, Hilversum 2000,

zelfstandige procesvorm op het einde van de zeventiende eeuw in het Overkwartier reeds sterk aan belang heeft ingeboet.

3.3 Beraadslaging en vonnis

Na het fourneren van de processtukken is de zaak in staat van wijzen. Een van de ge-gradueerde raadsheren krijgt het dossier toegewezen en stelt als ‘relator’ een conceptvonnis op.¹⁹ Dit wordt in de vergadering van de raadsheren gebracht, waarbij ieders mening schriftelijk wordt vastgelegd. Het vonnis wordt bij meerderheid van stemmen bepaald.²⁰

De werkwijze van het Hof bij de beraadslaging is geregeld in het reglement van 13 juli 1679. Volgens dit reglement dienen de ochtendvergaderingen voor het beraad te worden gebruikt. Deze vergaderingen mogen maximaal drie uur duren; indien noodzakelijk kunnen zij ’s middags gedurende twee uur worden voortgezet. De raadsheren zijn verplicht aanwezig; enkel met toestemming van de kanselier of presiderende raad kunnen zij afwezig zijn. Absentie wordt gestraft met inhouding van salaris, of arbitraire straf. De griffier houdt een presentielijst bij. Deze wordt halfjaarlijks overgegeven aan de ontvanger, die belast is met de betaling der salarissen.

De raadsheer die met het rapport in een bepaalde zaak is belast dient aan de hand van de inventaris te controleren of alle vereiste akten inderdaad gefourneerd zijn. Indien achteraf blijkt, dat stukken ontbreken, komen de kosten van het rapport voor zijn rekening. Vervolgens dient hij de procesakten ‘chez luy’, te zijnen huize, te bestuderen en daarvan een *recueil* of *pertinent extract* (samenvatting) te vervaardigen. Dit *recueil* legt hij voor aan de kanselier, die hem vervolgens tot het rapport toelaat. De rapporteur dient na gedane lezing in raadkamer tijdens de *répétition* aan te geven welke clausules in de overgeleverde stukken ter zake dienend en volgens partijen doorslaggevend zijn, zodat men hierop snel kan teruggrijpen, zodat nodeloze vertraging voorkomen wordt. Na de *lecture* en de *répétition* diende de rapporteur de rechtsvragen uiteen te zetten, die beantwoord dienen te worden alvorens tot een besluit te komen. Het eenmaal aangevangen rapport moest zonder onderbreking worden voortgezet.

Tijdens rapport, *lecture* en *délibération* dienen de raadsheren al hun aandacht bij de zaak te houden, zonder de rapporteur te onderbreken. Zij moeten hun best doen om het rapport te begrijpen en te onthouden, zonder aantekeningen te maken of het rapport te vertragen. Na afloop mogen zij vragen stellen aan de rapporteur. Onmiddellijk na afloop van het rapport dient men zonder uitstel over te gaan tot het beraad (*délibération*) en de *conclusion de la sentence ou arrest à rendre*. Bij het opiniëren dienen de raadsheren zich te onthouden van nodeloze herhalingen. Op een een-

blz. 23-24.

¹⁹ De griffier houdt hiervan aantekening in het ‘distributieboek’ (RHCL, Archief Hof van Gelder, inv.nr. 493).

²⁰ Reglement van 8 februari 1698.

8. feb 1698

STadthouder, Cancellae, ende Raeden van Sy-
ne Majesteit in den Vorstendomb Gelre, Doen te weten, dat, om
te voor-commen, ende wegh te nemen alle materie van clachten,
die over de wijtloopicheden der proceduren, ende verachteringhe van-
de expeditie van Justitie soude mogen sijn, ofie alnoch connen worden
gedaen, ende alle soo in als vuytheimsche rechtsplegende Partycen te ver-
helpen tot hun Recht, Sy goetgevonden hebben te ordonneren, ende
statueren de Puncten ende Articulen, hier naer volgende,

1.

Dat voortaan preciselick achtervolght sal worden den eersten Artikel
van Syne Majesteits Reglement vanden 17. Martij 1671. ende dat vervol-
gens die Raeden vanden langen Tabbert by tour sullen rapporteren de saec-
ken, waertoe sy sullen sijn gecommiteert, beginnende vanden oudsten
totten jongsten,

2.

Dat ten dyen effecte sullen geformeert worden twee touren, den
eenen voor middaghs voor groote saecken, welcken duiren sal den tijdt
van eenen Maendr, ende den anderen naer middaghs voor kleyne saec-
ken, welcken alleen duiren sal vijftien daegen,

3.

Dat binnen dese gemelte respectie Termijnen de aflesinghe, repetitie,
ende decisie sal moeten worden voleyndt van alle saecken soo jeder Rap-
porteur op de rapete sal hebben gebracht, in soo verre de instructie der sel-
ver saecken het soude mogen toelaeten,

4.

Afb. 10 Reglement van 8 februari 1698 ter zake van de 'touren' in de raad.

maal genomen besluit kan niet worden teruggekomen. De besluitvorming mag niet worden uitgesteld, tenzij de raadsheren unaniem van mening zijn dat het wenselijk is het besluit uit te stellen tot de eerstvolgende zittingsdag (*première entrée*). In dat geval mag het Hof niet overgaan tot het onderzoek (examen) van een andere zaak, alvorens de hangende zaak is afgedaan.

De regeling van het beraad werd verfijnd door het reglement van 8 februari 1698, waarin nadere voorschriften werden gegeven voor de ‘toerbeurten’ in de raad. Volgens dit reglement rapporteerden de raadsheren bij toerbeurt over de zaken die zij onder zich hebben, gaande van oud naar jong (art. 1). Er werden twee toeren ingesteld: een des voormiddags voor grote zaken, deze duurde een maand; een tweede voor kleine zaken des namiddags, welke twee weken duurde (art. 2). Binnen de termijn van de grote resp. kleine toer moest van elke zaak, die door een rapporteur op het tapijt is gebracht de *aflesinghe*, de *repetitie* en de *decisie* worden afgerond, indien en voor zover de instructie van de zaak dat toeliet (art. 3). Ter vermijding van onnodige kosten werd het ‘exhiberen’ van alle niet ter zake dienende stukken nadrukkelijk verboden (art. 4).

Alvorens de raad of commissaris, die op zijn beurt wilde rapporteren, verslag deed van zijn zaak, diende hij eerst aan de kanselier of de presiderende raad te presenteren het daartoe strekkende mandaat, alsmede het door hem vervaardigde *recueil* van de zaak. Dit *recueil* moest zodanig zijn opgesteld dat het aan de hand daarvan mogelijk was de zaak op zijn merites te beoordelen, zonder dat het nodig was de originele akten (schrifturen, verbalen, debatten en dergelijke) te raadplegen. Deze eis gold niet voor eventuele *requesten* civiel, *rescripties* en *redenen van impertinentie*, die na het aanvangen van het rapport nog mochten binnenkomen (art. 7). Indien het *recueil* niet beschikbaar was, ging de toer voorbij en werd de rapporteur uitgesloten van de rapportgelden van desbetreffende bijeenkomst, tenzij er sprake was van ziekte of ander wettig beletsel (art. 12).

Na *exhibitie* van het *recueil* en een summiere introductie werd overgegaan tot de *lecture* en de *repetitie* (art. 8, 9).

Na de *repetitie* gaven de raadsheren ‘ieder naer sijn rangh’ hun opinie over het *recueil*. Indien men concludeerde dat het rapport benedenmaats was, dan verloor de rapporteur zijn aandeel in het *duplum* van de rapportgelden in deze zaak, alsmede in de andere zaken waarover die dag werd gerapporteerd, totdat hij zich bij zijn volgende toer voldoende van zijn taak had gekweten (art. 10). Na de *repetitie* werd overgegaan tot de *decisie* van de zaak. De rapporteur diende daarbij duidelijk en beknopt aan te geven op welke punten een beslissing geformuleerd diende te worden (art. 11).

In Pruisisch Gelre vormde het vervaardigen van een ‘Proberelation’, of proefrapport, een vast onderdeel van het examen, waaraan aspirant-raadsheren van het Justiz-Collegium werden onderworpen.

3.4 Revisie

De verongelijkte partij die voor een schepenbank in het Overkwartier had geprocedeerd, kon bij het Hof van Gelder revisie van het vonnis van de schepenbank vragen. Deze vorm van revisie werd – ter onderscheiding van revisie van de eigen vonnissen van de Soevereine Raad ('grote revisie') – ook wel aangeduid als 'kleine revisie'.

De procedure werd ingeleid door het indienen van een rekest. Op een desbetreffend verzoekschrift nam het Hof een beslissing en gelastte de schepenbank de originele processtukken op te zenden. Na dagvaarding van de tegenpartij diende de initiatiefnemer, de *revident*, *redenen van beswaernis* in, waarop de *geïntimeerde* met een antwoord (*ad omnes fines*) kon reageren. De gevolgde procedure was neergelegd in het reglement van kleine revisie van 16 september 1613. Dit reglement is door het reglement van 1674 niet gewijzigd. Volgens het reglement van 1674 was het ook mogelijk aan de volle raad 'kleine' revisie te verzoeken van definitieve vonnissen die door drie raadsheren van de Soevereine Raad waren uitgesproken (reglement van 1674, art. 71).²¹

Volgens het reglement van kleine revisie diende degene die zich bezwaard voelde door het vonnis van een subalterne rechter een gemotiveerd verzoek tot het Hof te richten, teneinde *brieven van revisie* te verkrijgen. Na verkregen toestemming, moest hij zijn brief 'te werck doen stellen ende dienen' op de rolzitting van het Hof. Dit alles behoorde te geschieden binnen één maand na de uitspraak van het gewraakte vonnis, zonder uitstel. Ter zitting dienden partijen te compareren in persoon, of zich te laten vertegenwoordigen door een gevolmachtigde procureur, op straffe van het vervallen van de gevraagde revisie (art. 2). Revisie had geen opschortende werking. Het vonnis *a quo* kon ten uitvoer worden gelegd 'onder goede ende sufficiente cautie van wederomme te geven 'tgeene bij vonnisse definityff in materie van revisie sal geordonneert worden' (art. 3). Indien de *revident* dat wenselijk achtte, kon hij nieuwe feiten inbrengen ten dage dienende, of uiterlijk binnen veertien dagen daarna (art. 4). De *gedaagde* had de keuze hierop te reageren door het dienen van 'redenen van impertinentie', door het dienen van antwoord, of door het stellen van 'contrarie feiten', alles binnen een termijn van veertien dagen. De nieuwe feiten werden vervolgens 'sonder voorder schrijven' gevoegd bij het dossier van eerste instantie. Bij het visiteren van de zaak beoordeelden de rechters eerst of de nieuwe feiten en contrarie feiten 'pertinent ende relevant' waren (art. 5). Indien zij de nieuwe feiten niet relevant achtten, deden zij recht '*ex iisdem actis*' – dus op basis van het bestaande procesdossier – en bevestigden dan wel vernietigden zij het vonnis *a quo* (art. 6). Indien de geponeerde nieuwe feiten wel relevant waren, werden zij door de rechters geaccepteerd. Indien nodig konden zij bij tussenvonnis partijen 'ten thoone wijzen'. In dat geval diende de *revident* de kosten van het rapport voor te schieten. Wanneer hij achteraf in het gelijk werd gesteld, werd hij 'gecompenseerd', dat wil zeggen, schadeloos gesteld (art. 7). De termijnen van de bewijsprocedure met in-

²¹ Janssen de Limpens, *Rechtsbronnen van het Gelders Overkwartier van Roermond*, blz. 474. Volgens art. 72 van het reglement van 1674 diende het reglement van revisie te worden gevolgd.

begrip van reprochen en salvatiën werden gereguleerd in art. 8. Zodra de zaak in staat van wijzen was, zou de revident ‘syn uysterste devoir ende neerstigheyt doen’ om binnen drie maanden de zaak ‘te doen decideren’, dat wil zeggen hij diende de raadsheren te ‘solliciteren’ zodat zij de zaak niet op de lange baan schoven (art. 10). Het reglement voorzag in een boete voor ‘onwijze’ revisie, die verhoogd kon worden, indien de door de revident aangevoerde nieuwe feiten niet pertinent werden bevonden.²² Revisie kon slechts worden ingesteld, indien het financieel belang van de zaak meer was dan 200 gulden (art. 11). In revisiezaken werd de rolprocedure gevolgd, tenzij er sprake was van een communicatoire procedure.

3.5 Appèl

De Soevereine Raad te Roermond fungeerde als appelinstantie voor de uitspraken van de schepenbanken in de vrije heerlijkheden van Spaans en nadien Oostenrijks Gelre. Voor het land van Weert is dit nadrukkelijk vastgelegd in het plakkaat van 6 februari 1586;²³ voor Kessenich en Hunsel in het plakkaat van 26 juli 1784.²⁴ Voor de overige vrije heerlijkheden²⁵ mag worden aangenomen dat hetzelfde gold. Voor het instellen van appèl op de Soevereine Raad zijn voor zover mij bekend geen afzonderlijke procedurevoorschriften gegeven. Appelprocedures werden aangebracht op de revisierol. Aanlegger en verweerder werden aangeduid als *appellant* en *geappel-leerde* en niet als *revident* en *geïnthimeerde*. Anders dan kleine revisie had appèl wel opschortende werking. Indien de Soevereine Raad besloot een *mandement van appèl* te verlenen, gelastten kanselier en raden bij ‘besloten brief’ de originele procesakten over te zenden en de tenuitvoerlegging van de gewraakte sententie op te schorten.

3.6 Grote Revisie

De Soevereine Raad te Roermond wees vonnis in hoogste ressort. Van zijn arresten was geen beroep mogelijk op de Grote Raad van Mechelen. De ‘soevereine’ positie van het Hof was gebaseerd op een extensieve interpretatie van het Traktaat van Venlo van 1543, volgens welke de centrale regering niet bevoegd was ingezetenen en ambtenaren buiten het hertogdom in rechte te betrekken voor de Geheime Raad of de Grote Raad van Mechelen.²⁶

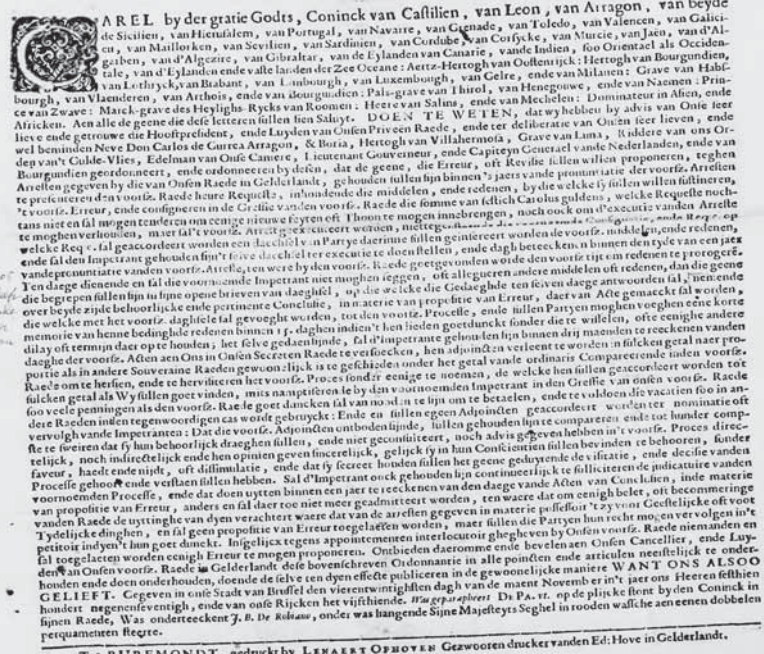
²² Bij een geldswaarde tot 600 guldens bedraagt de amende van onwijze revisie, bij confirmatie van het vonnis *a quo*, *ex iisdem actis*, 12 gulden en 10 stuiver; daarboven het dubbele (art.6). Indien de revident in het ongelijk wordt gesteld, ondanks het aanvoeren van nieuwe feiten, dan wordt de amende in alle gevallen verhoogd met 6 gulden (art. 9).

²³ Plakkaat van 6 februari 1586 (RHCL, Archief Hof van Gelder te Roermond, inv.nr. 2115, fol. 193-196). In de procesordonnanties van de Soevereine Raad wordt geen melding gemaakt van een afzonderlijke stijl van procederen in zaken van hoger beroep.

²⁴ Plakkaat van 26 juli 1784, zie: <http://lrg.unimaas.nl/lrg/index.jsp>.

²⁵ Zie hiervoor blz. 14.

²⁶ Berkvens, *Plakkatenlijst Overkwartier I*, 13-16; dezelfde, *Tractaet Venlo*, 167-168.

Afb. 10 Plakkaat van grote revisie, 24 november 1679.

Niettemin werden vanaf het begin van de zeventiende eeuw arresten van het Hof aangevochten. Het Hof kwam in 1618 zelf met het voorstel om het rechtsmiddel van *grote revisie* in te voeren. Het recht van grote revisie werd beschouwd als een uitwendig kenmerk van soevereine raden, als een soeverein attribuut. In de Zuidelijke Nederlanden maakten – naast de Grote Raad van Mechelen – enkel de Soevereine Raden van Brabant, Gelre en Henegouwen aanspraak op dit attribuut. Volgens de in 1618 gedane voorstellen, zou de zaak in grote revisie opnieuw behandeld worden

door raadsheren van de Soevereine Raad, bijgestaan door een aantal toegevoegde rechters. Dit voorstel leidde voorlopig niet tot resultaat, omdat de Staten van het Overkwartier invloed wensten uit te oefenen op de benoeming van de adjunct-rechters. Het Hof wist dan ook bij betwisting van een vonnis niets anders te doen dan degenen die op deze wijze aan het gezag van het Hof tornden, met een boete te dreigen.²⁷ Uiteindelijk stelde het Hof zelf een verordening aangaande het middel van grote revisie op die op 22 maart 1631 op de rol werd afgekondigd.²⁸

Volgens dit reglement moest de eisende partij in geval van revisie te Brussel of bij het Hof om toevoeging van adjunct-rechters vragen. Bij grote revisie mochten geen nieuwe feiten naar voren worden gebracht. Er was sprake van herziening *ex iisdem actis*. Grote revisie was evenwel niet mogelijk van *possessoire acties* (bezitsacties). In dergelijke gevallen moest ten *petitoire* voor het Hof worden geprocedeerd. Voor een belangrijke categorie processen was derhalve geen grote revisie mogelijk. Evenmin was grote revisie mogelijk van interlocutoire appointementen.

Het voorlopige reglement van 1631 werd op 24 november 1679 door een door de Geheime Raad geconcipeerd reglement vervangen. De belangrijkste wijziging was dat de adjunct-rechters voortaan alleen door de Geheime Raad zouden worden aangewezen.²⁹

Degene die vanaf 1679 revisie ‘op propositie van erreur’ – het Hof maakte geen fouten, maar kon zich kennelijk wel vergissen – wilde verzoeken van een arrest van de Soevereine Raad, moest binnen één jaar na de uitspraak van het vonnis een rekest indienen bij de Soevereine Raad. Hij moest in dit rekest de middelen en redenen voorleggen, waarmee hij *erreur* wilde aantonen. Tevens diende hij de som van 60 Carolus gulden te consigneren ter griffie van den Hove. De rekesttrant mocht daarbij geen nieuwe feiten of bewijs toevoegen. Het instellen van grote revisie had geen opschortende werking: het rekest mocht niet worden gebruikt om de executie van het vonnis te ‘verhoeden’.

Op het rekest werd een *mandement van daeghsele verleend*, waarin de aangevoerde middelen en redenen waren geïnserieerd. De *impetrant van revisie* diende de dagvaarding aan wederpartij te doen betekenen, binnen één jaar na de uitspraak van het gewraakte arrest, tenzij de Soevereine Raad besloot de ‘termijn te prorogeren’, dat wil zeggen continuatie van uitstel te verlenen.

Op de dienende dag mocht de aanlegger geen andere gronden aanvoeren, dan die in de *open brief van daeghsel* waren genoemd. De wederpartij diende daarop ‘ten selven daege’ te antwoorden, waarna beide partijen ‘behoorlijcke ende pertinente conclusie in materie van propositie van erreur’ moesten nemen. Deze conclusies werden neergelegd in een akte. Partijen konden hieraan binnen vijftien dagen een korte memorie toevoegen, ter toelichting van de door hen aangevoerde redenen, zonder deze te wisselen (*memorie incommunicabel*) en zonder uitstel of termijn.

27 J.G.C. Venner, ‘De verkrijging van het recht van Grote Revisie’, blz. 331-362; RHCL, Archief Hof van Gelder te Roermond, inv.nr. 2115, p. 376.

28 RHCL, Archief Hof van Gelder te Roermond, inv.nr. 976, f. 56v.-58.

29 Tekst bij: Berkvens, ‘Hervorming bestuur en rechtspraak’, 182-184.

Vervolgens diende de impetrant van revisie zich te wenden tot de Geheime Raad te Brussel en aldaar te verzoeken, dat enkele ‘ordinaris comparerende in den voors. Raede’ – dat wil zeggen raadsheren in de Geheime Raad – werden aangewezen als toegevoegde rechters. Zij mochten daarbij geen voorkeur uitspreken voor de te benoemen personen. De Geheime Raad bepaalde hoeveel adjuncten werden aangewezen en stelde de hoogte van de borgstelling voor de vacatiegelden vast.

De toegevoegde rechters waren verplicht te verschijnen. Zij dienden onder ede te verklaren dat zij zich behoorlijk zouden gedragen, dat zij niet geraadpleegd waren of direct of indirect als adviseur bij de procedure betrokken waren geweest. Zij moesten hun opinie te geven ‘sincerelijck’, zoals zij in geweten vonden te behoren ‘sonder faveur, haedt ende nijd oft dissimulatie’. Zij waren verplicht tot geheimhouding van al hetgeen zij gedurende de visitatie en decisie van het proces vernamen.

De impetrant van revisie was verplicht ‘continueelijck te solliciteren de iudicature van de voornoemden processe’. Het proces diende te worden afgedaan binnen één jaar na het dienen van conclusie in materie van propositie van erreur. Deze termijn kon slechts worden verlengd, indien er sprake was van ‘belet oft becommeringe van den Raede’.

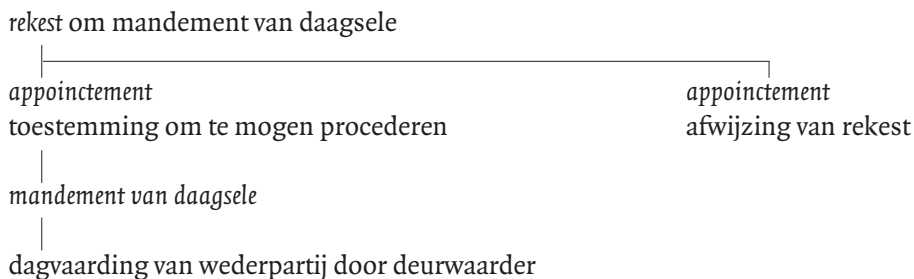
In de achttiende eeuw bleef deze procedure voor Oostenrijks Gelre ongewijzigd. In Staats Opper-Gelder werden de toegevoegde rechters in theorie aangewezen door de Staten-Generaal der Verenigde Nederlanden. Feitelijk werd van deze mogelijkheid echter geen gebruik gemaakt. In voorkomende gevallen trokken de Staten-Generaal de behandeling aan zich (evocatie).³⁰ In Pruisisch Gelre werden de adjuncten aanvankelijk *ad hoc* aangewezen door de koning. Als regel werden daartoe leden van de Kleefse Regierung gebruikt. Vanaf de invoering van het Instantiereglement van 1752 kende men permanent aangewezen Kleefse revisiecommissarissen.³¹

³⁰ Zie hiervoor, blz. 39.

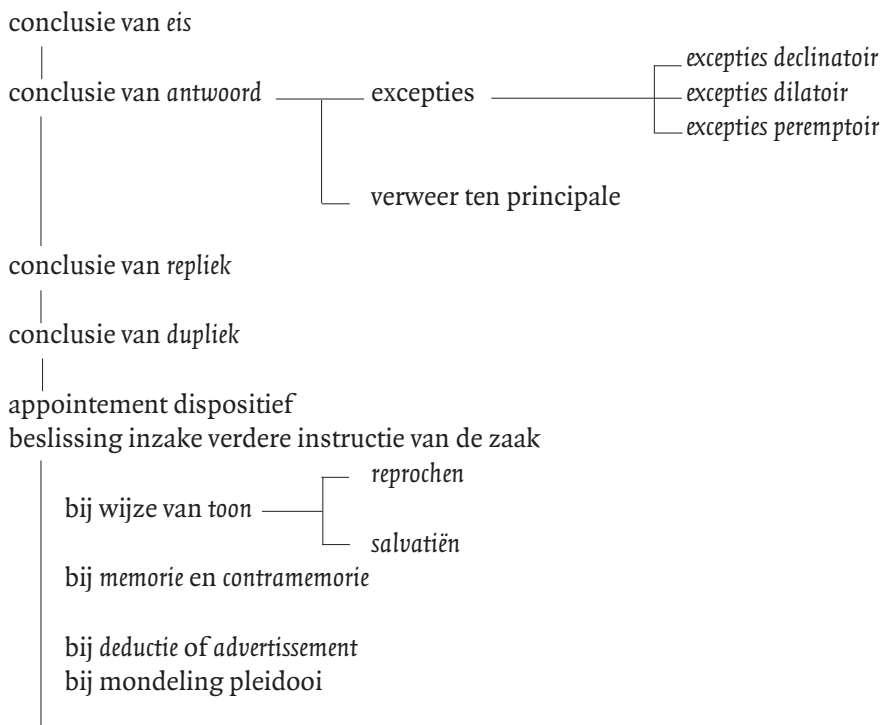
³¹ Zie hiervoor, blz. 31.

4 SCHEMA'S VAN DE PROCESGANGEN IN CIVIELE ZAKEN

Schema van de rolprocedure in eerste aanleg

a. beide partijen verschijnen op de dienende dag

Fourneren van stukken onder inventaris
|
Rapportage raadsheer-rapporteur aan de Soevereine Raad
|
Beslissing Raad
|
Vonnis

b. eiser verschijnt, gedaagde niet

Default (1) + mandement (2)
|
Default (2) + mandement (3)
|
Default (3) + mandement (4) *ex superabondantia*
|
Intendit + fourneren bewijsstukken eiser
|
Verstekvonnis

Schema van de communicatoire procedure

Rekest om communicatoir te mogen procederen

appointement toestemming om te mogen communiceren	appointement afwijzing rekest
--	----------------------------------

|
communicatie van rekest door deurwaarder aan wederpartij
|
rescriptie door deurwaarder gecommuniceerd aan suppliant
|
conclusie van repliek
|
conclusie van dupliek
|
fourneren van stukken onder inventaris
|
rapportage raadsheer-rapporteur aan Soevereine Raad
|
beslissing Raad
|
Dictum

5 EEN APPELPROCEDURE VOOR DE SOEVEREINE RAAD TE ROERMOND (1789-1794)¹

5.1 Devolutierecht

De Gelderse Land- en Stadsrechten kenden een regeling ter bepaling van de vermogensrechtelijke consequenties, indien een van twee echtelieden kwam te overlijden met achterlating van een of meer uit het huwelijk geboren kinderen.² Eenerzijds bepaalde deze regeling dat de langstlevende gerechtigd was de onroerende zaken die tijdens het huwelijk hetzij tot de respectieve privé-vermogens der echtgenoten hetzij tot hun gemeenschappelijk vermogen behoorden, aan zich te houden, daarover het beheer te voeren en de vruchten daarvan te trekken. Anderzijds werd hem het recht ontzegd over die goederen te beschikken, omdat deze na zijn overlijden zouden gaan toebehoren aan de uit het huwelijk geboren kinderen (devolutierecht). Er was dus sprake van een vorm van ‘gebonden’ eigendom, waarvan de langstlevende echtgenoot het vruchtgebruik (de ‘tocht’) had. Hertrouwde de langstlevende en werden uit het volgende huwelijk eveneens kinderen geboren, dan konden bij zijn overlijden deze laatsten rechtens geen aanspraak maken op die goederen, omdat deze bij de ontbinding van het eerste huwelijk als patrimoniale goederen waren ‘gedevolueerd’ op de kinderen uit het eerste huwelijk.³

De verdeling van de nalatenschap tussen kinderen uit het eerste en het tweede huwelijk was in de praktijk vaak problematisch. Deze gaf dan aanleiding tot juridische procedures, zoals ook het geval was in het hierna te bespreken geschil. Het betreft een proces, dat in eerste aanleg twee maal diende voor de schepenvanbank van Nederweert (1789-1790; 1790-1793). Daarna werd hoger beroep ingesteld bij de Soevereine Raad te Roermond (1793-1794).

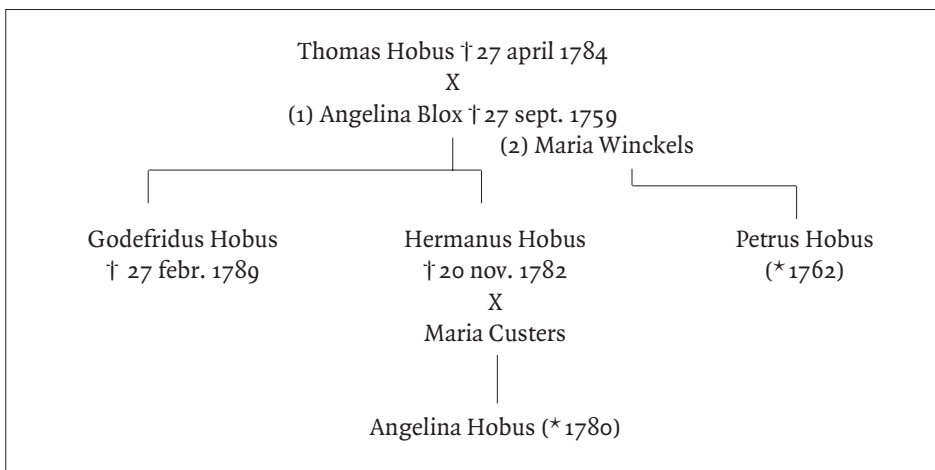
¹ RHCL, Archief van het Hof van Gelder te Roermond, inv.nr. 486, procesdossier 4995.

² GLS 24, art. 11 e.v. ‘Als het ehebedde door de doot gebroecken wordt, ...’

³ Over het devolutierecht zie: A.Fl. Gehlen, *Als het ehebedde door de doot gebrooken wort*, inaugurele rede Universiteit Maastricht, Maastricht 1989; idem, ‘Een achttiende-eeuws leerboek over de huwelijksgoederengemeenschap naar Guliks-Bergs recht’, in: A.M.J.A. Berkvens en Th.J. van Rensch (red.), *Wordt voor Recht gehalden. Opstellen ter gelegenheid van vijftieng jaar Werkgroep Limburgse Rechtsgeschiedenis (1980-2005)*, Maastricht 2005 (Werken LGOG 19), blz. 299-324; P.D. Westerveld, ‘Het devolutierecht in het Overkwartier van Gelder’, in: PSHAL 129 (1993) 67-156; J.S.L.A.W.B. Roes, *Het naaste bloed erfde het goed. De positie van de langstlevende echtgenoot in het Nederlandse erfrecht bij verstef, deel I, De periode van het ‘Oud-Vaderlandse’ recht (tot 1809)*, Deventer 2006: algemeen 79-88, als ook speciaal over het devolutierecht in de ‘Limburgse’ territoria, 224-238.

5.2 Casus

Thomas Hobus, schoolmeester te Nederweert († 27 april 1784), was in eerste echt gehuwd met Angelina Blox († 27 september 1759), bij wie hij twee zonen verwekte: Godefridus en Hermanus. In tweede echt was hij gehuwd met Maria Winckels. Uit dit huwelijk werd opnieuw een zoon geboren, Petrus. Krachtens devolutierecht was de eigendom van de patrimonieële goederen uit het eerste huwelijk van Thomas Hobus bij het overlijden van Angelina Blox op hun kinderen ‘gedevolveerd’ en behield Thomas Hobus slechts de ‘tocht’. Hermanus Hobus was gehuwd met Maria Kusters en verwekte bij haar een dochter, Angelina (* 11 jan. 1780). Zowel Hermanus († 20 nov. 1782) als Maria waren inmiddels overleden, zodat het ‘minderjarige dogterke’ als volle wees achterbleef. Toen nadien haar grootvader Thomas overleed, werden de patrimonieële goederen uit het eerste huwelijk van Thomas Hobus tussen Godefridus en Angelina gedeeld. Petrus Hobus⁴ was als zoon uit het tweede huwelijk van de verdeling uitgesloten. Volgens intestaat erfrecht zou Angelina nadien ook gerechtigd zijn tot de erfenis van haar kinderloze oom Godefridus, voor zover die erfenis bestond uit patrimonieel goed, afkomstig van Thomas Hobus. Echter kort voor zijn overlijden op 27 februari 1789 cedeerde Godefridus bij onderhandse akte van 5 januari 1789 onroerend goed gelegen in de heerlijkheid Nederweert, afkomstig uit de erfenis van zijn vader Thomas (patrimonieel goed), aan zijn halfbroer Petrus.

Volgens de momboirs (voogden) van de minderjarige Angelina was deze cessie onrechtmatig, aangezien volgens het Gelderse Land- en Stadsrecht het patrimonieële goed na overlijden van Godefridus aan Angelina had moeten toevallen en hij er niet bij akte van cessie over had kunnen beschikken. Naar hun mening was de cessie niet alleen onrechtmatig, maar ook van rechtswege nietig, aangezien niet aan de voor-

⁴ Gedoopt 16 augustus 1762; overleden 3 september 1848 (http://members.home.nl/l-vossen/stamboom/hobus_petrus_535.html).

schriften van de Gelderse Land- en Stadsrechten was voldaan: enerzijds doordat de cessionaris – ‘op’t laeste sijns levens, staende althans met sijnen eenen voeth al int graff’ – niet meer handelingsbekwaam zou zijn geweest ten tijde van het opmaken van de akte van cessie;⁵ anderzijds doordat niet voldaan zou zijn aan de formele vereisten voor het maken van testamentaire beschikkingen over onroerende zaken.⁶

De ‘vereede momboirs’⁷ van de minderjarige Angelina verzochten de schepenbank van Nederweert, onder overlegging van authentieke afschriften van de akte van cessie, de transportakte, de schepenakte ter bekrachtiging van de cessie, een casuspositie en het advies van een onpartijdige rechtsgeleerde,⁸ om *venia agendi* – toestemming om te mogen procederen – ten behoeve van hun pupil.⁹ Bij appointement van 9 juli 1789 werd hen de gevraagde toestemming verleend.

De casus resulteerde in twee processen in eerste aanleg voor de schepenbank Nederweert (1789-1790 en 1791-1793) en mondde uit in een appelprocedure bij de Soevereine Raad te Roermond (1793-1794).

5.3 Schepenbank Nederweert: eerste procedure in eerste aanleg (september 1789-maart 1790)¹⁰

Op 31 augustus verleende de schepenbank van Nederweert *mandement van citatie*, waarna de *dagvaarding* nog dezelfde dag aan Petrus Hobus en Maria Winckels werd betekend door de gerechtsbode N. Leuven. De gedaagden werden opgeroepen op donderdag 3 september 1789 ’s morgens om 10 uur ten raadhuijs te verschijnen

om te coomen aanhoren ende zien overgeven zijdens de requiranten¹¹ alsulcken eijs ende conclusie als deselve ... ten laste van hun gedaagdens sullen doen ende nemen ...¹²

Op de dienende dag zijn zowel de aanleggers als de gedaagden verschenen.

In de *conclusie van eis* stelden de voogden van Angelina Hobus op 3 september 1789, bij monde van advocaat Timmermans en procureur Havens, dat de gedaagden

5 GLS blz. 170, art. 5 vereist voor een geldige cessie van patrimoniële goederen, dat de cessionaris ‘gesondt ende te passe sije ende ter steegen ende straeten gaet ende staet als hij die doet’.

6 GLS 175, art. 1 vereist dat dit geschiedt ten overstaan van schepenen en gerichtsschrijver ter plaatse waar het goed gelegen is; derhalve niet bij onderhandse akte.

7 Voor de eed der momboirs zie: GLS 48, art. 8. Zij moeten het ‘profijt’ van de hen toevertrouwde wezen ‘voorstaan ende hunne schaede beletten’.

8 Uit de casuspositie die aan het advies voorafgaat blijkt, dat de voogden op 16 februari 1789 desbetreffende goederen ‘vernaerdert’, genaast, hadden in een poging de rechten van Angelina Hobus veilig te stellen. Daarop had Godefridus op 27 februari 1789 op zijn sterfbed gepoogd de cessie te bekrachtigen door het afleggen van een beëdigde verklaring, waartoe twee schepenen zich te zijnen huize hadden begeven, waarna hij nog op dezelfde dag was overleden.

9 Indien voogden ten behoeve van hun pupil als aanleggers of verweerders procedeerden, zonder vooraf toestemming te vragen van het gerecht, dienden zij de kosten van een eventuele veroordeling zelf te dragen: GLS 61, art. 15.

10 Zie bijlage 1.

11 Requirant: eiser

12 Tussen het uitbrengen van de dagvaarding en de eerste zittingsdag dienen ten minste drie dagen te liggen (GLS 299, art. 4).

Het Gerichte gezien dese met de ^{ten} Een En En Jaar Gerichte der
 Ruckten daer by overgegeven, ^{Heerlychheide} ^{Nederweert}
 ende daer op ingesomene ^{advis}
 van eenen onpartijdigen rechtgeleerden
 Verleent de Suppliche ^{den} verzochten veniam agendi
 actum Nederweert den 9. july 1789
 G. Bloemart ^{He}

Verthoonen met behoorlych Respect Lambertus
 Houzevanis ende Peter Gulmans, voorts andrius
 Gerards, ende wilhelms Bey. & vercede mom
 boijren van angelina minderjaarnigh dogterke
 van wijlen hermannus hobus, verweeft by
 maria Custus, hooft wijlen Godfridus hobus
 des voorsb. minderjaarnigh vaderlych en oome
 langen tyd notuirligh gelaboriert hebbende
 van een tueraghe ende wydsogende Eiche
 heeft conuen goedwinden op den 3 janry des
 jaers 1789 aan syne Veffmaeder maria mine
 hils en deselfde soone te Coenen ende over
 tegeuen die onjmeer ende goedvoren
 op den vaeth ende onder de conditien by den
 Subt hierneffens ^{onder} copie ant he jorde ende
 acte haerder vernelt

Dat den voorsb. acte alderinghs is mit richy
 ende van geteken wurde voorts fraudulens
 ende gde Stitueret van alle See formeel als
 Substantiële requisiten by de Land Rechten
 geproveribeert, inde dat den voorn godfridus
 hobus op e Lande syne Levens staand althans
 met syner eenen vader al int graf niet
 en heeft ^{of magen} Conuen disponeren over syne
 erfspatrimonieel ende gerede goedren
 in prejudicium van t minderjaarnigh dogter
 ke als ab intestato wijlen deselfde absolute
 Enffgenome, in wyde ende voegen als
 dambelen

Afb. 11 Rekest om venia agendi met appointement van de schepenbank Nederweert, 9 juli 1789.

bij vonnis moest worden gelast ten behoeve van hun pupil afstand te doen van de patrimoniële goederen ‘en welke de natuer van dijen zijn hebbende’, welke door Godefridus Hobus waren nagelaten en tevens de vruchten te restitueren, die zij daaruit sinds het overlijden van Godefridus hadden genoten. Tevens verzochten zij dat hun pupil in het bezit van haar patrimoniële goederen ‘zal worden gemaanteert, gestijft en gesterkt’ en dat aan haar zou worden toegewezen ‘hetgeene in deezē cas rechtens is’, met veroordeling van de gedaagden in de kosten.

In hun conclusie van antwoord van 15 oktober 1789 stelden de gedaagden, bij monde van advocaat Costerius, dat zij niet in bezit waren van patrimoniële goederen van Godefridus Hobus en deze derhalve ook niet konden overdragen. Zij erkenden wel op 10 februari 1789 enige beemden en land van Godefridus Hobus in pacht te hebben ontvangen. Zij verklaarden zich bereid na ‘expiratie van deselve huyl’ daarvan ten gunste van Angelina Hobus afstand te doen, alsmede van alle gereede goederen die zich in het sterfhuys bevonden. Zij concludeerden, dat de aanleggers voor het overige in hun conclusie moesten worden bevonden te zijn ‘niet gefondeert nochte ontfangbaer’.

In een *persisteeringe loco replicae* – volharding in plaats van repliek – van 29 oktober 1789 accepteerden de aanleggers het aanbod van verweerders om na afloop van de pachtovereenkomst afstand te doen van de genoemde beemden. Zij stelden echter en boden aan te bewijzen, dat de verweerders wel degelijk in het bezit waren van patrimoniële goederen toebehoord hebbende aan Godefridus Hobus en ‘persisteerden’ bij hun eis.

Op 12 november 1789 ‘exhibeerden’¹³ de verweerders hun ‘*persisteeringe loco duplicae*’. Zij stelden daarin, dat aanleggers niet aannemelijk hadden gemaakt, dat zij patrimoniële goederen onder zich hadden. Zij concludeerden daarom, dat zij in hun eis moesten worden ontzegd. Tevens stelden zij, dat de aanleggers op bedrieglijke wijze *venia agendi*¹⁴ hadden weten te verkrijgen en dat zij daarom veroordeeld moesten worden in eigen persoon de kosten van de procedure te dragen. Zij handhaafden hun aanbod na afloop van de huurtermijn afstand te doen van de beemden die zij in pacht hadden van Godefridus Hobus.

Nadat op 10 december door de aanleggers van sluitrolle was gediend, volgde nog een *Memorie in plaetse van contresluytrolle* vanwege de gedaagden en werd op 21 januari het dossier onder *inventaris gefurneerd*. Op 4 maart 1790 deed de schepenbank van Nederweert uitspraak:

’t Gericht ter manisse van den heere scholtis doende recht, decreteert¹⁵ der gedaegden aenneemen gedaen bij den 6. artikel hunder antwoord van den 15. oktober 1789;¹⁶ en belast dezelve conformelijk den opvolgende 7. artikel, van onder eedelijke expurgatie¹⁷ aende aenleggeren q.q. daetelijk afstand te doen van alle de gereide, wie mede van

13 Exhiberen: in rechte overleggen.

14 *Venia agendi*: toelating om te mogen procederen.

15 Decreteren: gerechtelijk besluiten, bepalen, verklaren, vaststellen.

16 Art. 6: ‘ende de gedaagdē sijn oock willigh nae expiratie van deselve huyl daarvan in faveur der aenleggeren pupilli promptelijck affstant te doen.

17 Expurgatie: zuivering.

alle voordere ongereede en patrimonieele goederen ende de natuere dijer hebbende, bevonden in het sterfhuyse van Godefridus Hobus;¹⁸ verklaerende de aenleggeren q.q. in de conclusie onder hunnen eijsch van den 3. september 1789 omtrent den afstand of het besit der goederen gehouden door de gedaegde uyt hoofde van eenigen besonderen titel anterieur aen de dood van Godefridus Hobus in maeten ende voegen genoomen, niet gefondeert nogte ontfangbaar. Compensatis expensis.¹⁹ Actum op den Raedhuyse tot Nederweert den 4. meert 1790.

De schepenen spraken zich in dit vonnis ten dele uit ten gunste van de voogden van Angelina Hobus: zij hielden de verweerders aan hun toezegging om na het verstrijken van de pacht bepaalde 'beemden' aan Angelina Hobus te restitueren; daarnaast dienden de verweerders alle gereede goederen, alsmede de ongereede en patrimonieële goederen in het sterfhuis van Godefridus Hobus over te dragen. Zij spraken zich echter niet uit over de rechtsgeldigheid van de akte van cessie van 5 januari 1789, waarbij Godefridus Hobus een deel van zijn bezittingen onder levenden had overgedragen aan Petrus Hobus. De proceskosten werden gecompenseerd, dat wil zeggen tussen partijen gedeeld. Anders dan het hierna te bespreken vonnis in de tweede procedure, maakte dit vonnis geen melding van het advies van onpartijdige rechtsgeleerden. Het vonnis was verder, zoals gebruikelijk, niet gemotiveerd.

5.4 Schepenbank Nederweert: tweede procedure in eerste aanleg: 16 september 1790-27 juni 1793²⁰

Conclusie van eis

[inv.nr. 2]

Op 16 september 1790 begon een tweede proces van de momboirs van de minderjarige Angelina Hobus tegen Peter Hobus en diens moeder Maria Winkels. Blijkens het cohier der verbalen dienden advocaat Timmermans en procureur Havens, 'doceerende van behoorlijke citatie van partij, luyt relaes van den bode in iudicio'²¹ van eis en conclusie. Tevens verzochten zij de schepenbank het 'eerste default cum expensis'²² te verlenen in geval van niet verschijnen van de gedaagden. Het verlenen van het eerste verstek was niet aan de orde, aangezien de gedaagden verschenen en copie verzochten van de conclusie van eis.

Schepenen accordeerende aen den gedaagden de verzochte copien van den hedendaegsen geëxhibeerden eijns ende conclusie cum annexis, om ten naesten daertegens te doen ofte seggen als naer raede op poene rechtens. Actum Nederweert den 16. septembris 1790.

¹⁸ Art. 7: 'wie mede van alle gereede die sich in het sterfhuys souden connen bevinden'.

¹⁹ Compensatis expensis: met vergelijking van kosten.

²⁰ Zie bijlage 2.

²¹ In iudicio: ter terechtzitting.

²² Default cum expensis: verstek met (veroordeeling in) de kosten.

In hun conclusie van eis stelden de aanleggers, dat zij in de vorige procedure ten laste van de gedaagden een ‘*petitio haereditatis*’ – een erfrechtelijke vordering – ahangig hadden gemaakt wegens de patrimoniële goederen van Thomas Hobus, alsmede een ‘actie subsidiair’ – een nevenvordering – in de vorm van een ‘*clagte possessor*’ – een bezitsactie – betreffende dezelfde goederen. Deze acties waren gegrond op de stelling dat er sprake was van een onrechtmatige cessie, gebaseerd op een ‘pretense’²³ akte van cessie. Zij wilden deze subsidiaire actie nu ‘ten *petitoire*’ – door het stellen van een eigendomsactie – vervolgen. Zij stelden bovendien, dat het vonnis van de schepenbank ‘*ultra petita*’ – boven het gevraagde – was geweest, doordat ook uitspraak was gedaan over ‘gerede goederen’ uit de erfenis van Godefridus Hobus, waardoor Angelina Hobus in haar rechten was aangetast.

Concludeerende contendeeren²⁴ de qq. aenleggeren ten eynde bij vonnisse van desen Eersamen gerichte sal worden verklaert, dat het acte van den 5. januarii 1789 opgerigt tusschen Godefridus Hobus saliger ter eenre en Petrus Hobus en dessens moeder ten anderen sijde, aenbetreffende de cessie en transport van het huys, schuyre met de bijgehoorende moeshoff kennelijck alhier gelegen in den Kerckhoff als patrimonieel goedt van geseeyden Godefridus Hobus, immers voor soo veel te houden is naer rechten ende costuymen, niet kan bestaen, dan is nietigh ende van onweerde.

Dat dijensvolgens desen Eers. gerichte de voors. cessie casseerende²⁵ en annulleerende,²⁶ mede oock sal worden verklaert de gedaegdens gehouden te sijn van het hier vooren gemelde goed als patrimonieel daetlijck aen de q.q. aenleggeren te ontruymen en af te staen, cum omni causa.²⁷

Ende dat de q.q. aenleggeren verder oock ingevolgh de Lantrechten pag. 199, articulo 4 magh worden gemainteneert, gestijfft en gesterckt in het besit en possessie der hier boven geroerde patrimonieele goederen ende natuyre van dien hebbende.

Het een en ander met condemnatie der gedaegdens voor soo veel sulcx conjunctim sive separatim²⁸ sal connen concerneeren in de costen van den processe.

Vel alias salutariter omni meliori modo via et forma,²⁹ cum expensis, implorerende H. Havens.

Conclusie van antwoord

[inv.nr. 3]

Op 30 september 1790 verzocht procureur Havens, ‘doceerende van behoorlijkce insinuatie bij mondelinge relaes van den gerichtsbode’ van het schepenbankdecreet van 16 september j.l., in het geval van niet voldoening, om ‘naerdere ordonnantie op pene van versteck’. Hetgeen wil zeggen, dat hij, nadat hij eerst aan de hand van

23 Pretens: voorgewend.

24 Contenderen: dringend verzoeken.

25 Casseren: opheffen, verbreken, ongeldig maken.

26 Annuleren: tenietdoen, vernietigen.

27 Cum omni causa: met alle reden.

28 Coniunctim sive separatim: gezamenlijk of afzonderlijk.

29 Vel alias salutariter omni meliori modo via et forma [iuris]: of anders voordelig, naar elke betere wijze, weg of vorm rechtens.

een mondelinge verklaring van de deurwaarder had aangetoond, dat het decreet van de schepenbank op behoorlijke wijze aan de wederpartij was betekend, nu verzocht wederpartij op straffe van verstek te verplichten tot het dienen van antwoord. Advocaat Costerius verzocht 'exceptionibus quibuscumque salvis'³⁰ nog tijd, om tegen partijens eysch te seggen zijn belangen'. De schepenen besloten echter het verzoek van de aanleggers te honoreren:

Schepenen ordonneeren aende gedaegdens ten naesten te voldoen aen de ordonnantie van den 16. deses, op poene van verstek. Actum Nederweert den 30. septembris 1790.

Deze procedure herhaalde zich op 14 oktober, toen procureur Havens een overeenkomstig verzoek indiende. De schepenen besloten het verzoek opnieuw te honoreren. De verweerder zou de straf enkel kunnen ontgaan door alsnog te voldoen aan het eerdere decreet:

Schepenen ordonneeren aende gedaegdens ten naesten te voldoen aende ordonnantie van 30 september 1790, op poene van versteck sub salvo.³¹ Actum Nederweert den 14. octobris 1790.

Op 28 november 1790 diende advocaat Costerius van antwoord:

Den advocaet Costerius vanwegens de gedaegdens tot uytdracht deser zaeke geconstitueert cum clausulis solitis rathabitationis et indemnisationis,³² ende sulcx onder stipulatie³³ in handen van den presidentschepenen, exhibeert antwoord, concludeerende als daerbij.

De procureur Havers verzocht copie en de schepenen,

... accordeeren aen den procureur Havens van wegens de qq. aanleggeren de versochte copiën vande geëxhibeerde hedendaegse antwoord om ten naesten daertegens te replieeren ofte te doen als naer raede. Actum Nederweert, den 28 octobris 1790.

In zijn antwoord concludeerde advocaat Costerius, na een uitvoerige uiteenzetting, dat

de gedaegdens ten eynde de aanleggeren in hunne conclusie onder hunnen eysch ter rolle van den 16. septembris 1790 in maeten en voeghen genomen, sullen worden verclaert niet gefondeert nochte ontfanckbaer, cum expensis.

Vel alias salutariter omni meliori modo, via ac forma juris itidem³⁴ cum expensis, Implorerende³⁵ A. Costerius.

³⁰ Exceptionibus quibuscumque salvis: onder voorbehoud van alle mogelijke excepties.

³¹ Op poene van versteck sub salvo: op straffe van verstek onder voorbehoud (van voldoening).

³² Cum clausulis solitis rathabitationis et indemnisationis: met de gebruikelijke voorbehouden van bekrachtiging en schadeloosstelling.

³³ Stipulatie: beding, voorwaarde.

³⁴ Itidem: evenzo, op gelijke wijze.

³⁵ Imploreren: verzoeken.

Met andere woorden, hij verzocht de schepenen, dat de eis van de aanleggers als ongegrond terzijde gelegd en niet ontvankelijk verklaard zou worden, met veroordeling in de kosten van de procedure.

Persistering loco provisionalis replicae

[inv.nr. 4]

Vanaf 28 oktober 1790 tot 7 juli 1791 zijn er in dit proces geen verdere ontwikkelingen geweest. Op 7 juli diende procureur Havens namens de aanleggers van ‘schriftuyre van persisteeringe loco provisionalis replicae’ – schriftelijk volharding [bij de eis] in plaats van voorlopige repliek – en verzocht ordonnantie van de schepenenbank, dat de advocaat van de wederpartij ‘ad primam post ferias’ – ten eerste na de vakantie – zou dupliceren. Advocaat Costerius verzocht copie.

Schepenen accordeerde aen de gedaagdens de versochte copie van de hedendaegse ter rolle gedicteerde persisteeringe loco provisionalis replicae, om ten naesten post ferias daertegens te duplicereen ofte te doen als naer raede, op poene rechtens. Actum Nederweert desen 7. julii 1791.

In de repliek concludeerde advocaat Timmermans na een uitvoerig betoog van 114 artikelen dat de aanleggers ‘persisteerden’, volhardden, in hun eerdere conclusie van eis van 16 september 1790:

Contendeerende³⁶ wijders voor soo veel noodigh dat op parthijens contraire conclusie onder de voors. antwoord genoomen, niet sal worden geleth, ten allen opsigte cum expensis.

Vel alias salutariter omni meliori modo, via ac forma, itidem cum expensis, implorende H. Havens.

Persistering loco duplicae

[inv.nr. 5]

Op 9 september 1791 verzocht procureur Havens voldoening van het schependecreet van 7 juli 1791, op straffe van verstek. Hij herhaalde dit verzoek op 22 september, waarna advocaat Costerius op 6 oktober diende van ‘persisteeringe loco duplicae’ (volharding – bij de eerdere conclusie van antwoord – in plaats van dupliek). Havens verzocht copie.

Schepenen accordeeren aen den procureur Havens vanweegens de qq. aenleggeren de versochte copie vande hedendaegs ter rolle geëxhibeerde persisteeringe loco duplicae zijdens de gedaegdens, om ten naesten zoo doenelick in zaeke te sluyten ofte te doen prout consilii.³⁷ Actum Nederweert, desen 6. octobris 1791.

In zijn dupliek verwierp advocaat Costerius in een betoog van 91 artikelen de repliek van advocaat Timmermans, en concludeerde als volgt:

³⁶ Contenderen: dringend verzoeken.

³⁷ Prout consilii: zoals naar raede.

Ende daermede parthijens soo gedoopte persisteringhe loco provisionalis replicae met versoeck voor genoeghsaem bestraft ende gerencontreert houdende, ende het specifce niet aengeraeckte bij ontkennen, inpertinentie,³⁸ onnoodige repetitien aliaque juris et facti generalia verwerpende, overmits welke ende meer andere redenen, rechten, middelen ende motyven hiertoe ex officio vel via juris³⁹ bij desen Eersaeme gerichte naerder te voegen ende te suppleeren, Concludeerende, persisteren de gedaagdens bij hunnen conclusie onder hunne antwoordt den 28. oktober 1790 overgegeeven, genomen, cum expensis. Vel alias salutariter omni meliori modo, via, et forma iuris, itidem cum expensis, imploerende A. Costerius.

Hij verzocht met andere woorden, dat de schepenen op basis van zijn argumenten en andere die zij ambtshalve of van rechtswege zouden aanvullen de in zijn ogen zinledige repliek van de aanleggers zouden verwerpen en hij handhaafde zijn oorspronkelijke antwoord. Daarna stagneerde de zaak tot 19 januari 1792, toen procureur Havens, na ‘examinatie’ van de dupliek toelating ten toon verzocht.

Admissie ten toon

Een belangrijk onderdeel van de civiele procedure is de bewijsprocedure. Deze komt in onderhavige procedure uitvoerig aan de orde. Nadat partijen waren ‘geadmitteerd ten toon’, dat wil zeggen waren toegelaten tot de bewijsprocedure, dienden zij interrogatoriën in. Deze bestonden uit vraagpunten, die aan de daartoe gedaagde getuigen ten overstaan van schepen-commissarissen werden voorgehouden. De verklaringen van de getuigen werden genotuleerd in het desbetreffende cohier van de interrogatoria [inventaris nrs. 6 t/m 8 en nr. 10]. De wederpartij kreeg desgevraagd copie van de interrogatoria. Partijen konden pas ‘opening van konden’ – d.w.z. inzage van de getuigenverklaringen – verzoeken, nadat beide partijen hadden ‘gerenuntieerd van verdere thoon’, d.w.z. hadden afgezien van verdere getuigenverhoren. In deze procedure riepen beide partijen afzonderlijk getuigen op en dienden daartoe interrogatoria in. Daarnaast diende advocaat Costerius tegen enkele van de door de wederpartij gedaagde getuigen ‘contra-interrogatoria’ [inventaris nr. 9] in.

Op 19 januari 1792 reageerde procureur Havens mondeling op de *persistering loco replicae* van de verweerders en verzocht namens de aanleggers ‘admissie ten toon’. Advocaat Costerius verzocht ‘copie van’t hedendaegse gedicteerde zijdens de q.q. aenleggeren’.

Schepenen accorderen aen den advocaet Costerius van wegens de gedaagden de verzochte copie van’t hedendaegse ter rolle gedicteerde aen sijde van de q.q. aenleggeren, om ten naesten daertegen te doen of zeggen als naer raede, op poene rechtens. Actum, Nederweert den 19. januarii 1792.

³⁸ Inpertinentie: irrelevantie.

³⁹ Ex officio vel via iuris: ambtshalve danwel van rechtswege.

den 29 maart 1792 Interrogatorien
 Voor
 De verzeede mombairen
 van het minderzinnig
 doofstekig naasgeldeten
 bij hermanus Hobus en
 Maria Custers gg. reu-
 -legeren
 Tegen
 Peter hobus en deffens
 moeder Maria Wine-
 -kels wed. van Thomas
 Hobus Ged^e
 Omme doer over promissis pro-
 mittendis, et pravo Juramento, te
 Verhooren De Verboonen van Hen-
 -ricus van otto en arnol das van
 Beiel
 En een de selve afstevraegen,
 A.
 Haeren Ouderdom, neeringe
 en handteeringe,

Afb. 12 Interrogatoria, exhibitum 29 maart 1792.

Op 3 februari 1792 stemde advocaat Costerius namens de gedaagden in met het verzoek van aanleggers om toelating tot het leveren van bewijs. Hij behield zich daarbij het recht voor om over te gaan tot ‘contrairen thoon’ – het leveren van tegenbewijs. Procureur Havens accepteerde het consent van gedaagden en verzocht ‘daervan decreteringe’, dat wil zeggen gerechtelijke vaststelling. De schepenen gelasten de aanleggers om binnen de daartoe bepaalde landrechtelijke termijn⁴⁰ het aangeboden bewijs te produceren:

Schepenen gezien de verzochte admissie van thoon aen zijde van de q.q. aenleggeren, mitsgaders het consent van dyen aen zijde van de gedaagdens, belastende qq. aenleggeren den selven te voltrekken binnen den tijd bij de Landregten gepraescribeert⁴¹ op poene rechtens ... Actum Nederweert, desen 3 februarii 1792.

Na enige schermutselingen voldeden advocaat Timmermans en procureur Havens op 29 maart 1792 aan het decreet van 3 februari j.l. en legden een lijst met *interrogatoria* over. Tevens verzochten zij, dat ‘dag en uur tot het verhoor ... op heden mag worden gepraefigeert’.⁴²

Schepenen gezien het hedendaegse gedicteerde ende geëxhibeerde *interrogatoria* aen zijde van aenleggeren, prefigeeren den 16. april ’s morgens ten negen uren op den raedhuysen alhier voor schepenen commissarissen Michiel Caris en Jan van Roggel tot het verhoor van den persoonen van Henricus van Otto, Arnoldus van Buel, Joseph en Matthijs Simons, parte citata. Actum Nederweert, den 29 meert 1792.

Nadien verzochten de aanleggers toestemming om additionele getuigen te mogen verhoren. Op 16 april stemde advocaat Costerius namens de gedaagden met dit verzoek in, onder conditie dat de aanvullende *interrogatoria* binnen veertien dagen zouden worden overgelegd, op straffe van verstek. Op 5 mei 1792 ‘exhibeerde’ advocaat Timmermans ‘om verder devoiren in’t punct van thoon bij provisie te volvoeren’ additionele *interrogatoria*, met verzoek dag en uur voor het getuigenverhoor te bepalen. Tevens verzocht hij extra tijd om verdere *interrogatoria* voor te bereiden. Costerius verzocht copie van het gedicteerde.

Op 11 mei vond het tweede getuigenverhoor plaats:

Den advocaat Timmermans en procureur Havens vanwegens de aenleggeren q.q. reproduceerende d’*interrogatoria* op den 3. deser ter rolle overgeleyd en doceerende van behoorlijke citatie, soo van parthije als getuygen, soo als den bode in *judicio* sal relatieren, met versoeken, dat naer’t uytzweeren van den getuygen eedt de getuygen daerbij benoemt promptelijk mogen worden verhoort.

Schepenen commissarissen verklaren dat tot het uytzweren van den eed ende verhoor der getuygen hierbij benoemt promptelijk zal worden voortsgeprocedeert. Actum die rotuli.⁴³

⁴⁰ Volgens GLS 324, art. 2 bedraagt deze termijn 6 weken.

⁴¹ Praescriberen: voorschrijven.

⁴² Praefigieren: van tevoren vaststellen.

⁴³ Actum die rotuli: gedaan ten dage van de rolzitting.

Advocaat Timmermans en procureur Havens legden opnieuw de vraagpunten over en verklaarden, dat zoals uit het relaas van de bode ter terechtzitting zou blijken, de getuigen tijdig waren gedagvaard en verzochten, dat de schepen-commissarissen, na beëdiging van de getuigen over zouden gaan tot het verhoor. De schepen-commissarissen besloten conform.

Op 18 mei diende advocaat Timmermans nogmaals interrogatoria in. De schepenen bepaalden dat de getuigenverhoren op 11 juni 1792 zouden plaatsvinden. Op 11 juni liet advocaat Timmermans ter rolle aantekenen, dat hij na het afleggen van deze laatste getuigenverhoren ‘renuncieert van verdere thoon’, dat wil zeggen, dat hij afzag van het aanvoeren van aanvullende getuigen. Tevens verzocht hij dat de schepenbank aan de gedaagde zou gelasten ‘van sijnen contrarien thoon af te leggen of daeraen van sijnen kant eensgelijx te renuntieeren, op poene van verstek’. Advocaat Costerius legde contra-interrogatoria over met het verzoek dat de daarin genoemde getuigen daarover mochten worden verhoord.

Schepenen gezien het renuntieeren van thoon aen zijde der aenleggeren, mitsgaeders wederzijtsse gedicteerde, praefigeeren den 21. deses maends junii 's naernoens voor schepenen commissarissen Michiel Caris en Jan van Roggel tot het verhoor van den eerw. Heer Vullers en Peter Meewis over de contra-interrogatorien parte citata,⁴⁴ verleene aen de aenleggeren de versochte copie. Actum die rotuli.

Deze procedure herhaalde zich op 5 juli 1792, toen advocaat Costerius additionele contra-interrogatoria overlegde. Na de gerechtelijke vakantie verzocht procureur Havens op 6 september 1792, dat advocaat Costerius zijn getuigenverhoren met bekwame spoed zou vervolgen dan wel van verdere getuigenverhoren afzien. In het laatste geval verzocht hij de gerechtelijke vaststelling daarvan:

... ende in val van renuntiatie versoeckt daarvan decreteringe, openinge ende copije van den hinc inde⁴⁵ gevoerden thoon.

Schepenen, gezien het renuntieeren van thoon aen zijde van de qq. aenleggeren, belasten de gedaagdens indien zij vermeynen verderen thoon te lijden, zulx te doen binnen den tijd bij de Landregten gepraescribeert, of daarvan te renuntieeren, op poene van verstek. Actum Nederweert desden 6. septembris 1792.

Op 20 september 1792 liet advocaat Costerius weten van verdere getuigenverhoren af te zien en verzocht ‘openinge en copie [van thoon]’.

Schepenen, gezien het wederzijts renuntieeren van thoon, verleenen partije wedersijts copie van den hinc inde gevoerden thoon, om etc.. Actum, Nederweert den 20 septembris 1792.

⁴⁴ Parte citata: de (weder)partij gedaagd zijnde.

⁴⁵ Hinc inde: over en weer.

Reprochen en salvatiën

Na het afzien van de productie van nieuwe getuigen, gingen de advocaten over en weer over tot het ‘accepteren’, dan wel het ‘reprocheren’ of ‘wraken’ van getuigen en het ‘salveren’, of ‘redden’ van de gewraakte verklaringen. De procureur Havens diende op 15 november 1792 als eerste van reprochen [inv.nr. 11]. Hij verzocht de schepenen geheimhouding, totdat ook advocaat Costerius van reprochen zou hebben gediend.

De procureur Havens vanwege de aanleggeren exhibeert reprochen ende respective acceptatiën, concluderende als bij deselve, ende versoekt dat de voors. reprochen zullen worden gesecreteert tot tijd ende wijlen de gedaagdens daarvan insgelijx sullen hebben gedient.

Schepenen, gezien het dienen van reprochen aen zijden van de aanleggeren, belasten de gedaagdens ten naasten te dienen van reprochen, of daeraen te renuntieeren, op poene regtens, verclaerende, dat de geëxhibeerde reprochen zijdens de aanleggeren tot daeraen zullen blijven gesecreteert. Actum Nederweert, desen 15. novembris 1792,

De reprochen van advocaat Costerius volgden op 29 november [inv.nr. 12], waarna de schepenen beide partijen over en weer kopieën toestonden ‘om daertegens ten naasten te dienen van salvatiën’. Na enige uitstel diende advocaat Costerius op 11 april 1793 van salvatiën [inv.nr. 13]. Hij verzocht bij die gelegenheid dat de schepenenbank de aanleggers zou gelasten eveneens van salvatiën te dienen op straffe van verstek. Dit had het gewenste effect, want op 25 april 1793 diende advocaat Timmermans namens de aanleggers van salvatiën [inv.nr. 14] en tevens van sluitrol.

... ende daarmede finaelijk in zaake sluytende, versoekt dat den gedaagdens zullen worden belast insgelijx ten naasten te sluyten op poene regtens, versoekende des niet te min van partijen overgegevene salvatieën copie pro governo.⁴⁶

Den gedaagden verzoekt copie van de salvatiën van partije.

Schepenen, gezien het sluyten in saeke aen zijde van de q.q. aanleggeren, verleen en aen partije wedersijts de versochte copieën van de wederzijdsche ingediende salvatiën, belastende de gedaagdens ten naasten insgelijx in saeke te sluyten op poene regtens. Actum Nederweert, desen 25. april 1793.

Dienen van sluitrol en ordonnantie ad furnandum acta

Op 10 mei 1793 diende advocaat Costerius mondeling van sluitrol en verzocht *ordonnantie ad furnandum acta*.

Den advocaat Costerius van wegens de gedaagdens geëxamineert hebbende partijens salvatiën en den geheelen inhoud in quantum contra verwerpende ende expresselijk ontkennende, ende daertegens verders alle acten en actitaeten dezerzijts in zaake gevlooten impendeerende, en partijens sluyten in zaake accepterende sluyt men insgelijx met verzoek van *ordonnantie ad furnandum acta*.

⁴⁶ Pro governo: als richtsnoer.

Gedens april 1793.

Salvatiën
Voor
Peter Hobus, ende
Jesens moeder Maria
Winckels, Gedens
Jesens
de Verrede Momboren
Van d' Minder jaerig
dochterken Van Herm.
Hobus ende Maria
Custers qq. Olenleggeren.

De Voorn. gedens Copie bekoomen
heltende van de reprochen met
pnde despe acceptation aen Zijde
Van de qq. Olenleggeren den 29 gbr
Laestleden ter Rolle overgegeven.
Ende sig reguleerende naer d' Orde
Van deken. wps. gericht.
Zeggen daer tegens by Wege Van
Salvatiën protestando et implorando
pro utroque et slyk.

Schepenen, gezien het wedersijts sluyten in zaeke, houden deselve voor geslooten, praefigeren den eersten gerichtsdag naer de vacantie ad furnandum acta om alsdan den inventaris te tekenen. Actum, Nederweert desen 10. meij 1793.

Furnissement

Op 31 mei 1793 werd inventaris gemaakt van de stukken, waarna de inventaris werd 'gefurneert ende onderteekent, tot Nederweert op den Raethuyse, desen 31. mey 1793.' Namens de aanleggers tekende de procureur Havens, namens de gedaagden Peter Hobus en namens de schepenbank, de secretaris Bloemaerts. Het aldus gevormde dossier wordt in handen gesteld van een der schepenen, die als commissaris een conceptvonnis opstelt, al dan niet na consultatie van onpartijdige rechtsgeleerden. Dit conceptvonnis wordt vervolgens door de schepenbank besproken, waarna het vonnis in een openbare zitting onder voorzitterschap van de schout wordt uitgesproken.

Vonnis

Over de verdere procedure binnen de schepenbank zijn we niet geïnformeerd, behalve dat uit de tekst van het vonnis blijkt, dat men advies heeft ingewonnen van twee onpartijdige rechtsgeleerden. Op 27 juni 1793 wees de schepenbank Nederweert vonnis, na daartoe door de schout te zijn 'gemaand'. De schepenen verklaarden de aanleggers opnieuw in hun eis niet ontvankelijk en veroordeelden hen in de kosten. Het vonnis is verder niet gemotiveerd.

'T Gericht, naer ingenomen advijs van twee onparthijdige rechtsgeleerde ende ter manisse van den heere scholtis, doende recht, inhaereert⁴⁷ nochmaels 't vonnis den 4. meert 1790 uytgesproken, waerbij het bezit der goederen gehouden door de gedaagdens uyt hoofde van eenigen besonderen titel, anterieur aen de dood van Godefridus Hobus, aen deselve is worden geadjudiceert. Verklaart dijenvolgens de q.q.^a aanleggeren in de conclusie onder hunnen eijsch ter rolle van den 16. september 1790 overgegeven, in maeten en voegen genomen, niet gefondeert nochte ontfankbaer, condemneert deselve wijders in de kosten in zaeke gereesen, ter taxatie ende moderatie van den gerichte. Actum Nederweert den 27. junii 1793. H. Bloemarts secr.

Aantekenen van appèl

Op 5 juli 1793 tekenden de voogden van Angelina Hobus tegen dit vonnis mondeling appèl aan. De jongste schepen maakte daarvan, bij afwezigheid van de secretaris van de schepenbank, een schriftelijke akte op:

Op heeden den 5 julii 1793 compareerden voor Michiel Caris ende Joannes van Roggel schepenen, mitsgaeder[s] mij Peter Bouwels jongsten schepen in plaetse van den secretaris der heerlijkheydt Nederweert, Lambertus Stoutemans, Wilhelmus Beyes, Andries Geraets, Peter Tullemans in qualityt als vereede momboirs over het onmundigh kindt naergelaeten van weijlen Hermanus Hobus zaliger verweckt aen Maria Kusters in leven

47 Inhaereren: blijven vasthouden aan.

B
 De Heere Kommissarissen
 van het Nieuwjaars Drogterten
 ondergetuigen bij Hermannus
 Hobus ende Maria Kuster
 zgg^e aenleggeren
 Tegen
 Peter J. bid^e ende de bend Noeder
 Maria Ankele, weduwe van
 Thomas Hobus gedaagden.

Gericht, naer ingenomen advies van twee onpart.
 schiedige Rechtsgeleerde, ende ten manijve van den
 Heere Schout, Doende Recht, inhoudt nochmaals
 te vonnis den 24. meent 1790. vastgesproken, waer
 by het bejst der goederen, gehouden door de g^ede
 uijt hoofde van eenigen besonderen delict, antecieu
 aende dood van Godfriedus Hobus, aende selve is
 worden geadjudiceert, Verklaert Dijnnsvolgens
 de g^ede aenleggeren in de conclusie onder hunnen
 Eysch ter 18de vanden 16. 7de. 1790. overgegeven,
 in maeten en voegen genomen, niet gesondert
 nochte ontfankbaer; Condemneert de selve
 wijders inde kosten in sake gereesen, ter laas,
 alle ende moderatie vanden Gerichte. Actum
 Nederweert den 27. junij. 1793.

H. Bloemart

Afb. 14 Vonnis schepenbank Nederweert 27 juni 1793.

E[he]luden, edogh den laestgenoemden heeft niet mede willen instellen ten laste van de pupil dese acta van appel, soo stelle wij schepenen dese ter arbitrage van den Ed. Hove van Gelderlandt tot Ruremonde, welcke drij eerstgenoemde comparanten verclaeren sigh ten hoogsten en boven recht gegraveert te vinden – honore judicum sal[v]is – bij het vonnis in hunne saecke voor hunne pupil q.q. aenleggeren tegens Peter Hobus ende dessens moeder weduwe Thomas Hobus gedaagdens bij desen gerechte den 27. junii 1793 gegeven en denselven dagen geïnsinueert ende dat sij derhalven hetzelfde vonnis hiermede provoceren ende appelleren naer hoogerem richter, als sijnde bij hetzelfde vonnis – honore judicum – ten hoogsten besweert, belovende de voorss. comparanten hetzelfde appel op sijnen behoorlijcken tijdt te sullen vervolgen, en versoekende dat aen haer comparanten dese acte in forma sal worden verleent om haer verder te bedienen daer en alsoo, mitsgaeders dat dobbel autentique van hetzelfde acte promptelijck aen voorss. Peter Hobus ende dessens moeder sal woorden geïnsinueert, welck versoek toestaende. Des ten waere oirconde hebben wij schepenen beneffens de appellanten dit acte van appel ten protocol eijgenhandigh onderteekent. Binnen Nederweert op dato voorss.

waeren onderteekent: Lambertus Stoutemans, Wilhelmus Beyns, Andries Geraets. Michiel Caris, schepen; Joannis van Roggel, schepen; Peter Bouwels, jongsten schepen in plaetse van den secretaris.

Accordeert bij mij Peter Bouwels, jongsten schepen in plaetse van secretaris.

Uit deze akte blijkt dat niet alle voogden van de minderjarige Angelina Hobus hebben ingestemd met het aantekenen van appèl. De schepenen van Nederweert stelden het aantekenen van appèl ter arbitrage van de Souvereine Raad te Roermond, als aangewezen appelinstantie. De schepenen hebben dus niet zonder meer opnieuw ‘venia agendi’ – toestemming om te procederen – willen verlenen. Zie hierna blz. 78 rekest om brieven van appèl in forma en blz. 82, antidotaal rekest vanwege de geappelleerden.

5.5 Appèlprocedure voor de Soevereine Raad⁴⁸

Nadat appèl was aangetekend, moest de appellant het appèl ‘verheffen’ bij de hogere rechter door aldaar rechtsingang te verzoeken, om na het verkrijgen van ‘brieven van appèl’ het appèl verder te vervolgen. Hoe verliep dit in de casus van de momboirs van Angelina Hobus tegen Peter Hobus en diens moeder, Maria Winckels?

Constitutie van Advocaat

[inventaris A.]

Wilde men procederen voor de Soevereine Raad te Roermond, dan diende men gebruik te maken van de diensten van een geadmitteerde advocaat, die als gemachtigde voor aanleggers of verweerders optrad. De volmacht werd neergelegd in een ‘akte van constitutie’ die in aanwezigheid van de opdrachtgevers werd opgemaakt door de griffier van de Soevereine Raad en door hem ondertekend.

⁴⁸ Zie bijlage 3.

In onderhavige zaak constitueerden de voogden van Angelina Hobus advocaat J.T. Timmermans op 3 oktober 1793 als hun gevolmachtigde voor de in te stellen appelprocedure. Op vergelijkbare wijze wees Petrus Hobus op 19 februari 1794 advocaat Costerius als zijn gemachtigde aan. [inventaris B.]

‘Compareerde voor mij griffier van deesen Ed. Hove Lambertus Stoutemans en Wilhelm Beijs als vereede en gerichtelijke momboirs van Angelina Hobus minderjarige dogter van Hermannus Hobus en Maria Custers beyde saligers, de welke onder stipulatie, in mijne handen gedaen, hebben verklaert in die voorss. qualiteyt te hebben geconstitueert en bevolmachtigt den Advocaat J.T. Timmermans om te beopagten⁴⁹ en te defendeeren alsulcke saecke als sij comparanten q.q. alhier voor deesen Ed. Hove in appellatorio ingestelt hebben, beloovende allen hetgeene den geconstitueerden in die appellatoire saeke reets gedaen heeft, en verders sal komen te verrigten te sullen houden voor goed en van weerde onder de gewoonelijke clausulen van indemnissatie,⁵⁰ ratihabitatie⁵¹ en andere rechtens. Actum, Ruremonde den 3. oktober 1793. Was geteekent: Le chevalier H. A. van der Renne. Accordeert bij mij, Le chevalier H.A van der Renne’⁵²

Rekest om brieven van appèl in forma

[inventaris D.]

Wilde men van een schepenbankvonnis in beroep gaan bij de Soevereine Raad te Roermond, dan moest men eerst bij de schepenbank appèl aantekenen [zie hiervoor: tweede proces in eerste aanleg, akte van appèl d.d. 5 juli 1793] en vervolgens dit appèl bij de Soevereine Raad verheffen. Men deed dit door het college om rechtsingang te verzoeken. Daartoe moest men een rekest indienen bij het hof, waarbij om brieven van appèl in forma werd verzocht. Dit rekest diende tevens als ‘venue en court’, dat wil zeggen door het indienen van het rekest erkenden de aanleggers de rechtsmacht van de Soevereine Raad en onderwierpen zich daaraan.

In onderhavige zaak dienden de voogden van Angelina Hobus op 26 juli 1793 een uitvoerig met redenen omkleed en van bijlagen – waaronder afschrift van het gewraake vonnis en van de akte van appèl – voorzien verzoekschrift in. Dit verzoekschrift eindigt als volgt:

Seer oitmoedelijck versoeckende ten eijnde aen hun supplianten in qualiteyt als voor, over het vonnis van den 27 dees gepasseerde maends junii de brieven van appel mogen worden verleent mit de gewoonelijcke clausulen van surcheantie en citatie ten laste van parthijen.

De momboirs van Angelina Hobus verzochten derhalve, hangende het hoger beroep, opschorting van het gewraakte vonnis en toestemming om de wederpartij te mogen dagvaarden (clausules van surcheantie en citatie). Hierna volgden nog wat minder gebruikelijke verzoeken. De voogden wezen erop, dat hun thans veertien-

⁴⁹ Beobachten: waarnemen.

⁵⁰ Indemnissatie: schadeloosstelling.

⁵¹ Ratihabitatie: bekrachtiging.

⁵² Henricus Antonius van der Renne, griffier van het Hof van Gelre, 1792-1794.

jarige pupil binnenkort meerderjarig zou worden.⁵³ Zij vroegen zich daarom af, of het niet wenselijk zou zijn

met den voortganck deeser appellatoire saeke *donec et usque*⁵⁴ tot meerderjaerigheyt of mundigheyt hunner pupille onvervolgt en gesurcheert te laten, welck ten deesen voor soveel nodig versogt word.

Zij verzochten daarmee in feite uitstel van de behandeling van het appèl en opschorting van het gewraakte vonnis voor de duur van vier jaar.

Tevens verzochten zij – ter voorkoming van eventuele problemen – dat het door de schepenbank van Nederweert, na kennis van zake verleende ‘*venia agendi*’ ‘bij autoriteyt van deesen Ed. Hove mag gecontinueert en vergunt worden’.

Het besluit van het Hof is vermeld in de marge van de eerste bladzijde van het rekest:

’t Hof, gesien dese, verleent de supplianten over het vonnis van den 27. junius laestleden hierbij vermeldt de versogte brieven van appel in forma ordinaria. Actum Ruremonde den 27. julius 1793. [ondertekend:] le chevalier H.A. van der Renne.

Mandement van appèl en brief van citatie

[inventaris F]

Indien, zoals ook hier, het verzoek om brieven van appèl in forma ordinaria werd gehonoreerd, dan stelde de griffier van de Soevereine Raad desbetreffende akte op. Het mandement was een open brief, die werd opgemaakt op perkament en voorzien van het zegel van de Soevereine Raad. In het procesdossier bevindt zich een authentiek afschrift.⁵⁵

Het mandement van appèl is gesteld op naam van kanselier en raden van de Soevereine Raad te Roermond en richt zich tot de eerste kanselarijbode. De strekking van het mandement is, dat kanselier en raden een met redenen omklede supplicatie (rekest) hebben ontvangen van de voogden van Angelina Hobus, waarvan de tekst gelijkkluidend is aan die van het gepresenteerde rekest, met inbegrip van het verzoek tot het continueren van het door de schepenbank Nederweert eerder verleende *venia agendi*, waarbij zij bezwaar aantekenen tegen het vonnis van de schepenbank Nederweert. Hierop volgde het beschikkende gedeelte van het mandement, ingeleid met de woorden ‘Waeromme soo is’t dat ...’:

Waeromme soo is’t dat wij u ontbieden en beveelen daer toe committeerende mits desen te verdaegvaerden den voorn. Peter Hobus en dessens moeder om voor desen Hove te compareeren tegens den vijfden des aenstaenden maendts octobris om te aenhooren alsulcke redenen van beswaernissen als de supplianten alsdan sullen willen overgeven daerop te

⁵³ In het Overkwartier werden mannen op hun twintigste meerderjarig en vrouwen op hun achttiende, ‘tot welcken tijdt toe, staen ende blijven zij in de macht ende plicht van de alders, oft in de momboirschap van hunne testamentlijke oft andere momboiren.’ (GLS 39, art. 1).

⁵⁴ *Donec usque*: zolang en totdat.

⁵⁵ Voor het verlenen van ‘brieven’ door de Soevereine Raad te Roermond, zie: A.M.J.A. Berkvens, ‘In wesen sal het Tractaet van Venlo onderhouden worden’, in: F. Keverling Buisman e.a. (red.), *Verdrag en Tractaat van Venlo*, Hilversum 1993 (Werken Gelre no. 43), blz. 153-170, met name blz. 160-167.

antwoorden. Ende wat gij hierinne sult hebben gedaen, sult ons daarvan tijdelijcx bij geschrifte relateren. Gegeeven in de Cancellerie binnen Ruremonde, den 27. julius 1793.

Ter ordonnantie vanden Hove

Le chevalier H.A. van der Renne

Relaas van de deurwaarder

[inventaris F.]

De deurwaarder betekende de dagvaarding aan de wederpartij van degene die aan de Soevereine Raad om rechtsingang had verzocht. Hij stelde betrokkenen op de hoogte van het beroep en deelde hun de dag mede waarop de zaak zou voorkomen. Van zijn exploit maakte hij een relaas van insinuatie op, dat hij aan het dubbel van het mandement toevoegde en vervolgens aan de Soevereine Raad overhandigde ten teken, dat hij zich naar behoren van zijn taak had gekweten.

Den 30 julii 1793 bij mij onderges. eersten bode van den Ed. Hove van Gelderlandt geinsinueert eene copie auth. van dese voorenstaende brieve van citatie aan Petrus Hobus, ende denselven mits dien verdaeghvaert om voor desen Ed. Hove te compareren tegens den 5. des maents octobris te twee uyren s'naer noens ten eynde als in de voors. brieven van citatie naerder vermelt, in persooene die hetselve heeft aenveert, in oirconde etc. A. Vincken⁵⁶

Gesloten brief aan de schepenbank Nederweert

[inventaris G.]

Een authentiek afschrift van het mandement van appèl werd door middel van een gesloten brief, welke door de eerste deurwaarder van den Hove persoonlijk werd betekend, aan de presidentschepen van de schepenbank Nederweert toegezonden.

Wij senden U hierinne geslooten copie authentique van de supplicatie⁵⁷ aen ons gepresenteert bij Lambert Stoutemans, Wilhelm Beijns, Andreas Geraets en Peter Tullemans, verede momboiren van Angelina Hobus, minderjarige dochter van Hermanus Hobus en Maria Custers, beyde saligers; ende geconsidereert de redenen daerinne aengetrocken, Soo is't dat Wij U.L. ordonneeren en beveelen, ons de stucken van den processe supplicando vermelt, in originali over te senden binnen acht dagen naer den ontfank deses, houdende inmiddels alle voordere procedure in staeth en surceantie. Hiermede U.L. in schutz van den Almogenden beveelende. Binnen Ruremonde, den 27 julius 1793.

Cancelaer etc.

Fiat.

Aen die van den gerichte van Nederweert

Den 30 julii 1793 geinsinueert eenen beslooten brieve waervan dit bovenstaende is de minute aen den president schepen M. Caris in persooene die denselven heeft aenveert. In oirconde etc., A. Vincken.

⁵⁶ Hoewel het mandement van citatie zich richtte tot 'Peter Hobus en dessens moeder' is de dagvaarding kennelijk enkel aan Petrus Hobus betekend.

⁵⁷ Supplicatie: verzoekschrift.

Ensamme age

Wij Seuen Wy hier inne gesloten
Copie outhe van de Supplicatie den end
gepresenteert By Lambert Stoutmans
Wilhelm Beijns, Andriaal Geraets En
Peter Tulleman Verlede Inmorbion
van Angelina Hobus minderyarige
Dochter van Hermannus Hobus en
Maria Custers beyde hies; ende ge-
considerert de Redenen daer inne
aengebrocken, soo is't Doot Wij Wy
ordonneren en beveelen, ons de
Inken van den Proesse Supplican-
vermelt, in Originali en besloten
over te senden binnen acht Dagen
naerden ontfant dades, houdende
innmiddelt alle voordere procedure in
laetse en Suricantie. Hier inde Wy
in Schutz vanden Almogenden
beveelende Dinnen Reuerende
den 27 julius 1793

ren Die van den Camelaer eij
Gerichte Van Nederweert

Van 30 July 1793 Geinsinust waren
besloten Brieve waer van dit Bovenstaende
is de merkte aen den President Schepenen elken
in Persoon die den selven heeft aenveert in
oorconde

A. Vincken

Afb. 16 Gesloten brief aan de schepenen van Nederweert, 27 juli 1783, met relaas van de deurwaarder d.d. 30 juli 1793.

Door middel van dit decreet gaven kanselier en raden opdracht aan de schepenbank om de originele procesakten binnen een week op te zenden en de procedure op te schorten. Dit had tot gevolg, dat het vonnis niet ten uitvoer gelegd kon worden.

De secretaris van de schepenbank van Nederweert, H. Bloemaerts, gaf aan deze 'order' gevolg bij missive van 14 augustus 1793:

Ingevolge d'order van Zijne Majesteijts Souvereijnen Raede, comen hierneffens beijde d'origineele procesaele stukken in zaeke van de momboiren van't minderjaerig dogterken naergelaeten bij H. Hobus en Maria Custers, eheluyden q.q. aenleggeren tegens Peter Hobus en dessens moeder Maria Winkels weduwe wijlen Thomas Hobus gedaegdens. Waarmede verhoopende aende voorss. orders te hebben voldaeen, ...

De akten van beide processen in eerste aanleg werden bij het furneren der akten op 10 maart 1794 in de inventaris opgenomen onder letter C.

Antidotaal rekest vanwege de geappelleerden⁵⁸

Op 28 september 1793 diende advocaat Costerius vanwege de geappelleerden bij wijze van antidotum (tegengif) een rekest in.⁵⁹ Hij betoogde daarin, dat de voogden van de minderjarige Angelina Hobus werden gedreven door procedeerlust en dat zij door een onjuiste voorstelling van zaken erin waren geslaagd om de schepenbank van Nederweert in 1789 te bewegen om hen 'venia agendi' te verlenen. Zij waren inmiddels reeds twee maal in dezelfde zaak door de schepenbank in het ongelijk gesteld en dreigden door thans hoger beroep in te stellen hun pupil te ruïneren. Geappelleerden verzochten het Hof eerst over te gaan tot 'lecture der stucken', alvorens de appellanten 'venia agendi' te verlenen. Daarnaast verzochten zij,

dat dese [requeste] gehouden wordende voor antidotale, magh worden gehangen aende liasse van memorie.

Dit wil zeggen, dat de geappelleerden verzochten, dat het Hof notitie zou houden van hun bezwaar dat de aanleggers lichtvaardig hoger beroep hadden aangetekend, om daarmee rekening te houden, wanneer geappelleerden uiteindelijk in het gelijk gesteld werden.

De apostille luidde:

'T Hoff houdende dese voor antidotaal en zije voorts gehangen aen de liasse van memorie. Actum Rueremonde den 28. september 1793. Le Chevalier H.A. van der Renne.

De advocaat van de geappelleerden 'impendeerde' dit antidotale rekest bij zijn antwoord, ter revisierolle van 11 januari 1794. Dit wil zeggen, dat hij dit rekest toen

⁵⁸ Inventaris onder K.

⁵⁹ Men spreekt van een antidotaal request, wanneer een der partijen vermoedt, dat de wederpartij een ongefundeerd verzoek zal indienen, bevoorbeeld een verzoek om brieven van appèl. Door middel van het antidotale rekest verzoekt men het hof de gevraagde provisie van justitie niet te verlenen. Het antidotale rekest wordt bewaard ('aende liasse van memorië'), totdat het hof aan de behandeling van verzoekschrift van wederpartij toekomt. Zie Th. Boey, *Woordentolk*, Den Haag 1773, blz. 53, s.v. 'Antidotaal'.

‘aanhing’ bij zijn definitieve reactie op de conclusie van de appellanten. [Zie hierna blz. 86]

Eerste zitting ter rolle: appellanten ‘exhiberen’ brieven van appèl

Op 5 oktober vond de eerste zitting plaats. De advocaat Timmermans legde zijn volmacht vanwege de appellanten over en ‘exhibeerde’ de *brieven van appèl*, met de bijbehorende relazen van het exploit van de bode ‘en neemt aen ten naesten te dienen van *grieven*’.

Advocaat Costerius verzoekt vanwege de geappelleerden, dat aanleggers hun aanbod zullen nakomen ‘op pene van *desertie van appèl*’, d.w.z. op straffe van verlating van het appèl. De apostille luidde:

wordt den appellant belast sijn aennemen naer te komen ten naesten op pene van desertie van appel. Actum die Rotuli.⁶⁰

Tweede zitting ter rolle: appellanten dienen van grieven

Op 12 oktober 1793 diende advocaat Timmermans namens de appellanten mondeling van grieven. Uit het gedicteerde ter rolle blijkt, dat hij teruggreep op zijn oorspronkelijke conclusie van eis d.d. 16 september 1790. Hij verzocht de Soevereine Raad te verklaren dat de schepenbank van Nederweert ‘qualijck end te onregte hebben gewezen’ en zelf een beter vonnis te wijzen, met veroordeling van de geappelleerden in de kosten. Hij verzocht het Hofrecht te doen ‘*ex iisdem actis*’, dat wil zeggen op basis van het bestaande dossier. Hij was kennelijk niet voornemens nieuwe feiten aan te voeren. Hij verzocht daarom, dat de geappelleerden ter volgende zitting zouden antwoorden en hun ‘belang’ etaleren, waarna wat hem betreft de zaak in rechte gesloten kon worden en in staat van wijzen was. Advocaat Costerius verzocht kopie van het gedicteerde ter rolle; hetgeen werd toegestaan door de rolrechter.

Den advocaat Timmermans vanwege de q.q. appellanten docerende van overbrengen der stucken prioris instantiae emploieert deselve voor grieven, mitsgaeders den dezer-sijdschen *venue en cour* van den 27 julii laestleeden en *ex eisdem actis* regt versoekende soo is dat overmits welcke q.q. appellanten concluderende contendeeren ten eynde desen Ed. Hove sal gelieven te verklaren bij de righters a quibus bij hun vonnisse van den 27 julii laestleeden qualijck en te onregte te sijn gewesen wel in te regte daer van te sijn geappelleert en dat welglden denselven de zaeke aen sig gedevolveert houdende en doende het geene de rigters prioris instantiae hadden behooren te doen hetzelve gegevene vonnis sal gelieven te stellen buyten effect en dijens volgentlijck aen het minderjaerig kind Angelina Hobus, naergelaeten bij Hermanus Hobus en Maria Custers beyde saligers of wel aen hun q.q. appellanten als derselver gerichtelijck aengestelde momboirs sal gelieven te adjudiceeren de conclusies in maeten en voegen als die in de eerste instantie onder hunnen eijsch van den 16. september 1790 genomen sijn of wel verklaerende dat onder het acte van cessie daerbij geroert niet begreepen sijnde of hebben connen begriipen worden de patrimoniale goederen, gelijk oock die de welcke daervan de natuere hebben, derhalven desen Ed. Hove deselve minderjaerige of sij appellanten in

60 Actum die Rotuli: gedaan op de dag van de rolzitting.

de voors. qualiteyt sal maintaineren, stijven en stercken in de possessie dyer vel quasie op den voeth der Landrechten ter acta geciteert, waertoe oock ordine successivo⁶¹ onder den voors. eijsch mede geconcludeert is of oock wel soodanig ander recht ex generali clausula⁶² in de eerste instantie als oock hierbij geïnserreert sal gelieven te administreren als desen Ed. Hove sal goedvinden te behooren, alles met condemnatie der geappelleerdens in de kosten van beyde instantiën.

Ende terwijlen soo verseyd reghts administratie sonder verder schrijvens uyt de voorgaende stucken versocht word, soo versoekt men dat parthije sijn belangen ten naesten simul et semel⁶³ sal hebben bij te brengen, om sulx geschiet in dese zaecke naer de laegen derselve te worden gesloten en dese generaelijck in staet van wijsen gestelt.’

Den advocaet Costerius vanwegen de geappelleerdens versoeckt van het bovenstaende rollair gedicteerde copie.

Word de geappelleerdens verleent de versochte copie. Actum die rotuli.

Derde en volgende zittingen ter rolle: geappelleerden verzoeken uitstel van antwoord

Ter rolle van 26 oktober 1793 constateerde advocaat Timmermans, dat advocaat Costerius in gebreke was gebleven te antwoorden. Hij verzocht daarom, dat Costerius ter naaste zitting zou antwoorden ‘op pene van absoluut versteck’. Costerius ‘versogt nog tijd’. De rolrechter besliste als volgt:

worden de geappelleerden gehouden voor absoluut versteken, salvo⁶⁴ voldoende deselve alnog ten naesten. Actum die rotuli.

Ter rolle van 9 november en van 16 november 1793 verzocht advocaat Costerius uitstel. De eerste keer berustte advocaat Timmermans daarin; de tweede maal verzocht hij daarvan reproductie. Op 23 november 1793 verzocht advocaat Costerius bij rekest [inventaris H] opnieuw vier weken uitstel, waarna advocaat Timmermans ‘daervan versoekt peremptoire verklaringe’.

Verthoonen reverentelijck Peter Hobus ende dessens moeder, dat sij om de aanhoudende onpasselijckheijt van hunnen bedienden noch niet in staet sijn van hun belangen te connen seggen tegens de wijtloopige requeste ende eysch den 18. oktober laestleden ter revisierolle overgegeven, ende want de supplianten reets drie uytstellen becomen hebben ende hunnen bedienden ingevolghen verclaringe vand’ Heere doctor Knapen⁶⁵ alhier ter visie gestelt, geene affaires can verrichten sonder merckelijck naedeel van sijn gesontheit, redenen van recours tot desen Hove. ootmoedelijck versoeckende te neynde aen hun supplianten om redene voorss. int voorss. punct van tegens parthijen requeste hun belangen ter revisierolle te mogen seggen, eenen uytstell van vier weken magh worden verleent. Dit doende, A. Costerius.

61 Ordine successivo: achtereenvolgens.

62 Ex generali clausula: uit algemeen beding.

63 Simul et semel: eenmaal tegelijk.

64 Salvo: behalve; tenzij.

65 Doktersattest: Den onderschrever verclaert en attesteert als dat den Erenfester Heer advocaat De Costerius siek sijnde, geen de minste affaires kan doen, als sijnde ten hoogsten naedelig aen sijner gesontheid herstelling. In teeken der waerheid hebbe deese eigenhandig geschreven ende onderteeckent. Rurmonde den 20 novembris 1793. T.H. Knapen, med. lic.

Den 16. Dec. 1793.

286
01.004

De Gerichte. Morn-
-beul van Amg.
Hobus Appeltten

Tegen
Peter Hobus en
dessens moeder
M. Winkel's Ge-
-appelleerden

Den adz. Costerius
namens de Geap-
-pelleerden repetiert
regte van uitsstel

Den adz. Timmermans
van wegen de Ap-
-pellanten verloekt
daer van Reproductie

Simon Emont's Appelt

Tegen
Michiel Peters Cuan
Sua Geappelleerden

Den adz. Costerius nogmaals
repeteerende sijn antwoord
ter rolle van 26 October.
Laestheden aan Syde der
Geappelleerden overgegeven.
Verloekt dat aen de Ap-
-pellen mag worden belast
alnog ten naesten daer te
-gens te doen of te zeggen
op pene van verstek en
Salvo

Den adz. Timmermans verloekt nog Vrij

worden den Appellen gehouden
van versteken, Salvo voldoen
de Selve alnog ten naesten
Cictum die Polt.

Appostille: Zij gereproduceert ter revisierolle. Actum Ruremonde den 29 november 1793. Le Chevalier van der Renne.

Hetzelfde herhaalde zich op 7 en 14 december 1793. Op 7 december liet advocaat Timmermans ter rolle aantekenen, dat appellanten protesteerden tegen het node-loze tijdrekken zijdens de geappelleerden. Men nam voor kennisgeving de verklaring van doctor Knapen aan, dat advocaat Costerius niet gedisponeerd was geweest, maar wees er op, dat aangezien er *ex iisdem actis* werd geprocedeerd het opstellen van een *conclusie van antwoord* 'niet veel moyten soude bijbrengen.' Men was echter bereid 'appaisement' te nemen met uitstel tot 14 december, mits de geappelleerden dan 'simul et semel' van antwoord zouden dienen. Op 14 december verzocht de advocaat Costerius opnieuw om uitstel [rekest zonder letter, 'geëxhibeert' ter revisierolle van 14 december 1793]; advocaat Timmermans verzocht 'nogmaels peremptoire verklaringe'. De beschikking van de rolrechter luidde:

't Hoff gesien dese verleent den q.q. suppliant den versochten uytstel *ex gratia* totte naeste revisierolle in't punct hierinnen vermeldt. Actum Ruremonde den 14. dec. 1793.

Conclusie van Antwoord

[inventaris J]

Op 11 januari 1794 diende advocaat Costerius eindelijk van antwoord. Na een uitvoerig betoog, waarbij hij ook refereerde aan zijn *antidotale memorie* van 28 september 1793, concludeerde hij als volgt:

Concluderende, contendeeren de geappelleerde ten eynde deesen dat desen Hove zal gelieven te verklaren het vonnis van den richter a quo van 27. junii 1793 wel ende te-rechte te zijn gegeven ende ten onrechte daarvan te zijn geappelleert ende dat ten effec-te van dijen de appellanten in de conclusie onder hun gerolleeerde ter revisierolle van 18 oktober 1793 overgegeeven genoomen, zullen worden verklaert niet gefondeert, nochte ontfangbaer cum expensis utriusque instantiae.

Vel alias salutariter omni meliori modo, via ac forma juris itidem cum expensis, implorerende A. Costerius

Ter rolle werd aangetekend:

Den advocaat Costerius vanwege de geappelleerdens exhibeert antwoord, conclude-rende en contenderende als daarbij, en daarmee parthijen sluyten accepterende, sluit men insgelijcks *nisi quid novi*, met versoek van *ordonnantie ad furnandum actis*. Den advo-caat Timmermans namens de q.q. appellanten versoekt daarvan copie.

Wordt den advocaat Timmermans verleent de versochte copie. Actum die rotuli.

Ter rolzitting van 18 januari 1794 bood advocaat Timmermans van wege de geap-pelleerden aan 'ten naesten te doen of te seggen tegens parthijens overgegeeven ant-woord'.

Den advocaat Costerius van weegen de geappelleerdens consenteert in parthijens ver-soek, edog versoekende ook parthijens bedienden, die den thoon voert, van in alle saec-ken voortaan alleen te mogen spreken, want het desersijts den tour sal zijn, van alsdan ook wat beter den stijl te observeren.

Wij hebben gezien dat
Verleent den 9^{en} d'c 1793
den Verleenten uijzelat van gelderland etc
et gratia etc te naechter
Revisie rolle in 't punt hier inne Permette
Antw. Linn. onle den 14 d'c 1793

Le Cher H. J. van der Linn

Verthooren verwerptelijc pre-
ter Hobus, ende desst moeder;
dat zij om d aenhoude onpas-
selgheijc van kinne bediende
hebbende moeten overgeven een
viende velt van ijtstelt, ende
sijlt voor vier wegen, die velt
jingerolge ordie van desen ed:
Hove gereprodueert heeft moe-
ten woran ter Revisie Rolle,
dat parthij bij een gedietende
ter Rolle daerby appaisment
genomen hebbende tot op Beden
den veltant van die vier wegen
gelaeten heeft ter Arbitragie
van desen ed: Hove; dat den
onderget. noch niet connende
verleiten leide werken, ende
van den andren cant willende
ter Rolle ontelichten alle on-
niet de batthen te naechte ge-

Antw. 14 d'c 1793.

gezien d'c 1793

Werd parthije belast sijn aenneemen naer te koomen ten naasten, op pene van versteck.
Actum die rotuli.

Ter rolzitting van 25 januari 1794 verzocht advocaat Timmermans opnieuw uitstel:

De advocaat Costerius vanwege de geappelleerdens neemt daerbij appaisement.

Ter rolzitting van 1 februari verzocht advocaat Timmermans bij rekest opnieuw uitstel.

Den advocaat Costerius namens de geappelleerde versoeft daarvan reproductie.

Sluitrol en contrasluitrol

Ter rolzitting van 8 februari 1794 diende advocaat Timmermans namens de appellanten van sluitrolle.

Den advocaat Costerius van wegen de geappelleerde versoeft copie.

Den advocaat Timmermans van wegen de appellanten q.q. copie genooten hebbende van parthijens antwoord, seght finaelijk daertegens bij wegen van sluytrolle, salvis etc.

...

En daermede houdende parthijens antwoord voor genoegsaem bestraft en het specifice niet aengeraekte bij notoire onaenneementlijkheid verwerpende ende debatteerende, sluyt men mits desen finaelijk in saeke, met versoeft, dat aen parthije mag werden belast ten naasten insgelijcks van haeren cant in saeke te sluyten, op pene dat deselve sal worden gehouden voor geslooten.

Word den advocaat Costerius verleent de versoghte copie. Actum die rotuli.

Ter rolle van 15 februari en 22 februari verzocht advocaat Costerius uitstel namens de geappelleerde, alvorens hij op 1 maart 1794 van 'contrasluitrolle' diende:

Den advocaat Costerius van wegens de geappelleerdens copie bekoomen hebbende van de sluytrolle van 8. februari laestleden geëxhibeert, seght daertegens bij wegen van contre sluytrolle, protestando et implorando pro ut moris et styli, ...

ende daermede parthijen sluytrolle voor genoegsam bestraft ende gerencontreert houdende, ende het specifice niet aengeraeckte bij quaevis juris et facti generalia verwerpende ende expresselijk ontkennende, ende daertegens priora repeterende, ende noghmaels parthijen sluyten en hersluyten in sake accepterende ende daarvan decreteringe versoevende, mits desersijts insgelijcks sluytende, versoeft men dermede prompte ordonnantie ad furnandum acta.

Den advocaat Timmermans versoeft van 't bovenstaende gedicteerde copie.

Den advocaat Costerius consenteert in de versogte copie pro gouverno en voor de meerrest persisteert bij de versochte ordonnantie ad furnandum acta.

Wordt den advocaat Timmermans verleent de versochte copie pro gouverno en voor de meerreste zij de stucken gefurneert. Actum die rotuli.

Accordeert met het revisie rollenboek van den Edele Hove van Gelderland. Bij mij, Le Chevalier H.A. van der Renne.

Furnissement

Op 10 maart 1794 werd in tweevoud inventaris der stukken opgemaakt en het proces gefurneerd. Beide advocaten tekenden een afzonderlijk exemplaar van de inventaris. Deze werden voor gezien getekend door de griffier. Blijkens dorsale aantekening werd het dossier op 11 maart 1794 overgedragen aan raadsheer De Raet, ter fine van rapport.

INVENTARIS DER STUCKEN GEVLOOTEN IN SAEKE VAN PETER HOBUS ENDE ITEMS MOEDER GEAPPELLEERDENS TEGENS DE DRIJ MOMBOIRS VAN DE MINDERJARIGE DOCHTER ANGELINA HOBUS, APPELLANTEN.

Omme desen inventaris behoorlijk op te stellen ende de stucken in saecke gevlooten ordentelijk te furneren,

Soo compt voor eerst de volmacht van de appellanten slaende op den advocaet Timmermans, alhier sub litt. A.

De volmacht van de geappelleerdens slaende op den advocaet Costerius, sub litt. B.

De stucken prioris instantiae, sub litt. C.

Den venue en cour van de appellanten om te hebben brieven van appel van 27 julii 1793, cum annexis A,B et C, alhier sub litt D.

't Cohier van rollen in saecke gehouden, beginnende met 5 oktober 1793 en eynigende met 1 maart 1794, sub litt E.

De brieven van citatie, gereproduceert ter revisierolle van voorn. 5 oktober 1793, sub litt F.

De brieven aen die van den gerichte van Nederweert, alhier sub litt. G.

De requeste van de geappelleerdens gereproduceert ter revisierolle, geappointeert den 29. november 1793, alhier sub litt. H.

De antwoordt van de geappelleerdens, geëxhibeert ter revisierolle van 11 januarii 1794, sub litt. J.

De requeste antidotael der geappelleerdens bij de bovenstaende antwoordt geïmpendeert, sub. litt. K.

Desen inventaris, sub litt. L.

De requeste pro signato sin opus, sub litt. M.

A. Costerius namens de geappelleerdens

Dorsale aantekeningen:

Inventaris der stucken gevlooten in saecken van Peter Hobus ende dessens moeder geappelleerdens tegens de drij momboirs van de minderjarige dochter Angelina Hobus q.q. appellanten.

L.

Vidi hac 10ma martii 1794

Le Chevalier H.A. van der Renne

D^{no} De Raedt

11 martii 1794

De overeenkomstige inventaris, ondertekend door de advocaat van de appellanten, omvat een letter minder, omdat hier niet wordt verwezen naar het antidotale rekest van 28 september 1793, dat in de inventaris van de geappelleerden onder de letter K. werd vermeld. De aantekening 'Domino De Raedt' betekent, dat het dossier door de griffier is overgedragen aan raadsheer De Raedt, die als 'relator' is belast met het vervaardigen van het 'recueil' en het rapporteren in de raadkamer, alvorens vonnis kan worden gewezen. Hiervan zou aantekening gedaan moeten zijn in het 'distributieboek'.⁶⁶ Hierin werd genoteerd op welke datum, welke zaken aan welke rapporteur waren toegewezen. De inschrijvingen geschieden op letter van de aanlegger. De aantekening ontbreekt echter. Bij wijze van voorbeeld volgt hier de tekst van een vergelijkbare inschrijving:

Den 21 julii 1792

D^{nus} de Raet relator. Peter Peters inwoonder van Kelpen onder Wessem suppl. tegens den schepen en borgemeester Jan Wijen voorts den anderen borgemeester Matthijs Borgs, mede namens en sig sterkmakende voor de verdere inwoonders en geerfdens van den selven gehuchte van Kelpen.

Rekest tot spoedige afdoening van de procedure

Op 5 juni 1794 verzocht advocaat Costerius namens Peter Hobus bij rekest om spoedige afdoening van de zaak. Het Hof verklaarde dat men daartoe bij de eerste gelegenheid zou overgaan. De raadsheer-rapporteur baron de Raedt werd hiervan op de hoogte gesteld. Het is niet waarschijnlijk, dat de Soevereine Raad tot een uitspraak is gekomen, want kort na de gerechtelijke vakantie van zomer 1794 werd Roermond door Franse revolutionaire troepen bezet. Op 22 juli 1794 kreeg griffier van der Renne opdracht de belangrijkste archiefbescheiden van het Hof in Düsseldorf in veiligheid te brengen. De griffier zelf vertrok op 26 september 1794, kort voor de aankomst der Fransen, uit Roermond met medeneming van de meeste registers en de recentste procesdossiers.⁶⁷

Verthoont reverentelijck Peter Hobus ende dessens moeder, dat hunne saecke alhier in appellatorio all lang in staet van wijsen gestelt sijnde, het de supplianten des te meer aangelegen is, daervan een spoedigh eynde te hebben, omdat het huys bij hen bewoont, daerbij in contestatie is, ende inmiddels niet weten, wat hun te doen staet, ende off het voorss. huys aen hun sal geadjudiceert worden, om in contrairen vall een ander huys sich te besorgen, redenen van recours tot desen Edelen Hove, Ootmoedelijck versoeckende ten eynde met d'eerste gelegentheyt post ferias tot decisie van hunne saecke magh worden getreden. Dit doende A. Costerius

Fiat ter eerste gelegentheyt.

⁶⁶ RHCL, Archief Hof van Gelder Roermond, inv.nr. 493; distributieboek 1755-1794.

⁶⁷ Zie Venner, *Inventaris Hof van Gelder te Roermond*, blz. 118. Het laatste vonnisregister van het Hof loopt tot 26 juni 1794 (RHCL, Hof van Gelder Roermond, inv. nr. 568).

Word verklaart dat tot. Heer den Ed. Hove
Zuide der Laake men by Van Gelderland etc
vermelt. ter eerste gelegenheide sal worden geteem.
Datum Dordmonde den 5 Junij 1794

Le Cherre Mr. Van der Koning.

Vesthoort Reverentelijck peter Ho-
ebuit, ende deffent moeder, dat hui-
re laake alhier in appellatio
all dange in staet van wijken ge-
stelt hude, het de lippten de te.
meer aengelagen is daer van een
spoedigh ejnde te hebben, omdat het
thijt bij him berwoont, daer by mede
in contemplatie is, ende jinniddels
niet weten, wat him te doen staet
ende oft het voorst. thijt aen him
sal geadjudiceert worden, om in
contrairen vall een ander thijt
sich te besorgen, Redenen van Quous
tot Defen Ed. Hove,

ootmoedelijck verhoegende ten ejnde
met d' eerste gelegenheide post ferias
tot deesse van kinne laake magh
worden getreden dit doende

A. Costerius

Exhib. 5 junij 1794

aan de eerste gelegenheide

D. Stuers
Relator

Den 15. October 1784.
Leerst Petrus, provisor der kerke tot Papenhoven
mede Francis Javeloul Schepen aldaer mede namens de
verdere Schepenen als opperprovisoren der selve kerke
de Synodetische Effgenamen van wijlen den Leew. Heer
in syn Leven Pastor tot Papenhoven, tot Parson

Den 3. Decembar 1784.

Dominus Beaumont
Relator

Den Advocat Petit tegen den halfman van de
Donck in den Hurmontschen weest Godefridus
Simmermans

Den 12. 9ten 1787

D. Stuers
Relator

Den Heer Land Commissaris Petit Suppl. tegen den
Heer A. D. Heer van Daalenbroeck, Seinde
Communicatorie gepresenteert en gesmeert onder
Inventaris van Litt. A. tot N. incluis.

Den 21. July 1788

D. Stuers
Relator

Idem Contra Curaden

Den 31 July 1792

D. Stuers
Relator

Leonard Petrus Provisor der kerke tot
Papenhoven en Francis Javeloul
Schepen aldaer, beide namens de
verdere Schepenen opperprovisoren
der selve kerke geinde tegen de
Effgen van wijlen den Leew. Heer
Pastor in syn Leven Pastor tot
Papenhoven. Suppletive Communicatie
gepresenteert ende gesmeert onder
Inventaris van Litt. A. tot Litt. G.
incluis

Wordt verklaert dat tot decisie der saeke hierbij vermelt, ter eerste gelegentheyd sal worden getreden. Actum Ruremonde, den 5. junii 1794. Le Chevalier H.A. van der Renne.

Dorsale aantekening: Amplius Dominis consiliariis Baro de Raedt commissariis.

Vonnis

In de onderhavige procedure heeft de Soevereine Raad vermoedelijk geen vonnis meer gewezen. De laatste ingeschrijving in het vonnisboek van de Soevereine Raad betreft een declaratie van kosten en dateert van 26 juni 1794.⁶⁸ In plaats daarvan een ander vonnis in een appelprocedure, eveneens uit Nederweert:⁶⁹

Gezien de stukken van den processe, tusschen de voornoemde parthijen , eerst voor den gerichte van Nederweert ende daernaer in appellatorio voor desen hove gevlooten, dit laatste begonst met des appelants requeste geappointeert den 9 april 1791, waerinnen den selven ter rolle introductive van den 7. meij daernaer enckelijck sluytende in saeke versogte dat op de stuckken prioris instantiae tot laste van den geappelleerden, waertegens den geappelleerden ter rolle van den 4. junii 1791 concludeerde, dat bij vonnis mogte worden verklaert, qualijck en te onreghte van het vonnis bij den gerichte van Nederweert den 31. meert 1791 gegeven, het appel te zijn geïnterjecteert en ten gevolgen van dijen hetselve vonnis soude blijven stat grijpen en effect sorteeren, cum expensis et amenda;

Gezien de voordere rollen in dese appellatoire sake gehouden, beneffens de stuckken der eerste instantie ende het vonnis aldaer den 31 meert 1791 gegeven, samt allen 't geene wat onder inventaris van litt. A. tot litt. J. incluijs is gefurneert; Gezien alnog des geappellerdens requeste bij ordonnantie van den 15. deses maendts gevalideert voor civile, met de rescriptie en respective redenen van impertinentie, den 17. deses daertegens ingedient. Op alles wel ende rijpelijk geleth, etc.

'T Hoff doende recht in naeme en vanwegens Zijne Majesteyt den Keijser ende Koninck als Hertog van Gelre etc., sonder t'authoriseren de inordentelijkheid der parinstrucie van saeke bij agterlatinge van behoorlijke conclusie in appellatorio ter rolle introductive, en des niet te min die sake bevindende in genoegsaem staet van wijsen, stelt beijde perthijen om redenen buyten proces en vernere kosten, waarmede dus comt te cesseeren het vonnis door den righter a quo den 31. meert 1791 gegeven. Condemneert den appellant in eenderde der kosten van beijde instantiën ter taxatie en moderatie van den Hove, de twee resteerende deelen tusschen parthijen om redenen compenseerende, welverstaende dat den advocaat van den appellant geenens salaris sal mogen eijsschen van sijne devoiens deser instantie. Actum in den cancellerije binnen Ruremonde den 18. februarii 1792. Was gearapheert Luytg. ^{vrijdijt}; onderstont Ter ordonnantie van den Hove; was geeteekent Le Chev. F.B. van der Renne.

Het vonnis bestaat uit twee delen. Het eerste deel omvat een beknopte uiteenzetting van het procesverloop, met daarin een prominente plaats voor de conclusie van eis van de appellant en een overzicht van de daaropgevolgende proceshandelingen. Opmerkelijk in deze uiteenzetting is de vermelding van een rekest civiel. Na sluiting der zaak zijn nog extra stukken ingediend door de appellant. Deze zijn door de

⁶⁸ RHCL, Archief Hof van Gelder te Roermond, inv.nr. 568, sententieregister 1791-1794.

⁶⁹ Vonnis in zake Matthijs Custers tegen Francis Aerts; zie ook procesdossier 4962.

geappelleerde schriftelijk weerlegd en voor ‘impertinent’ – irrelevant – verklaard.

Het tweede deel omvat het dictum of vonnis. De Soevereine Raad sprak recht in naam van de soeverein. Dat was in deze periode de Habsburgse keizer Frans II, die op 1 maart 1792 keizer Leopold II was opgevolgd als heer der Oostenrijkse Nederlanden en daarmee als hertog van Gelre. Kennelijk zijn er onregelmatigheden geweest bij de instructie van het proces. De advocaat van de appellant wordt hiervoor verantwoordelijk gehouden en wordt gestraft met inhouding van zijn salaris. Partijen worden buiten proces gesteld – de zaak leende zich kennelijk niet voor gerechtelijke afdoening – en het vonnis van de schepensbank Nederweert ‘komt te cesseeren’, hield dus op te bestaan.

Het vonnis is geparafeerd door de Guillaume Joseph Luytgens, die in de periode 1779-1794 kanselier van de Soevereine Raad was en ondertekend door Franciscus Bernardus van der Renne, die in de periode 1783-1792 als griffier aan de Soevereine Raad was verbonden en nadien werd opgevolgd door zijn reeds eerder genoemde zoon Henricus Antonius van der Renne.

6 BIJLAGE

Inventarissen van de processen in eerste instantie voor de schepenbank Nederweert en in tweede instantie voor de Souvereine Raad te Roermond¹

1 Schepenbank Nederweert, eerste proces in eerste aanleg

- A Cohier der rolle, verbaelen ende ordonnantiën in saecke van Lambertus Stoutemans en Peter Tilmans voorts Andries Geraedts en Wilhelmus Beyes, vereede momboiren van het minderjaerig dogterken, naergelaeten bij Hermanus Hobus en Maria Kusters eheluyden, beijde zaliger qq. aenleggeren tegens Maria Winc-kels weduwe van Thomas Hobus en dessens soon Peter Hobus gedaagdens.
- B Eysch en Conclusie; exhibitum den 3. 7^{ber} 1789
n.b. bevat ook copie akte van dagvaarding 31 aug. 1789 en relaas van de bode van de gedane insinuatie op 31 augustus 1789, 3 sept. 1789
- C Antwoord; exhibitum den 15 8^{ber} 1789
- D Persisteeringe loco replicae; exhibitum den 29 8^{ber} 1789
- E Persisteeringhe loco duplicae; exhibitum 12 nov. 1789
- F Inventaris der processaele stukken gevlooten in saeke van Lambertus Stoutemans, P. Tilmans, voorts Andries Geraets en W. Beyes, vereede momboiren van het minderjaerig dochterken naergelaeten bij H. Hobus en M. Custers eheluyden q.q. aenleggeren tegens Maria Winckels, weduwe van wijlen Thomas Hobus en dessen soon Peter Hobus gedaagden.

Eerstelijck komt het cohier der rolle, verbaelen ende ordonnantien in zaeke gevlooten zedert den 3. september 1789 tot den 10 december laetstleden, sub litt. a

Aldus desen inventaris gefurneert en geteekent binnen Nederweert, den 21 janrij 1790

H.J. Havens qqa; Peeter Hobus; G. Bloemarts, secr.

Memorie in plaetse van contre sluytrolle voor M. Winckels, weduwe van wijlen T. Hobus en dessens soon P. Hobus gedaagdens tegens L. Stoutemans en verdere cons. q.q. aenleggeren.

Vonnis, 4 maart 1790: schepenbank Nederweert

¹ RHCL, Archief Hof van Gelder te Roermond, inv.nr. 486, procesdossier 4995.

2 Schepenbank Nederweert, tweede proces in eerste aanleg

- 1 Cohier der Rolle
- 2 Eijsch en conclusie; exhib. 16 sept. 1790
- 3 Antwoord; exhib. 28 oct. 1790
- 4 Persisteringe loco provisionalis replicae; exhib. 7 julii 1791
- 5 Persisteringhe loco duplicae; exhib. 6 oct. 1791
- 6 Interrogatorien voor de vereede momboiren tegens etc.; exhib. 29 maart 1792
- 7 Interrogatoriën voor de vereede momboiren tegens etc.; exhib. 3 mei 1792
- 8 Interrogatoriën voor de vereede momboiren etc.; exhib. 18 mei 1792
- 9 Contre interrogatoria voor Petrus Hobus etc.; exhib. 11 junii 1792
- 10 Interrogatorien voor Peter Hobus ...; exhib. 5 juli 1792
- 11 Reprochen met respective acceptatie voor de vereede momboiren; exhib. 15 nov. 1792
- 12 Reprochen ende respective acceptatien voor Peter Hobus; exhib. 29 september 1792
- 13 Salvatien voor Peter Hobus; exhib. 11 april 1793
- 14 Salvatien voor de vereede momboirs etc.; exhib. 25 april 1792
- 15 Inventaris der processaele stukken gevlooten in zaake etc.
Aldus desen inventaris gefurneert en geteekent tot Nederweert op den Raed-
huyse, desen 31. mej 1793, H. Havens qq.; Peter Hobus; H. Bloemarts secr.

Vonnis schepenbank Nederweert 27 juni 1793 [zie appeldossier inv. D, bijlage b].

3 Soevereine Raad te Roermond, appelprocedure

- A Akte van constitutie van advocaat voor de vereede momboirs; aanwijzing van J.T. Timmersmans als advocaat in de appelprocedure, 3 oktober 1793
- B Akte van constitutie. Peter Hobus machtigt advocaat Costerius namens hem in de appelprocedure op te treden 19 febr. 1794
- C Cohier der rollen, verbaelen en ordonnantiën gevloten in zaeke van de momboiren van het minderjaerig dogterke naergelaeten bij Hermanus Hobus ende Maria Custers q.q. aenleggeren tegens Peter Hobus ende dessens moeder Maria Winckels, weduwe van Thomas Hobus gedaegden [is inventaris 2e procedure voor schepenbank Nederweert, no. 15]
- D Rekest van de vereede momboirs, verzoekende brieven van appèl in forma, exhib. 26 juli 1793
bijlagen a. onderhandse akte van cessie, 5 januari 1789; b. Vonnis schepenbank Nederweert 27 juni 1793; c. akten van aantekenen van appèl, 5 juli 1793 [n.b. niet alle vereede momboiren willen in hoger beroep gaan].
- E Cohier van rollen gehouden in zaeke van de gerichtelijke en vereede momboiren van Angelina Hobus, L. Stoutemans, W. Bijens, Andreas Geraets q.q. appellanten tegens Peter Hobus en dessens moeder Maria Winckels, weduwe van Tho-

mas Hobus geappelleerdens (8 okt. 1793-1 maart 1794)

- F Mandement van appèl, 27 juli 1793
met relaas van de bode d.d. 30 juli 1793
- G Besloten brief aan schepenbank Nederweert: opzending originele procesakten en houden van de zaak in surcheance, 27 juli 1793
met relaas van de bode d.d. 30 juli 1793; ongenummerd: 14 augustus 1793: secretaris H. Bloemaerts zendt namens scholtis en schepenen van Nederweert, ter voldoening van de order van de Soevereine Raad de procesakten van beide processen in eerste instantie op
- H Rekest voor Petrus Hobus, geëxhibeert ter revisierolle, 23 nov. 1793: verzoekt vier weken uitstel
met doktersverklaring t.b.v. advocaat Costerius; [geen letter] rekest voor Petrus Hobus, geëxhibeert ter revisierolle 14 dec. 1793; verzoekt uitstel; apostille: 't Hoff gesien dese verleent den qq. suppl. den versochten uytstel ex gratia totte naeste revisierolle in't punct hierinne vermelt. Actum Ruremonde den 14 dec. 1793
- J Antwoord voor Peter Hobus, geproduceerd ter revisierolle van 11 januarii 1794
- K Rekest voor Peter Hobus, exhib. 28 sept. 1793;
apostille: 't Hoff houdende dese voor antidotael en zije voorts gehangen aen de liasse van memorie, actum Ruremonde den 28. sept. 1793
- K Inventaris der stucken gevlooten in saake van etc., .. 2^e exembaar met toegevoegde nrs. l. en m. (rekest pro signato sine opus), 11 maart 1794
Sollicitatie voor Peter Hobus om over te gaan tot het wijzen van vonnis, exhib. 5 junii 1794
apostille: word verklaert dat tot decisie der saecke hierbij vermelt ter eerste gelegentheyd sal worden getreden. Actum Ruremonde den 5. junii 1794

7 ARCHIEVEN

Soevereine Raad te Roermond

Het archief van het Hof van Gelre te Arnhem berust in het Gelders Archief aldaar en is naar de modernste eisen ontsloten door middel van een inventaris: A.J. Maris en H.L. Driessen, *Het archief van het Hof van Gelre en Zutphen (1543-1795), het Hof van Justitie (1795-1802) en het Departementaal Gerechtshof (1802-1811)*, 3 dln. Arnhem, 1978 (Rijksarchief in Gelderland).

Het archief van het Hof van Gelre te Roermond werd in 1794 bij het vertrek van het Oostenrijkse bestuur gesplitst. De registers van het Hof werden door de Oostenrijkers meegevoerd en belandden na een verblijf in Wenen uiteindelijk in Brussel, alwaar zij door E. van den Bussche werden geïnventariseerd (*Inventaire sommaire*). Dit bestanddeel werd in 1953 door het Algemeen Rijksarchief te Brussel aan het toenmalige Rijksarchief in Limburg te Maastricht overgedragen. De losse akten daarentegen bleven te Roermond achter. Dit bestanddeel kwam, ten gevolge van de samenvoeging van het Rijksarchief te Roermond met het Rijksarchief te Maastricht, eveneens aldaar te berusten. Het archief is onlangs opnieuw geïnventariseerd door G.H.A. Venner, *Inventaris van het archief van het Hof van Gelder te Roermond 1580-1794*, Maastricht 2009 (Publicaties van het Regionaal Historisch Centrum Limburg, nr. 2). Sinds de fusie van het Rijksarchief in Limburg met de Stedelijke Archiefdienst Maastricht in 2005 worden de archieven van het voormalige Hof van Gelre te Roermond integraal beheerd door het Regionaal Historisch Centrum Limburg.

Justiz-Collegium te Geldern

Het archief van het Justiz-Collegium te Geldern berust in het Landesarchiv Nordrhein-Westfalen te Düsseldorf. Het is ontsloten door middel van een manuscriptinventaris. Een verkorte versie is gepubliceerd in: F.W. Oediger, *Das Hauptstaatsarchiv Düsseldorf und seine Bestände*, I, Landes- und Gerichtsarchive von Jülich/Berg, Kleve-Mark, Moers und Geldern, Siegburg 1957.

Staats Hof te Venlo

Het archief van het Staats Hof te Venlo is recent opnieuw ontsloten door G.H.A. Venner, *Inventaris van het Archief van het Hof van Gelder te Venlo 1717-1795*, Maastricht 1997 (Publicaties Rijksarchief Limburg nr. 5).

8 UITGEGEVEN BRONNEN

Soevereine Raad te Roermond

De voorlopige regeling van de bevoegdheden van het Hof van Gelre in 1544 is uitgegeven door J.J.S. baron Sloet, 'Regeling van enige punten betreffende de werking en de bevoegdheden van het Hof, 11 maart en 4 juli 1544', in: *Bijdragen en Mededelingen van 'Gelre'* 12 (1909) blz. 289-301.

De instructie van 1547 is onder meer afgedrukt in het hierna vermelde werk van A. Zijp (blz. 205-227); een tekstkritische editie verscheen recent in: O. Moorman van Kappen, *De wording van het Hof van Gelre en Zutphen (1543-1547)*, Arnhem 1997, blz. 43-49. De instructie van 1609, alsmede het reglement terzake van de kleine revisie zijn afgedrukt bij K.J.Th. Janssen de Limpens, *Rechtsbronnen van het Gelders Overkwartier van Roermond*, Utrecht 1965 (Werken OVR, 3e reeks 20), blz. 458-475. De instructie van de momboir uit 1569 is uitgegeven door J.S. van Veen, 'De werkring van de momboir', in: *Bijdragen en Mededelingen van 'Gelre'* 9 (1906) blz. 368-370. A.M.J.A. Berkvens, *Plakkatenlijst Overkwartier 1665-1794*, geeft in regestvorm een overzicht van de door het Hof van Gelre tussen 1665 en 1794 gepubliceerde wetgeving.

De gehomologeerde costume van het Overkwartier van Gelre is uitgegeven door A.M.J.A. Berkvens, G.H.A. Venner, *Het Gelderse Land- en Stadsrecht van het Overkwartier van Roermond 1620*, Arnhem 1996 (Werken Stichting Oud Vaderlands Recht, no. 25)

Enkele reglementen betreffende de stijl van procederen van de Soevereine Raad zijn uitgegeven in: A.M.J.A. Berkvens, 'Hervorming van bestuur en rechtspraak in Spaans Gelre tijdens de regering van Karel II', in: *Handelingen van de Koninklijke Commissie voor de uitgave van Oude Wetten en Verordeningen van België* 40 (1999) blz. 9-100; eveneens verschenen in: A.M.J.A. Berkvens, A.Fl. Gehlen (red.), *Van Verminkingsstraf tot Vrederechter. Opstellen ter gelegenheid van het twintigjarig bestaan van de Werkgroep Limburgse Rechtsgeschiedenis (1980-2000)*, Maastricht 2000, blz. 129-220.

Voor wetgeving (plakkaten en ordonnanties), afgekondigd in Spaans en Oostenrijks Gelre, zie: <http://www.rechten.unimaas.nl/lrg>.

Justiz-Collegium te Geldern

Talrijke documenten met betrekking tot het Justiz-Collegium te Geldern zijn uitgegeven in de *Acta Borussica. Denkmäler der Preußischen Staatsverwaltung im 18. Jahrhundert*,

Behördenorganisation und allgemeine Staatsverwaltung, Berlijn 1894-1982 (16 dln.)

Voor wetgeving (plakkaten en ordonnanties), afgekondigd in Pruisisch Gelre,
zie: <http://www.rechten.unimaas.nl/lrg>.

Staats Hof te Venlo

Voor wetgeving (plakkaten en ordonnanties), afgekondigd in Staats Opper-Gelre,
zie: <http://www.rechten.unimaas.nl/lrg>.

9 LITERATUUR

Soevereine Raad te Roermond

Voor wat betreft het Arnhemse Hof van Gelre biedt F. Keverling Buisman, 'De bestuurlijke organisatie in het gewest Gelre (1543-1795/1798)', in: O. Moorman van Kappen, F. Keverling Buisman en F.W.J. Scholten, *Van hertogdom Gelre tot Provincie Gelderland. Hoofdstukken uit de Geschiedenis van Bestuur en Bestuursinrichting van Gelderland 1339-1989* (Rechtshistorische reeks Gerard Noodt Instituut nr. 20), blz. 53-74 een eerste beknopte inleiding, voorzien van literatuurverwijzingen. Meer uitvoerig, maar gedateerd, is A. Zijp, *De strijd tusschen de Staten van Gelderland en het Hof. 1543-1566*, Arnhem, 1913 (Werken 'Gelre' 10). Onmisbaar is A.J. Maris, H.L. Driessen, *Het archief van het Hof van Gelre en Zutphen (1543-1795), het Hof van Justitie (1795-1802) en het Departementaal Gerechtshof (1802-1811). Eerste deel, Inleiding/een geschiedkundig overzicht*, door A.J. Maris, Arnhem, 1978 (Rijksarchief in Gelderland), voor de periode 1544-1565 aan te vullen met de bijdrage van W. van de Pas, 'Tussen centraal en lokaal gezag. De bestuurlijke organisatie van Gelre in transitie (1543-1581)', in: F. Keverling Buisman, e.a. (red.), *Verdrag en Tractaat van Venlo. Herdenkingsbundel, 1543-1993*, Hilversum 1993 (Werken 'Gelre' n° 43), blz. 122-152, die met name ingaat op de centrale plaats van het Hof in de organisatie van bestuur en rechtspraak (t.a.p. blz. 135-140). Bij gelegenheid van de 450ste verjaardag van de kanselarij-instructie van 1547 verscheen in 1997: O. Moorman van Kappen, *De wording van het Hof van Gelre en Zutphen 1543-1547. Enige beschouwingen over en naar aanleiding van de voor- en ontstaansgeschiedenis van de Gelders-hertogelijke 'Kanselarij' als oudste gerechtshof te Arnhem*, Arnhem 1997. Voor een eerste verkenning van de civiele procedure in eerste aanleg bij het Hof van Gelre te Arnhem, zie: M. Gubbels, 'De civiele procesgang in eerste aanleg voor het Hof van Gelre en Zutphen in de zestiende eeuw: een eerste verkenning', in: M. Gubbels, C.J.H. Jansen (red.), *Regio. Rechtshistorische opstellen aangeboden aan dr. P.P.J.L. van Peteghem*, Nijmegen 2010 (Werken Gerard Noodt Instituut, nr. 53), blz. 153-198.

Van de oudere literatuur over het Roermondse Hof van Gelre – hoewel inmiddels grotendeels achterhaald – verdienen enkele bijdragen nog steeds vermelding: J.L. Geradts, *Bijdrage tot de geschiedenis van den Souvereine Raad in het Overkwartier van Gelderland te Ruremonde*, Leiden, 1860 (Ac. Diss); E. van den Busche, *Le Conseil de Gueldre. Essai Historique*, Brugge, 1886; en A.J. Flament, 'De archieven der gemeenschappen, collegiën en ambtenaren te Roermond die een rechterlijk of landsheerlijk karakter hadden of rechtstreekse invloed op het al-

gemeen bestuur', in: *Verslagen omtrent 's Rijks Oude Archieven* 17 (1894) 313-480.

A.M.J.A. Berkvens, *Plakkatenlijst Overkwartier 1665-1794. Deel I. Spaans Gelre. Instellingen, Territorium, Wetgeving (1580-) 1665-1702*, Nijmegen 1990 (Rechtshistorische reeks van het Gerard Noodt Instituut nr. 19; Werken Stichting tot Uitgaaf der Bronnen van het Oud-Vaderlandse Recht 20) behandelt zowel de zestiende-eeuwse voor-geschiedenis van het Hof, als de zeventiende-eeuwse geschiedenis, waarbij naast de inrichting, ook het personeel – met name de kanseliers – de bevoegdheden en het ressort aan de orde worden gesteld (blz. 34-65), alsmede de wetgeving (blz. 127-176). A.M.J.A. Berkvens, *Plakkatenlijst Overkwartier 1665-1794. Deel II. Staatsbezet en Oostenrijks Gelre (1702-1716; 1716-1794)*, Nijmegen 1992 (Rechtshistorische reeks Gerard Noodt Instituut nr. 25; Werken Stichting tot Uitgaaf der Bronnen van het Oud-Vaderlandse Recht 22) behandelt de geschiedenis van het Hof tijdens de Spaanse Successieoorlog en gedurende de Oostenrijkse periode (blz. 11-17; 28-42). Ten aanzien van de functie van de momboir raadplege men: A.M.J.A. Berkvens, 'De memorie van Gerard Pallant als kenbron voor de bestuurs-geschiedenis van het Spaanse Overkwartier van Gelre ten tijde van het Staats Interimbewind, 1702-1715', in: PSHAL 121 (1985) 104-145.

Voor een recente geschiedenis van de Soevereine Raad, zie de inleiding in: G.H.A. Venner, *Inventaris van het archief van het Hof van Gelder te Roermond 1580-1794*, Maastricht 2009 (Publicaties van het Regionaal Historisch Centrum Limburg, nr. 2). Deze inleiding is tevens verschenen onder de titel 'Het Hof van Gelder te Roermond 1580-1794. Enige aspecten van zijn geschiedenis, samenstelling en bevoegdheden', in: PSHAL 145 (2009) 115-203.

Naast de hierboven vermelde meer institutionele studies verdient ten aanzien van de rechtsgang vermelding: J.G.C. Venner, 'De verkrijging van het recht van Grote Revisie door het Hof van Gelder te Roermond 1607-1679', in: PSHAL 115 (1979) 331-362; alsmede G.H.A. Venner, 'Leenrecht in het Pruisisch Overkwartier van Gelder', in: M. Flokstra, *Register op de leenaktenboeken van het Pruisisch Overkwartier van Gelderland 1713-1794*, Maastricht 1991, blz. 9-25, waarin ook aandacht wordt besteed aan het Hof van Gelre als leenhof in de zeventiende eeuw.

A.M.J.A. Berkvens, 'De prealabele consultatie van het Oostenrijks Hof van Gelre als onderdeel van het wetgevingsproces in de achttiende eeuw', in: A.M.J.A. Berkvens, A.F.L. Gehlen en G.H.A. Venner (red.), *Ten Werentliken Rechte. Opstellen over Limburgse Rechtsgeschiedenis*, Maastricht 1990, blz. 151-170, behandelt de betrokkenheid van het Hof bij de totstandkoming van algemene wetten in de Oostenrijkse Nederlanden. A.M.J.A. Berkvens, 'In wesen sal het Tractaet van Venlo onderhouden werden', in: F. Keverling Buisman, e.a. (red.), *Verdrag en Tractaat van Venlo. Herdenkingsbundel, 1543-1993*, Hilversum 1993 (Werken 'Gelre' n° 43), blz. 153-170, behandelt de bevoegdheidsgrondslag van het Hof van Gelre ten aanzien van het uitvaardigen van plakkaten en ordonnanties, het verlenen van gratie, remissie en octrooien en als rechter in hoogste ressort.

Justiz-Collegium te Geldern

Specifiek institutionele studies over het Justiz-Collegium te Geldern ontbreken tot op heden vrijwel. De geschiedenis van het college wordt als regel behandeld in het kader van meer algemene studies over Pruisisch Gelre. Van groot belang zijn daarbij nog altijd de publicaties van Friedrich Nettesheim, *Geschichte der Stadt und des Amtes Geldern*, Krefeld 1863 (heruitgave Kevelaer 1963), en van Heinrich Holthausen, *Verwaltung und Stände des Herzogtums Geldern preußischen Anteils im 18. Jahrhundert*, Geldern 1916 (ongewijzigde heruitgave in: *Veröffentlichungen des historischen Vereins für Geldern und Umgebung* 1974) en meer recent de studies van L.A.H. Peters, 'Pruisisch Gelder in de achttiende eeuw. Enige aspecten van bestuur en volkshuishouding', in: PSHAL 105-106 (1965-1970) blz. 125-204 en vooral die van Stefan Frankewitz (Hrsg.), *Preußen an Peel, Maas und Niers*, Kevelaer 2003 (Führer des Niederrheinischen Museums für Volkskunde und Kulturgeschichte Kevelaer 45 / Geldrisches Archiv 7 / Schriften des Preußen-Museums Nordrhein-Westfalen Nr. 5), die allen in het kader van een meer 'landesgeschichtliche' benadering ook aandacht besteden aan de geschiedenis van dit college. Hans Reckmann, *Das neuzeitliche Gerichtswesen in der Stadt Geldern*, Geldern 1972 (Veröffentlichungen des Historischen Vereins für Geldern und Umgegend 73), besteedt uitvoerig aandacht aan de Pruisische periode en met name aan de hervormingen die onder Frederik II daarin werden doorgevoerd. Th.J. van Rensch, 'Het Hof van Justitie van Pruisisch Gelre', in: PSHAL 113 (1977) blz. 193-268 stelt de institutionele geschiedenis van het Justiz-Collegium centraal, en plaatst deze in de algemene rechtsontwikkeling in Pruisen in de achttiende eeuw. A.M.J.A. Berkvens, 'The Reform of Civil Procedure in the Rhine-Prussian Provinces: the Example of Prussian Gueldres 1713-1786', in: C.H. van Rhee (red.), *Within a Reasonable Time: The History of Due and Undue Delay in Civil Litigation*, Berlijn 2010 (Comparative Studies in Continental and Anglo-American Legal History 28), blz. 105-120, behandelt met name de hervormingen in het burgerlijk procesrecht in Pruisisch Gelre gedurende de achttiende eeuw. Zie ook A.M.J.A. Berkvens, 'Gerechtelijke hervormingen in Pruisisch Gelre 1746-1787', in: *Pro Memorie* 2010.1, blz. 33-52; idem, 'Peter Heinrich Coninx als codicator van het burgerlijk procesrecht in Pruisisch Gelre 1783-1786', in: M. Gubbels, C.J.H. Jansen (red.), *Regio. Rechtshistorische opstellen aangeboden aan dr. P.P.J.L. van Peteghem*, Nijmegen 2010 (Werken Gerard Noodt Instituut, nr. 53), blz. 235-266; idem, 'De Geheime Tribunalsrath Johann Koenen en de visitatie van het Justiz-Collegium in Pruisisch Gelre, 1769-1779', in: A.M.J.A. Berkvens en Th.J. van Rensch (red.), 'In hoede van rechte gekeerd'. Opstellen ter gelegenheid van dertig jaar Werkgroep Limburgse Rechtsgeschiedenis, Maastricht 2010 (Werken LGOG nr. 20), blz. 167-188.

Staats Hof te Venlo

Over het Staatse Hof te Venlo zijn tot op heden geen substantiële studies verschenen, met uitzondering van de inleiding in G.H.A. Venner, *Inventaris van het Archief*

van het Hof van Gelder te Venlo 1717-1795, Maastricht 1997 (Publicaties Rijksarchief Limburg nr. 5), blz. 9-54; alsmede van dezelfde hand twee studies over ingrijpen van de Staten-Generaal in de rechtspraak van dit college: G.H.A. Venner, 'Geëvoeerde processen voor het Hof van Gelder te Venlo', in: B.C.M. Jacobs, P.L. Nève, *Hoven en Banken in Noord en Zuid* (Assen 1994 (Brabantse Rechtshistorische Reeks 7), blz. 169-186 en G.H.A. Venner, 'Van trouwbeloften en Soeveriniteit. Ingrijpen van de Staten-Generaal in de rechtspraak van het Hof van Gelder te Venlo (1717-1795)', in: E.C. Coppens (ed.) *Honoris Causa. Opstellen aangeboden aan prof.mr. O. Moorman van Kappen ter gelegenheid van zijn vijftiengjarige jubileum als hoogleraar aan de Faculteit der Rechtsgeleerdheid van de Katholieke Universiteit Nijmegen*, Nijmegen 1999 (Rechtshistorische Reeks van het Gerard Noodt Instituut nr. 42), blz. 75-92.

10 AFKORTINGEN

Bd.	Band / deel
cf.	vergelijk
d.d.	de dato
etc.	et cetera
exhib.	exhibitum
GLS	Gelderse Land- en Stadsrechten
j.l.	jongstleden
LGOG	Limburgs Geschied- en Oudheidkundig Genootschap
ms.	manuscript
q.q.	qualitate qua
PSHAL	<i>Publications de la Société Historique et Archéologique dans le Limbourg / Jaarboek van Limburgs Geschied- en Oudheidkundig Genootschap</i>
RAL	Rijksarchief Limburg
RHCL	Regionaal Historisch Centrum Limburg
S.	Seite / bladzijde
s.v.	sub voce
t.a.p.	ter aangehaalde plekke
Th.	Theil / Teil / deel
UM	Universiteit Maastricht

11 GLOSSARIUM*

<i>advertissement van rechten</i>	schriftelijk pleidooi, zie ook deductie van rechten
<i>advocaat</i>	juridisch adviseur
<i>akte judicieel van gediend</i>	schriftelijke verklaring van de rechtbank dat processtukken zijn ingeleverd
<i>ampliatie van inventaris</i>	aanvulling van de inventaris met processtukken
<i>antidotaal</i>	tegenverzoekschrift, rekest waarbij geappelleerde bezwaar aantekent tegen het verlenen van een mandement van appèl. Het rekest wordt aan de 'liasse der memoriën' gehangen en nadien in de uiteindelijke besluitvorming betrokken
<i>antwoord</i>	reactie van wederpartij op de conclusie van eis, zoals door de aanlegger van het proces is uitgebracht
– <i>ad omnes fines</i>	– antwoord 'tot alle doeleinden'
<i>apostille</i>	kantmelding, aantekening van de rechtbank in de marge van het verzoekschrift; veelal betreft de aantekening een beschikking of <i>appointment</i>
<i>appèl</i>	beroep op een hogere rechtbank om de zaak opnieuw te behandelen, waarbij de tenuitvoerlegging van het vonnis van de lagere rechtbank wordt opgeschort
<i>appellant</i>	eiser in <i>appelprocedure</i>
<i>appointment</i>	beschikking van rechtbank naar aanleiding van een gedaan verzoek of rekest
– <i>dispositief</i>	– beschikking van de rechtbank omtrent de verdere instructie van de zaak
<i>arrementen van het proces</i>	het vervolgen van een proces door de erfgenamen van een
<i>aannemen</i>	overleden procespartij; zie ook: <i>resumptie</i>
<i>arrest</i>	gerechtelijk beslag als inleiding voor een civiele procedure
<i>arrestant</i>	aanlegger in een civiele procedure, ingeleid door het leggen van gerechtelijk beslag

* In procesakten worden vaak korte uitdrukkingen in het Latijn ingevoegd. Veel van dit juristen- latijn is bijeengebracht in H.R.W. Gokkel, N. van der Wal, *Juridisch Latijn*, Groningen 1971 (en latere drukken), een boekwerkje dat speciaal werd ontwikkeld voor rechtenstudenten zonder gymnasiale voorkennis (o.c., l.c., blz. 5).

brief	algemene aanduiding voor schriftelijk instrument; ook wel mandement (bevelschrift)
– van appèl	– toestemming om te mogen dagvaarden in een appel-procedure
– van citatie	– toestemming om te dagvaarden (eerste aanleg)
– van revisie	– toestemming om te dagvaarden in een revisieprocedure.
cautie	zekerheidstelling
clause	bepaling, voorwaarde
– van surseance	– bepaling in een mandement waarbij uitstel van de tenuitvoerlegging van het vonnis van de lagere rechtbank wordt verleend
– van inhibitie	– bepaling van beletsel (tot uitvoering van een vonnis)
– van ratihabitatio et indemnisatio	– onder voorwaarde van bekrachtiging en schadeloosstelling
committimus	opdracht aan een rechtbank om van een zaak kennis te nemen
conclusie van eis	vordering in rechte
conclusie van antwoord	verweer tegen de eis
conclusie van repliek	weerlegging van het antwoord
conclusie van dupliek	reactie op de repliek
conclusie van tripliek	reactie op de dupliek
conclusie van quadrupliek	reactie op de tripliek
constitutie	volmacht
contra-sluitrol	zie: sluitrol
contrariefeiten	feiten ter weerlegging van door wederpartij aangevoerde feiten
contumax-verklaring	verklaring door de rechtbank dat iemand na herhaalde oproepen niet in rechte is verschenen
dagvaarding	oproeping om in rechte te verschijnen
deductie van rechten	schriftelijk pleidooi, zie ook advertisement van rechten
default	verstek bij niet verschijnen op de rechtsdag; straf wegens niet tijdige voldoening van een appointement
– akte van	– schriftelijke verklaring, dat verstek is verleend
deliberatie	beraadslaging (o.a. in raadkamer tijdens het ‘rapport’
desertie van appèl	verlaten/ niet doorzetten van hoger beroep
devoiren	
– van officie	– ambtshalve verplichtingen
– van toon	– voldoening van opgelegde bewijsopdracht
dienen van akten en munimenten	overleggen van de proces- en bewijsstukken aan de rechtbank, zie ook fourneren der processtukken
dictum	uitspraak van de rechtbank houdende de namen en hoedanigheden van de procespartijen en de beslissing in de zaak
dictumboek	register van dicta

<i>domicilium citandi et executandi</i>	formele woonplaats waar processtukken aan iemand kunnen worden uitgebracht
<i>erreur</i>	‘vergissing’
– <i>propositie van</i>	– bij ‘grote revisie’ gaat men uit van de fictie, dat het Hof zich in eerste aanleg heeft ‘vergist’
<i>exceptie declinatoire</i>	verweermiddel inhoudende een reden waarom het proces niet voor deze rechtbank mag worden gevoerd
<i>exceptie dilatoire</i>	verweermiddel inhoudende een reden waarom het proces niet op dit tijdstip mag worden gevoerd
<i>exceptie peremptoire</i>	verweermiddel inhoudende een reden waarom het proces geen doorgang mag vinden
<i>excipient</i>	degene die een exceptie opwerpt
<i>exhiberen</i>	in rechte overleggen, vertonen
<i>exploit</i>	betekening (van dagvaarding of andere procesakten) door deurwaarder of bode
<i>expurgeren (van verstek)</i>	zuiveren van verstek
<i>fournieren der processtukken / furnissement</i>	inleveren van de processtukken opdat recht kan worden gedaan, zie ook <i>dienen van akten en munimenten</i>
<i>gedaagde</i>	– wederpartij in een proces – rechtbank van de eerste aanleg die in een beroepsprocedure wordt betrokken
<i>geëxcipeerde</i>	degene tegen wie een exceptie wordt opgeworpen
<i>geëxtendeerde sententie</i>	uitspraak van de rechtbank houdende de namen en hoedanigheden van de procespartijen, de voorgevallen feiten, het procesverloop, een keuze uit de stellingen van partijen en de beslissing in de zaak
<i>geïnthimeerde</i>	– wederpartij in hoger beroep – rechtbank van eerste aanleg die in een beroepsprocedure wordt betrokken
<i>gerequireerde</i>	partij tegen wie in rechte een verzoek is gedaan
<i>grieven</i>	gronden waarop het ingestelde appel of de ingestelde revisie berust
<i>impertinentie</i>	irrelevantie
– <i>redenen van</i>	– argumenten, waarom het door wederpartij gestelde niet terzake doet
<i>impetrant</i>	verkrijger van een mandement/bevelschrift; zie ook ‘brief’
– <i>van appel</i>	– van toestemming om te mogen dagvaarden in een appelprocedure
– <i>van citatie</i>	– van toestemming om te dagvaarden (eerste aanleg)
– <i>van revisie</i>	– van toestemming om te dagvaarden in een revisieprocedure
<i>insinuatie</i>	gerechtelijke betekening van een procesdocument door deurwaarder of bode
<i>intendit</i>	eis met stellingen en bewijzen in een verstekprocedure

<i>interinément</i>	goedkeuring
<i>interlocutoir</i>	tussen-
– <i>vonnis</i>	– vonnis
<i>inventaris</i>	lijst van processtukken
<i>lecture</i>	voorlezing van het door de raadsheer-rapporteur vervaardigde ‘recueil’ van het procesdossier in raadkamer
<i>lias</i>	bundel papier, oorspronkelijk opgeprikt op een pen en vervolgens samengebonden met een koord.
<i>litiscontestatio</i>	moment waarop eis en antwoord zijn uitgebracht en het rechtsgeding feitelijk een aanvang neemt
<i>mandement van daagsele</i>	bevelschrift van de rechtbank om te dagvaarden
– <i>ex superabondantie</i>	laatste bevelschrift van de rechtbank om te dagvaarden in geval van verstek
– <i>in cas van appèl</i>	bevelschrift van de rechtbank om te dagvaarden in geval van appèl
– <i>in cas van reformatie</i>	bevelschrift van de rechtbank om te dagvaarden in geval van reformatie
<i>memorie</i>	schriftuur waarin de stellingen van een procespartij met juridische argumenten worden gestaafd ;
– <i>ad omnes fines</i>	– voor alle doeleinden
– <i>incommunicabel</i>	– schriftuur waarvan geen afschrift wordt verstrekt aan wederpartij
<i>middelen</i>	bewijzen
<i>notulen</i>	verslag van een vergadering
<i>omisso medio</i>	hoger beroep met overslaan van de eigenlijk bevoegde rechtbank
<i>panding</i>	gerechtelijke beslaglegging ter inleiding van een publiekrechtelijke vordering
<i>persistering</i>	volharding
– <i>loco replicae</i>	– in plaats van repliek
– <i>loco duplicae</i>	– in plaats van dupliek
<i>pertinent</i>	relevant
– <i>extract</i>	– uittreksel
<i>petitoire actie</i>	eigendomsactie
<i>poincten van officie</i>	ambtshalve punten
<i>possessoire actie</i>	bezitsactie
<i>privilegium reformationis</i>	voorrecht van reformatie
<i>procuratie</i>	volmacht van een procespartij aan een procureur
<i>procureur</i>	vertegenwoordiger van een procespartij in rechte
<i>propositie van erreur</i>	juridische fictie, inhoudende dat het Hof zich in eerdere instantie heeft vergist; grondslag voor ‘grote revisie’
<i>rapport</i>	schriftelijke of mondelingen uiteenzetting over de merites van een proces in raadkamer
<i>ratihabitatio</i>	ratificatie; goedkeuring

recueil	samenvatting van procesdossier, vervaardigd door de raadsheer-rapporteur ten behoeve van de ‘deliberatie’ in raadkamer
redenen	
– van arrest	– na beslaglegging dient de arrestant een in dagvaarding de gronden van het arrest uiteenzetten
– van beswaernis	– van bezwaar; zie ook ‘grieven’
– van inpertinentie	– toelichting waarom bepaalde stellingen van wederpartij niet relevant zijn
reformatie	beroep op een hogere rechtbank om de zaak opnieuw te behandelen, waarbij de tenuitvoerlegging van het vonnis van de lagere rechtbank niet wordt opgeschort
rekest	verzoekschrift
rekest civiel	verzoekschrift om proceshandelingen te mogen verrichten waarvoor de termijn is verstreken
relaas	verslag
repetition	na voorlezing van het recueil van een procesdossier in raadkamer, wordt door de raadsheer-rapporteur een bekopte samenvatting gegeven van de merites van de zaak
reproches	geschrift met bezwaren tegen door de wederpartij geleverde bewijzen
requirant	– verzoeker – partij wiens verzoek door de rechtbank is goedgekeurd
rescribent	verweerder in een communicatoire procedure
rescriptie	verweerschrift in een communicatoire procedure
resumeren / resumptie	hervatting van het proces, bijvoorbeeld na overlijden van de oorspronkelijke aanlegger of verweerder
revisie	behandeling van een proces door de naasthogere rechter, in beginsel zonder opschorting van het vonnis a quo
– brieven van	– toestemming om te dagen in een revisie procedure
– ex iisdem actis	– op basis van het dossier in eerste aanleg, d.w.z. zonder het introduceren van nieuwe feiten
– grote	– herziening door het Hof van een zaak, waarin het eerder reeds vonnis heeft gewezen
– kleine	– herziening van het vonnis van een lagere rechter door de naasthogere
– onwijze	– ten onrechte ingestelde revisie; wordt gestraft met een boete
rol	lijst van zaken die op een rechtzitting worden behandeld
salvatiën	geschrift ter ondersteuning van de eigen bewijzen
sententie interlocutoir	tussenvonnis

sluitrol, dienen van	ter rolle wordt door (een der) partijen aangetekend, dat er voldoende stukken zijn gewisseld en dat men kan overgaan tot het sluiten van de zaak, inleiding tot het opmaken van de inventaris en het ‘furneren’ der akten.
solliciteren	partijen dienen de rechters, na sluiting van de zaak, regelmatig te verzoeken om spoedige afdoening.
suppliant	– verzoeker – eiser in een communicatoire procedure
supplicatie	rekest; verzoek
surcheantie/surcheren	opschorting/ opschorten
toon	bewijslevering door middel van getuigen
– ten toon leiden	
venia agendi	permissie om te mogen procederen
venue en court	partijen dienen de rechtsmacht van het hof te aanvaarden; ‘hofweerdig’ maken
verbaal	mondeling; mondeling te berde gebrachte proceshandeling
vonnis	gerechtelijke uitspraak

Het grondgebied van de huidige provincie Limburg was ten tijde van het Ancien Régime verdeeld over een groot aantal soevereiniteiten en kende een gecompliceerde bestuurlijke en rechterlijke organisatie. Noord- en Midden-Limburg behoorden voor een groot deel tot het Overkwartier van Gelre, dat onder Spaans bestuur stond. Hier fungeerde vanaf 1580 de Soevereine Raad te Roermond als hoogste rechter. Het ressort van de Soevereine Raad werd ten gevolge van de Spaanse Successieoorlog verdeeld tussen Pruisen, de Republiek en Oostenrijk, die elk een eigen hoog rechterlijk college oprichtten dan wel continueerden.

Deze Procesgids behandelt de geschiedenis van de drie hoge rechterlijke colleges in het Overkwartier: de Soevereine Raad te Roermond, het Justiz-Collegium te Geldern en het Staats Hof van Gelre te Venlo. Hierbij wordt vooral ingegaan op samenstelling en organisatie, competentie en instructies van de genoemde tribunalen. Daarna worden de civielrechtelijke procedures toegelicht aan de hand van enkele boeiende rechtszaken.

Prof.dr. A.M.J.A. Berkvens is als bijzonder hoogleraar rechtsgeschiedenis verbonden aan de Faculteit der Rechtsgeleerdheid van de Universiteit Maastricht.

